

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ – ΤΟΜΟΣ Α΄

Τόμος χαριστήριος
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΖΗΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Οἱ ζητεῖς ἀποτελοῦσαν ἓνα ἐξαιρετικὰ διαδεδομένο φαινόμενο μετὰ τὴν πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐντὸς τοῦ ὀθωμανοκρατούμενου χώρου ἀλλὰ καὶ πολὺ πέρα ἀπὸ αὐτόν. Ζητεῖς ἐκτελοῦνταν ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες γιὰ τὴν κάλυψη τακτικῶν καὶ ἑκτακτῶν ἀναγκῶν τοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπλοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀντιμετώπιζαν ποικίλα δεινὰ καὶ προβλήματα. Ἡ λέξις «ζητεία» εἰδικὰ ἀναφερόμενη στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δῆλωνε καταρχὴν ὅλα τὰ συνήθη δοσίματα ποὺ αὐτὸ λάμβανε ἀπὸ τὸ ποίμνιο καὶ τοὺς κληρικοὺς ποὺ βρίσκονταν στὴ δικαιοδοσία του καὶ ἀποτελοῦσαν μέρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.

Τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἀλωση, ἡ δυσκολία συλλογῆς τῶν πατριαρχικῶν φόρων λόγῳ τῆς ἀπροθυμίας καταβολῆς τοὺς ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες, τὸν κατώτερο κληρὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθόδοξο ποίμνιο εἶχε ἀναγκάσει τοὺς Πατριάρχες νὰ ἀναχωροῦν προσωπικὰ σὲ περιοδεῖα γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησίν του ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ ἐφοδιαστῇ μὲ σχετικὸ διάταγμα τοῦ σουλτάνου τὸ ὁποῖο θὰ ἐπέτρεπε τὴν περιοδεῖα καὶ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἀσφάλεια τῇ δικῇ του καὶ τῆς συνοδείας του ποὺ συχνὰ τὴν ἀποτελοῦσαν μέλη ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν. Τὸ διάταγμα ἐξασφάλιζε ἐπίσης διευκολύνσεις ἀπὸ τὶς τοπικὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς καδῆδες γιὰ τὸν πειθαναγκασμὸ τῶν δυστροπούντων χριστιανῶν νὰ καταβάλουν τοὺς φόρους.¹ Ἡ «πατριαρχικὴ ζητεία» καὶ ἡ «τοπικὴ ζητεία» ἦταν ἐπομένως ἀναγνωρισμένες ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἀπὸ ἐνωρίς, κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα μάλιστα ἀναγράφονταν στὸ βεράτιο ποὺ ἐξέδιδε ὁ σουλτάνος γιὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πατριάρχου.²

Στὰ κείμενα ὅμως τῆς Τουρκοκρατίας ἡ λέξις «ζητεία», ἥ σὲ μερικὰς περιπτώσεις «ζήτη», χρησιμοποιοῖται συνηθέστατα γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μιὰ κοινό-

1. Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, *Δέκα τουρκικὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (1483–1567)*, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Πηγὲς 2, Ἀθήνα 1996, σ. 102–103, 165, 171–172.

2. Παρασκευὰς Κονόρτας, *Ὄθωμανικὲς θεωρήσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο*, Ἀθήνα 1998, σ. 386, 475. Βλ. καὶ Μάχη Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, *Ὁ θεσμὸς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας 14ος–19ος αἰῶνας*, Ἀθήνα 1995, σ. 94.

τατη πρακτική που δεν άνηκε στη θεσμοθετημένη κατηγορία που αφορούσε ειδικά το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά αποτελούσε ουσιαστικά μια μορφή έράνου, συλλογής έλεων, που πραγματοποιούσαν μέσω εκπροσώπων τους τα Πατριαρχεία, τα μοναστήρια, και οι μητροπόλεις. Συχνότερα από τη λέξη ζητεία χρησιμοποιείται ή λέξη «ταξίδιον», προκειμένου να χαρακτηρίσει την περιοδεία για τη συλλογή έλεων, ίσως για να μην δημιουργείται σύγχυση με τα συνήθη δασίματα προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι, το «ταξίδιον» αποτέλεσε έναν άλλον τρόπο δήλωσης της ζητείας ή του έράνου που τον άπαντούμε συχνά σε συστατικές επιστολές και «άπανταχούσες». Αυτοί που διεξήγαν τις περιοδείες ζητείας συχνά αποκαλούνται στα σύγχρονα κείμενα «ταξιδιάρηδες» ή «ταξιδευτές».

Η διάκριση ανάμεσα στη ζητεία για τη συλλογή των υποχρεωτικών δασμάτων προς το Πατριαρχείο και τον προαιρετικό έρανο που άποσκοπούσε στην κάλυψη έκτακτων αναγκών δεν είναι πάντα σαφής ιδίως κατά τους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση. Από πράξη του Πατριάρχη Ματθαίου Α' (1397-1410), που δεν φέρει χρονολογία, βλέπουμε πώς συνιστά στους άρχιερείς τον ήγούμενο της μονής των Μαγγάνων Λουκά, ο οποίος περιόδευε για τη συνάθροιση βοήθειας για το Πατριαρχείο, την περιποίηση και λυχνοκαΐα της Αγίας Σοφίας και για τη συντήρηση των πενόμενων κληρικών.³ Πιθανότατα ή πράξη αυτή ταυτίζεται με την πληροφορία από άλλη πηγή ότι το 1401, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, ο Πατριάρχης Ματθαίος Α' έστειλε ένα μοναχό να περιοδεύσει σε διάφορα μέρη, ανάμεσά τους και στη Σταυρούπολη, για τη συγκέντρωση έκτακτης οικονομικής βοήθειας.⁴ Κατά τον Μανουήλ Γεδεών⁵ ή πρώτη γνωστή έξοδος για ζητεία πραγματοποιήθηκε κατά τη δεύτερη πατριαρχία του Συμεών Α' του Τραπεζουντίου (1482-1486). Στη συνέχεια το φαινόμενο γενικεύτηκε ταχύτατα και από τα μέσα του 16ου αιώνα και μετά οι σχετικές πληροφορίες είναι πολυάριθμες και συχνά λεπτομερείς.

3. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες. Ειδήσεις ιστορικοί βιογραφικοί περί των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως από Ανδρέου του Πρωτακλήτου μέχρις Ιωακείμ Γ' του από Θεσσαλονίκης. 36-1884*, Έκδοσις Δευτέρα έπληξημένη και βελτιωμένη βάσει των ιδιοχειρών σημειωμάτων του συγγραφέως, ανασυντάξη κειμένου, φιλολογική επιμέλεια, πίνακες, εύρετήρια Νικόλαος Λύκ. Φορόπουλος, Αθήνα 1996, σ. 344.

4. Έλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, δ.π., σ. 103. J. Kabrda, *Le système fiscal de l'église orthodoxe dans l'empire Ottoman (d'après les documents turcs)*, Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, facultas Philosophica, Brno 1969, σ. 72-73. P. Konortas, «Les contributions ecclésiastiques 'Patriarchiké Zéteia' et 'Basilikon Charatzion'. Contribution à l'histoire économique du Patriarcat Oecuménique aux XVe et XVIe siècles», *Actes du Iie Colloque International d'Histoire, Economies Méditerranéennes: Equilibres et Intercommunications XIIIe-XIXe siècles*, Αθήνα 1986, τ. III, σ. 219-234.

5. *Ιστορία των του Χριστού πενήτων 1453-1913*, Αθήνα 1939, σ. 315-316.

Τὰ χρήματα ἢ ἄλλα ποικίλα ἀφιερώματα ποὺ συλλέγονταν μὲ τὶς ζητεῖες ἀνακούφιζαν τὴν Ἐκκλησία καὶ τὰ καθιδρύματά της ἀπὸ δυσβάστακτα χρέη ἢ ἄλλες ἔκτακτες ἀνάγκες ποὺ προέκυπταν κατὰ διαστήματα στοὺς χαλεποὺς ἐκείνους χρόνους. Ἀκόμα καὶ πάγιες ἀνάγκες ἔπρεπε συχνὰ νὰ καλυφθοῦν ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτή, ποὺ χρηματοδοτοῦσε ἐπίσης καὶ τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ οἱ ναοὶ χρειάζονταν ἐπίσης χρήματα γιὰ νὰ πληρώσουν συσσωρευμένα χρέη, ἔκτακτα δοσίματα, ἢ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἄδεια γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση ἢ τὴν ἀνακαίνισή τους εἴτε ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου, εἴτε ἀπὸ τὶς ποικίλου εἴδους φυσικὲς ἢ ἄλλες καταστροφές ποὺ προκαλοῦνταν ἀπὸ πολεμικὲς ἢ ληστρικὲς ἐπιχειρήσεις. Εἶναι εὐλογο πὼς ἡ σημασία τῶν ζητειῶν ἦταν μεγάλη εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ τὰ συνήθη δοσίματα πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο εἴτε γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλεημοσύνης γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπίσημη πατριαρχικὴ ζητεία ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ μὴ καταβολὴ της, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων δοσιμάτων, ἀποτελοῦσε συχνὰ λόγος καθάρσεως ὧν ἀρχιερέων ἀρνοῦνταν νὰ τὴν καταβάλουν ἢ καὶ ἀφορισμοῦ. Τὴν ἴδια σπουδαιότητα εἶχε καὶ ἡ κατακράτηση τῶν προσφορῶν τῶν χριστιανῶν ποὺ προορίζονταν γιὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα ἢ τῶν ἐλεῶν ποὺ δίνονταν ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ εἶχαν ἐκδοθεῖ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις ποὺ κατέτασσαν τὶς ὑπεξαίρέσεις αὐτὲς ἀνάμεσα στὶς πράξεις ποὺ ἀφορίζονταν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.⁶

Παράλληλα, συχνότατες ἦταν οἱ ζητεῖες ποὺ πραγματοποιοῦσαν γιὰ ἰδιωτικούς λόγους κάθε εἴδους κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Τὸ φαινόμενο τῆς διεξαγωγῆς ζητείας ἀπὸ τοὺς πέννητες ἰδιῶτες, ἴσως μὲ κάποια ἄλλη μορφή ἀπὸ αὐτὴν ποὺ τὸ γνωρίζουμε κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, δὲν ἦταν ἄγνωστο καὶ κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Ὡδὴ στὸν ΙΑ' Κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου προβλέπεται νὰ δίνονται ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς ἐπιστολὲς καλούμενες «εἰρηνικὲς» καὶ ὄχι συστατικὲς «πρὸς τοὺς πέννητας καὶ δεομένους ἐπικουρίας», προφανῶς γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπαιτήσουν γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλεῶν. Ἀργότερα, ὁ Ζωναρὰς σχολιάζοντας τὸν Κανόνα αὐτὸ γράφει:

Τοῖς γοῦν καθ' οἷονδῆτινα τρόπον ἐπικουρίας δεομένοις ἐνεχειρίζον ἐπιστολάς οἱ ἐπίσκοποι, βοηθοῦσας αὐτοῖς, ἐφ' οἷς ἐδέοντο κάκεῖναι δὲ εἰρηνικαὶ ἐκαλοῦντο, ὡς εἰρήνην βραβεύουσαι τοῖς δι' ὀργὴν ἀρχόντων, ἢ δυναστεύοντων, ἄδικον γνώμην πάσχουσι.

6. Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997, σ. 266.

Στή συνέχεια μάλιστα διευκρινίζεται ότι σύμφωνα με τὸν ΙΑ' Κανόνα ἔπρεπε οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς νὰ παρέχονται κατόπιν δοκιμασίας, ὥστε νὰ μὴν ἐλεεῖται κάποιος ποὺ εἶχε ἀδικήσει, ἀκόμη κι ἂν ἦταν πτωχός. Ἀνάλογα ἐρμηνεύει τὸν Κανόνα καὶ ὁ Βαλσαμών, ὁ δὲ Ἀριστηνὸς προσθέτει «οἱ γοῦν δεόμενοι βοηθείας πένητες, μετὰ εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν ὁδεύειν ὀφείλουσιν, ἵν' ἐλεῶνται ὑπὸ τῶν δυναμένων βοηθεῖν αὐτοῖς [...]».⁷ Συνάγεται ἐπομένως ὅτι οἱ ζητεῖες τῶν πενήτων καὶ τὰ ἀπαιτούμενα εἰρηνικὰ γράμματα ἐκ μέρους τῶν ἱεραρχῶν συνεχίζονταν καθ' ὅλην τὴ διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο τὰ εἰρηνικὰ γράμματα, ἀποκαλούμενα πλέον «συστατικά», ἐκδίδονταν τόσο γιὰ τοὺς πένητες ἰδιῶτες ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κληρικοὺς ποὺ διεξῆγαν ζητεία. Αὐτὰ μαζί με ἄλλου τύπου ἔγγραφα, ὅπως «ἀπανταχοῦσες», κατὰστιχα τῶν «ταξιδιωτῶν», ὀθωμανικὰ διατάγματα γιὰ τὴν ἀκώλυτη διεξαγωγὴ ζητείας, ἐπιστολές, κ.λπ., ἄλλα δημοσιευμένα καὶ ἄλλα ἀκόμη ἀνέκδοτα, καθὼς καὶ πλείστες ἀναφορὲς στὸ θέμα τῶν ζητειῶν στὸ πλαίσιο ἄλλων θεμάτων, μᾶς ἐπιτρέπουν σήμερα νὰ προσεγγίσουμε σχετικὰ ἱκανοποιητικὰ τὸ φαινόμενο τῆς ζητείας, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἓνα συνθετικὸ ἔργο.⁸

Μιὰ ἀπόπειρα ἀδρομεροῦς παρουσίας τοῦ θέματος θὰ ἐπιχειρηθεῖ πῶ κατῶ. Θὰ ἐπικεντρωθεῖ στὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φαινομένου καὶ θὰ ἐξετάσει κυρίως τὸ γενικὸ πλαίσιο, μέσα ἀπὸ ἐπιμέρους παραδείγματα καὶ παραμέτρους του.

Οἱ ἐκκλησιαστικὲς ζητεῖες διεξάγονταν, ὅπως εἶναι εὐλόγο, κυρίως ἀπὸ κληρικοὺς. Οἱ ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι τῶν Πατριαρχείων, τῶν μητροπόλεων ἢ τῶν μονῶν, περιέρχονταν ὄχι μόνο τὸν χῶρο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀλλὰ καὶ ἄλλες χώρες ἐκτὸς αὐτῆς ἐπικαλούμενοι τὴ φιλευσπλαχνία ἡγεμόνων καὶ ἀπλῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴ συναγωγὴ χρημάτων. Οἱ διεξάγοντες τὴ ζητεία ταξίδευαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνὰ δύο ἢ καὶ περισσότεροι μαζί γιὰ ἀσφάλεια καὶ ἀλληλοβοήθεια.⁹ Ὅταν ἓνας Πατριάρχης ἀναχωροῦσε προσωπικὰ γιὰ διεξαγωγὴ ζητείας, τότε ἡ συνοδεία του ἦταν μεγαλύτερη. Τὸ Πατριαρχεῖο

7. Γ.Α. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ Ἱερῶν κανόνων: τῶν τῆ Ἁγίων καὶ πανεφώνων Ἀποστόλων, καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἁγίων Πατέρων*, τ. Β', Ἀθήνα 1852, σ. 243–246.

8. Ἐνδεικτικὰ βλ. Πηνελόπη Στάθη, «Τὸ ἀνέκδοτο ὁδοπορικὸ τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά* 1 (1984) 127–129. Τῆς ἰδίας, «Τὰ κατὰστιχα συλλογῆς ἐλεῶν τοῦ Παναγίου Τάφου, ἡ μελέτη καὶ ἡ προβληματικὴ τους», *Ἐπιστημονικὲς Ἀνακουνώσεις* (22–30 Νοεμβρίου 1979), Σύλλογος Ἐπιστημονικοῦ Προσωπικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1984, σ. 125–129.

9. Κατάλογος ταξιδιωτῶν τοῦ Παναγίου Τάφου γιὰ τὸ 1697 δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα στὸ *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας ἢ Συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ σπανίων ἑλληνικῶν συγγραφῶν περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα τῆς τῶν Παλαιστινῶν*, τ. Δ', Πετροῦπολὴ 1894, σ. 53–54.

Ἱεροσολύμων φρόντιζε νὰ στέλνει ἐπικεφαλῆς τοῦ «ταξιδίου» ἕναν πρωτοσύγκελλο, ἐνῶ τὰ μοναστήρια, ὅταν ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα, ἔστελναν ἕναν προηγούμενο, διότι ἔτσι ἡ ἀποστολή τους ἀποκοτοῦσε μεγαλύτερο κύρος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ποὺ ἀπουσίαζαν κάθε φορὰ γιὰ ζητεία φυσικὰ δὲν ἦταν πάντα σταθερὸς καὶ προφανῶς ἦταν συνάρτηση τῶν ἰδιαίτερων ἀναγκῶν, τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν κάθε μονῆς.

Ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ ταξιθεύοντες γιὰ ζητεία τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ πένητες, ἔπρεπε νὰ φέρουν μαζί τους ἀπαραιτήτως ἕνα ἢ περισσότερα συστατικά γράμματα ἀπὸ τὸν Πατριάρχη ἢ ἄλλον ἀρχιερέα, ἢ τὸν ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ στὸ ὁποῖο ἀνήκαν. Στὰ γράμματα αὐτά, μετὰ ἀπὸ μιὰ γενικὴ συνήθως θεώρηση τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὡς χριστιανικῶν ἀρετῶν, δηλωνόταν ἡ ταυτότητα τῶν φερόντων. Συχνότατα ἀκολουθοῦσε ἡ διεκτραγώδηση τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους γινόταν ἡ ζητεία, π.χ. ἡ οἰκτρὴ θέση στὴν ὁποία εἶχε περιέλθει τὸ Πατριαρχεῖο ἢ τὸ μοναστήρι ἢ ὁ ἰδιώτης. Τέλος, γινόταν ἐπίκληση στὰ φιλεύσπλαχνα χριστιανικὰ αἰσθήματα κλήρου καὶ λαοῦ, ἡγεμόνων, ἀρχόντων καὶ ἀπλῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν παροχὴ ἐλέους πρὸς τοὺς ἐπαιτοῦντες. Τὸ περιεχόμενο δηλαδὴ τῶν συστατικῶν αὐτῶν γραμμάτων ὅσον ἀφορᾷ στὴ δομὴ του ἦταν τυποποιημένο, διότι τὰ ἰδιαίτερα συστατικά του δηλαδὴ ὀνόματα, τόποι, αἰτία τῆς ζητείας, φυσικά, διαφοροποιούνταν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδικὰ συστατικά γράμματα ποὺ ἔφεραν μαζί τους οἱ περιθεύοντες, οἱ Πατριάρχες εἰδοποιοῦσαν παράλληλα γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῆς ζητείας καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ τὴν πραγματοποιοῦσαν τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτες τῶν ὀρθόδοξων ἐπαρχιῶν καὶ ἅπαντες τοὺς χριστιανοὺς τοῦ ποιμνίου τους μὲ τίς γνωστὲς «ἀπανταχοῦσες», ἐγκύκλιες ἐπιστολὲς μὲ τίς ὁποῖες τοὺς προέτρεπαν παράλληλα νὰ ἐνισχύσουν τοὺς «ταξιδιῶτες».¹⁰ «Ἀπανταχοῦσες» μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο ἐξέδιδαν ἐπίσης οἱ μητροπολίτες, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πρωτοπαπάδες καὶ ἡγούμενοι μονῶν. Συχνά, τὰ συστατικά γράμματα φαίνονται νὰ ταυτίζονται μὲ τίς «ἀπανταχοῦσες», στὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν συνέβαινε πάντα αὐτό. Ἡ ἐντύπωση δημιουργεῖται διότι συνήθως διασώζονται οἱ «ἀπανταχοῦσες» καὶ ὄχι καὶ τὰ συστατικά γράμματα. Βεβαίως καὶ τὰ δύο περιείχαν λίγο ὡς πολὺ ἀντίστοιχες πληροφορίες.

Ὅταν τὴ ζητεία ἐκτελοῦσαν κληρικοί, στὰ ἐγκύκλια αὐτὰ γράμματα τοῦ Πατριαρχείου, ἢ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, συνηθέστατα ἀναφερόταν ὅτι αὐτοὶ εἶχαν τὴν ἄδεια νὰ ἐκτελοῦν διάφορες ἱεροπραξίες, πράγμα ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σημαντικὲς πηγὲς ἐσόδων τους. Ὅταν οἱ ἐπαιτοῦντες

10. Πηνελόπη Στάθη, Χρυσάνθος Νοταρᾶς, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Ἀθῆνα 1999, σ. 130, 136-137.

ἔφταναν σὲ περιοχὴ ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, χρησιμοποιώντας τὶς συστατικὲς τοὺς ἐπιστολὲς ἢ μιὰ ἡγουμενικὴ ἢ πατριαρχικὴ «ἀπανταχοῦσα», ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσουν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἄδεια τοῦ τοπικοῦ ἱεράρχη, ποὺ μὲ τὴ σειρά του μὲ νέα «ἀπανταχοῦσα», τοὺς συνιστοῦσε στοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας του. Ἡ παροχὴ ἄδειας γιὰ ζητεία ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς συχνὰ γινόταν ἀντικείμενο συναλλαγῆς, καθὼς ὁρισμένοι μητροπολίτες ἀρνοῦνταν νὰ τὴν δώσουν ἢ νὰ ἐκδώσουν συστατικὰ γράμματα, ἀν δὲν λάμβαναν ὡς ἀντάλλαγμα κάποιον ποσὸ ἀπὸ τὸν «ταξιδιάρη» μοναχό.¹¹

Ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπαιτεῖτο ἐπίσης εἰδικὴ ὀθωμανικὴ ἄδεια γιὰ τοὺς ἐπαιτοῦντες. Ἡ ἄδεια θὰ ἐπέτρεπε τὴν περιοδεία καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη διέλευσή τους ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ θὰ τοὺς ἀπάλλασσε ἐπίσης ἀπὸ φορολογικὲς ὑποχρεώσεις πρὸς τὶς τοπικὲς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς, οἱ ὁποῖες συχνότατα προσπαθοῦσαν νὰ ἀποσπάσουν αὐθαίρετα ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς μέρος τῶν ἐσόδων τους, ἢ ἐπιχειροῦσαν νὰ εἰσπράξουν φόρους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκεῖνοι ἦταν νόμιμα ἀπαλλαγμένοι. Ἔτσι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση γιὰ ζητεία, γινόταν προσπάθεια νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ ἀπαραίτητα ὀθωμανικὰ ἔγγραφα ποὺ θὰ ἀπέτρεπαν τὶς παρενοχλήσεις τῶν μοναχῶν καὶ θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν κατοχὴ ὧσων θὰ συγκέντρωναν. Τὸ 1559 π.χ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Γερμανὸς πέτυχε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τὴν Πύλη τὴν ἀνενόχλητην περιοδεία γιὰ ζητεία τῶν μοναχῶν τοῦ Ἀγίου Τάφου.¹²

Σωζόμενα ὀθωμανικὰ ἔγγραφα μᾶς παρουσιάζουν λεπτομερέστερα τοὺς τύπους τῶν ὀθωμανικῶν ἐγγράφων, φερμάνια ἢ τεσκερέδες, ποὺ ἔφερναν μαζί τους οἱ μοναχοί. Γνωρίζουμε π.χ. ἓνα φερμάνι τοῦ ἔτους 1707 ποὺ δόθηκε σὲ Ἀγιορείτη μοναχό τῆς μονῆς Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος θὰ περιόδευε στὴ διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Θεσσαλονίκης. Στὸ φερμάνι αὐτὸ ἐντελλόταν ἐπίσης ὁ καδὴς νὰ φροντίσει ὥστε νὰ μὴ δημιουργηθοῦν προσκόμματα στὴν παραλαβὴ ἀπὸ τὸν μοναχὸ τῶν ἀφιερωμένων στὸ μοναστήρι του κήπων, ἀμπελώνων, μύλων καὶ λοιπῶν κτημάτων.¹³ Σῶζεται ἐπίσης ἓνας τεσκερὲς τοῦ 1796 ποὺ δόθηκε στὸν Δωρόθεο καὶ τὸν συνταξιιδιώτη του, μοναχοῦς τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ποὺ ἀναχωροῦσαν γιὰ ζητεία στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ Βουκουρέστι, προκειμένου νὰ μὴ ἐμποδιστεῖ ἢ διέλυσή τους ἀπὸ τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς ζαμπίτες.¹⁴

11. Βλ. πρὸ κάτω σ. 278–279.

12. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἔκδοσις ἐπιμνημένη, Ἀθήνα 1970, σ. 524.

13. Βαρθολαὶμ Γρηγοριάτης, *Ἐγγραφα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρῷ Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου*, τ. Α'. 1. *Ἐγγραφα γενικά* – II. *Ἐγγραφα τοῦ μοναστηριακοῦ δάσους*, Θεσσαλονίκη 1929, σ. 14–15.

14. Φωκίων Π. Κοτσαγεώργης, *Ἡ ἀθωνικὴ μονὴ Ἀγίου Παύλου κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 196, 237–238.

Ἡ μεγαλύτερη πάντως δημοσιευμένη σειρά ὀθωμανικῶν ἐγγράφων, 172 συνολικά, ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀφοροῦν ζητεῖς προέρχεται ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ. Στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ σαράντα τέσσερα σωζόμενα φερμάνια ποὺ ἐκτείνονται χρονικὰ ἀπὸ τὸ 1667 μέχρι τὸ 1857 γίνεται ἰδιαίτερη μνεῖα στὴν ἀπαγόρευση παρενόχλησης τῶν Συναϊτῶν μοναχῶν κατὰ τίς ζητεῖς τους ἀπὸ τίς τοπικὲς ἀρχές. Ἀπαγορευόταν ἐπίσης νὰ τοὺς ἐκβιάζουν τὰ τελωνεῖα γιὰ τὴν εἴσπραξη φόρων καὶ δασμῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἀπαλλαγμένοι. Τέλος, διατάσσονταν οἱ διάφοροι ἀξιωματοῦχοι νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν παράνομη ἀπόσπαση χρημάτων ἢ ἄλλων ἀγαθῶν ποὺ συγκέντρωναν οἱ Συναῖτες ἀπὸ συνεισφορὲς τοῦ κόσμου.¹⁵ Στὴν ἴδια σειρά ὀθωμανικῶν ἐγγράφων ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ τεσκερέδες, συστατικὰ ἔγγραφα φορολογικῆς ἀπαλλαγῆς καὶ προστασίας ποὺ ἐπέτρεπαν ἐπίσης νὰ περιοδεύουν οἱ μοναχοὶ καὶ νὰ παραλαμβάνουν ἀφορολόγητα τίς ἐλεημοσύνες.¹⁶

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα ἔγγραφα ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ἓνα φερμάνι τῆς 11ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1754 τοῦ Μαχμούτ Α' (1730–1754) ποὺ ἀπευθύνεται στοὺς καδῆδες τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολίας, περιοχὲς ὅπου θὰ περιόδευε γιὰ ζητεῖα ὁ Συναϊτῆς μοναχὸς Διονύσιος, ὁ ὁποῖος εἶχε κάνει καὶ τὴν αἴτηση γιὰ τὴν ἐκδόσή του. Ἐνα νεότερο φερμάνι τῆς 12ης Μαρτίου τοῦ 1754, τοῦ σουλτάνου Ὀσμάν Γ' (1754–1757) αὐτὴ τὴν φορὰ, ἐπανεπιβεβαίωνε τὸ παλαιότερο κατόπιν νέας αἴτησης τοῦ Διονυσίου.¹⁷

Ὅταν τὸ ταξίδι γινόταν σὲ ἄλλο κράτος, τὸ συστατικὸ γράμμα ἢ ἡ «ἀπανταχούσα» τοῦ «ταξιδιώτη» ἔπρεπε νὰ φέρεي τὴν ἐπικύρωση τοῦ γνήσιου τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ποὺ εἶχε ἐκδώσει τὴ συστατικὴ ἐπιστολή. Ἐπρεπε ἐπίσης, πρὶν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ ἀποκτήσει διαβατήριο ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ τῆς ξένης χώρας στὴν ὁποία ἤθελε νὰ μεταβεῖ.¹⁸ Δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὰ τηροῦνταν πάντα, ἢ ὅτι ὅλοι εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ τὰ ἐξασφαλίσουν, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δείχνουν πὼς αὐτὸς τουλάχιστον ἦταν ὁ κανονικὸς τρόπος τῆς νόμιμης ἀναχώρησης προκειμένου νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἄσκηση ζητείας στὸ ξένο κράτος. Πιθανότατα, οἱ νομότυπες αὐτὲς διατυπώσεις συχνὰ παραβιάζονταν.

Δεῖγμα ἐπικυρωμένου συστατικοῦ γράμματος σώζεται σήμερα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Πρόκειται γιὰ ἓνα περγαμηνὸ συστατικὸ γράμμα τοῦ Οἴκου-

15. Παῦλος Χιδιόρογλου, «Κατάλογος ἐπισήμων ὀθωμανικῶν ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ», Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν (Κύπρου), τ. 10 (1979–1980), σ. 328–351.

16. Στὸ ἴδιο, σ. 360–403.

17. Στὸ ἴδιο, σ. 333–334.

18. Πρὸβλ. πρὸ κάτω, σ. 289.

μενικού Πατριάρχη Κυρίλλου Α' του Λουκάρεως, με το οποίο συνιστά τον Ίωακείμ, ήγούμενο της μονής Μεταμορφώσεως του Δουσίκου στη Θεσσαλία, ο οποίος θα περιόδευε σε βενετοκρατούμενες περιοχές, στην Κρήτη, τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα. Το γράμμα φέρει την επικύρωση του γνήσιου της υπογραφής του Πατριάρχη από τον βάιλο της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη *Pietro Foscari*.¹⁹ Η επικύρωση αυτή χρειαζόταν γιατί, όπως θα δούμε πιο κάτω, κυκλοφορούσαν πολλά πλαστά ή φαλκιδευμένα συστατικά γράμματα ή άλλα έγγραφα που χρησιμοποιούνταν σε ζητείες. Τόσο από το προαναφερθέν συστατικό γράμμα του Κυρίλλου Λουκάρεως όσο και από σωζόμενες «άπανταχοῦσες» είναι φανερό πως γινόταν προσπάθεια τα έγγραφα αυτά να διαθέτουν την επισιμότητα που ἄρμοζε στο ἀξίωμα του εκδότη τους. Συχνά ήταν περγαμηνά και ὀρισμένα ἔφεραν κάποιου εἶδους εἰκονογράφηση που θὰ τὰ καθιστοῦσε βεβαίως πιὸ ἐντυπωσιακὰ στοὺς ἀνθρώπους στοὺς ὁποίους θὰ τὰ ἐπιδείκνυαν.²⁰

Στὴν ξένη ἐπικράτεια ὁ «ταξιδιώτης» χρειαζόταν ἀπαραιτήτως τὴν ἄδεια τοῦ ξένου ἡγεμόνα καὶ νέα συστατικά γράμματα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλα σημαίνοντα πρόσωπα τῆς χώρας. Ἐχοντας δηλαδὴ τὸ πρῶτο συστατικὸ γράμμα ἢ τὴν «άπανταχοῦσα», ὁ ἐξερχόμενος σὲ ζητεῖα ἔπρεπε κατόπιν νὰ ἀποκτᾷ διαδοχικά, ἀνάλογα γράμματα καὶ ἄδειες ἄσκησης τῆς ἐπαιτείας σὲ ὅποια περιοχὴ ταξίδευε. Στὴν πράξῃ ὅμως, ὅπως θὰ δούμε πιὸ κάτω, σὲ ὀρισμένες τουλάχιστον περιοχές, ὁ κανόνας αὐτὸς παραβιαζόταν ἀπὸ τοὺς ἐπαιτοῦντες πὺν δὲν ἐμφανίζονταν γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἀπαραίτητη ἄδεια ἄσκησης ζητείας.

Ἡ ἄδεια τῶν βενετικῶν ἀρχῶν ἦταν ἐπίσης ἀπαραίτητη γιὰ τὴ διεξαγωγὴ

19. Ἀρχεῖο Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης 79. 5. Βλ. ἐπίσης *Ταξίδι στὸν κόσμον τῶν χειρογράφων*, Κατάλογος Ἐκθεσῆς Χειρογράφων Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης, Ἀθήνα 2004, σ. 47–48, πίνακας 14. Συστατικά γράμματα καὶ «άπανταχοῦσες» τῆς μονῆς Δουσίκου σώζονται καὶ στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο. Βλ. Δημήτριος Ἰ. Πάλλας, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 11 (1935) ε' (ἀρ. 6), εγ' (ἀρ. 18). Τοῦ ἴδιου, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, Μέρος τρίτον μετὰ γενικῶν Ἑρρητηρίων, Ἀθήνα 1955, σ. 94 (ἀρ. 40). Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Δουσίκου ταξίδευαν σχεδὸν συνεχῶς σὲ ζητεῖες μετὰ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνα, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὅτι προστάτευε ἀπὸ τὴν πανώλη, συχνὰ καὶ ὡς προσκεκλημένοι ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας ἄλλὰ καὶ κοινοτήτων γιὰ τὸν φόβο τῆς πανώλης: Ἐλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Περὶ λείψανα καὶ οἰκονομικὰ προβλήματα. Ἡ διάδοση τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνα», *Τρικαλινὰ* 17 (1997) 193–212.

20. Βλ. καὶ Κωνσταντῖνος Μέρτζιος, «Ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνημῶν», *Ἀνάπτυκτον Περιοδικὸ Ἑπειρωτικὴ Ἑστία*, Ἰωάννινα 1960, σ. 53–54. Δημήτριος Ἰ. Πάλλας, δ.π., *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 11 (1934/5) εγ' (ἀρ. 18). *Ἡμερολόγιο 2004 Calendar*, Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους 90 χρόνια, ὅπου καὶ φωτογραφία «άπανταχοῦσας» ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὸ Καστελλόριζο τοῦ ἔτους 1640. Πρβλ. καὶ πιὸ κάτω σ. 284.

ζητείας στην επικράτεια της Βενετίας από υπηκόους της, όπως είναι άλλωστε αναμενόμενο. Ωστόσο, λόγω της έλλειψης έρευνών γύρω από τις ζητείες στις βενετοκρατούμενες περιοχές, δεν διαθέτουμε μέχρι στιγμής έναν ανάλογο γνωστό αριθμό παραδειγμάτων από τις περιοχές αυτές. Γνωρίζουμε μόνο την περίπτωση χορήγησης άδειας ζητείας στους μοναχούς της μονής της Θεοτόκου των Στροφάδων.²¹ Θα δοῦμε ὅμως, επίσης πῶς κάτω, τίς συστηματικές προσπάθειες ἐλέγχου καί παρακολούθησης τῶν ζητειῶν ἀπό τοὺς Μ. Πρωτοπαπάδες τῆς Κέρκυρας στο νησί αὐτό πού ἀναμφίβολα ἀντανακλοῦν καί τίς ἀντίστοιχες διαθέσεις τῶν βενετικῶν ἀρχῶν. Ἀλλωστε καί βενετικές πηγές ἀναφέρουν τὴν εἰσροὴ ἐπιτρόπων καί ἀπεσταλμένων τῶν Πατριαρχῶν στὴν Κρήτη πού, μεταφέροντας ἔγγραφα μὲ τίς εὐλογίες τοὺς ἢ ἀφοριστικά, ἐφευγαν τελικά ἀπὸ ἐκεῖ πλούσιοι ἀπὸ τίς ἐλεημοσύνες πού συγκέντρωναν.²²

Ἦδη παρατηρήθηκε ὅτι ἔχουν σωθεῖ ἀρκετὰ συστατικά γράμματα καί πολλές «ἀπανταχοῦσες».²³ Σὲ μερικές περιπτώσεις γνωρίζουμε ἐμμέσως ἢ εἰκάζουμε τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν περισσότερων. Ἡ ἀνάγκη συχνῆς συγγραφῆς τέτοιων συστατικῶν ἢ ἐγκυκλίων γραμμάτων ἀντανακλᾶται καί στὴν ὑπαρξὴ ὑποδειγμάτων γιὰ τὴ σωστὴ σύνταξή τους. Βλέπουμε π.χ. στὸν σὲ δημῶδη γλῶσσα *Νομοκάνονα* τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ νὰ περιέχονται εἰδικὰ σχετικὰ Κεφάλαια:

Κεφάλαιον ΩΝΙ'. Γράμμα, ὅπερ γράφουν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας μοναστηρίου, ὅπου νὰ εἶναι χαλασμένον καὶ θέλουν, ὅτι νὰ τὸ ἀνακαινίσουν. Κεφάλαιον ΩΝΔ'. Περί τοῦ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας, ὅπου νὰ συκοφαντηθῇ ἀδίκως. Κεφάλαιον ΩΝΕ'. Γράμμα, ὅπερ γράφουν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας αἰχμαλώτου.²⁴

21. Μαρτιάννα Κολυβά, «Catastico delle chiese Greche. Καταστίχωση τῶν ὀρθόδοξων ναῶν καὶ μονῶν τῆς Ζακύνθου (τὸ ἔτος 1637)», Μνημόσυνο Μανούσου Μανούσακα, *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 193.

22. Eva Tea, «Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Anno accademico 1912-1913*, τ. LXXII, μέρος δεύτερο, σ. 1369.

23. Κατάλογος μὲ συστατικά γράμματα καὶ «ἀπανταχοῦσες», πού εἶχε συντάξει ὁ Χρύσανθος Ἱεροσολύμων, ἀνέκδοτα κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους, δίνει ἡ Πηνελόπη Στάθη, ὁ.π., σ. 135-137. Πολλὰ ἐπίσης περιλαμβάνονται σὲ ἔργα στὰ ὅποια γίνονται παραπομπές στὴν παρούσα ἐργασία.

24. *Νομοκάνων Μανουὴλ νοταρίου τοῦ Μαλαξοῦ τοῦ ἐκ Ναυπλίου τῆς Πελοποννήσου μετηνεχθεῖς εἰς λέξιν ἀπλὴν διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν*, Κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ † Δημητρίου Σ. Γκίνη καὶ Νικολάου Ἰ. Παναζοπούλου, «Νόμος», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶδα τοῦ Τμήματος Νομικῆς τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν* 1 (1982), Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985, 59, 524-525.

Υποδείγματα για τις ἐπιστολές διαφόρων τύπων που ἦταν ἀναγκαῖες γιὰ τὴ διεξαγωγὴ ζητείας ἀπαντοῦν καὶ σὲ δύο τουλάχιστον Ἐπιστολάρια τοῦ 18ου αἰώνα. Στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ ἀπαντοῦν τέσσερα ὑποδείγματα:

Πῶς γράφει Ἡγούμενος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὅταν στέλλῃ εἰς ζήτην κανένα Καλόγηρον, τὸ ὁποῖον γράμμα λέγουσιν αὐτοὶ Πιττάκιον.

Τὸ ὑπόδειγμα αὐτὸ παρέχεται σὲ δύο μορφές. Ἀκολουθοῦν τρία ἀκόμη:

Γράμμα, ὁποῦ γράφει Μητροπολίτης περὶ ἐλεημοσύνης διὰ Μοναστήριον· Γράμμα, ὁποῦ γράφει Ἐπίσκοπος, ἢ ἕτερος Προεστὼς Μητροπολίτης περὶ ἐλεημοσύνης διὰ πτωχὸν ἄνθρωπον· Γράμμα ἀπανταχοῦ, ὁποῦ γράφεται ἀπὸ μέρους τοῦ Μοναστηρίου.²⁵

Στὸ δεύτερο Ἐπιστολᾶριο δημοσιεύεται ἓνα μόνο ὑπόδειγμα:

Πῶς νὰ γράφῃ Ἡγούμενος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὅταν στέλλῃ εἰς ζητείαν κανένα Καλόγηρον, τὸ ὁποῖον γράμμα λέγουσιν ἐκεῖνοι Πιττάκιον.²⁶

Οἱ περιερχόμενοι γιὰ ζητεία μοναχοὶ τίς περισσότερες φορές ἔφεραν μαζί τους διάφορα λείψανα ἁγίων ἢ κομμάτι τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, σπανιότερα εἰκόνες, καθὼς αὐτὰ κατεξοχὴν βοηθοῦσαν στὴ συγκέντρωση ἐλεδών. Ὑπῆρχαν, βεβαίως, καὶ περιπτώσεις πού οἱ περιοδεῖες μοναχῶν μὲ τὰ ἱερὰ λείψανα γίνονταν μετὰ ἀπὸ πρόσκληση ἀπὸ χωριά καὶ πόλεις, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, συνήθως σὲ ἐποχές ἐπιδημιῶν καὶ ἄλλων ἐπικίνδυνων γεγονότων εἴτε προληπτικὰ γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τους εἴτε γιὰ τὴ θεραπεία τους. Συχνὰ ἀναλαμβάνονταν καὶ τῶν δύο τύπων οἱ περιοδεῖες, πού οὕτως ἢ ἄλλως κατέληγαν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, τὴ συλλογὴ δηλαδὴ βοήθειας γιὰ τὸ μοναστήρι.²⁷ Προκειμένου νὰ παραλάβουν τὰ ἅγια λείψανα,

25. Σπυρίδων Μήλιος, *Ἐπιστολάριον, ἢτε ἐπιστολικὸς χαρακτήρ*, [Βενετία 1757], φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση, πολ. Κώστας Λάμπας, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 2003, σ. 261–270.

26. Νέον Ἐπιστολᾶριον Περιέχον διαφόρους χαρακτήρας καὶ ὑποδείγματα Ἐπιστολῶν πρὸς ὁποῖον-δήποτε πρόσωπον Ἀξιαματικόν, Ἐκκλησιαστικόν, καὶ Κοσμικόν, μὲ τοὺς Τίτλους αὐτοῦ, κατὰ τὸν κοινὸν τρόπον, ὡς τὴν σήμερον συνηθίζεται [...], Βενετία 1797, σ. 9–12.

27. Ἀπὸ τὴ μεγάλη σχετικὴ βιβλιογραφία ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα: Ἐλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, ὁ.π., *Τρικαλινὰ* 17 (1997) 193–212 καὶ ἰδιαίτερα 193–196. Εὐαγγ. Ἀ. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα – κατάλογος τῶν κωδίκων, ἀναγραφὰ καὶ χρονικὰ σημειώματα, ἀκολουθεῖ Παναγίας Ὀλυμπιωτίσσης*.

οί αναχωρούντες σὲ ζητεία μοναχοὶ υπέγραφαν ἀποδείξεις παραλαβῆς τῶν λειψάνων, στίς ὁποῖες ὑπόσχονταν ὅτι θὰ τὰ ἐπέστρεφαν στὴ μονὴ ὅταν γυρίζαν ἀπὸ τὸ ταξίδι τους. Σὲ μιὰ περίπτωση μάλιστα ἓνας μοναχὸς ποὺ εἶχε χάσει ἓνα ἄγιο λείψανο ὑπόσχόταν ὅτι, ἂν τὸ εὕρισκε, θὰ τὸ παρέδιδε στὴ μονή του. Στὸ μεταξύ πάντως ἄφηγε γιὰ ἐνέχυρο 100 γρόσια ποὺ θὰ τοῦ ἀποδίδονταν ὅταν θὰ τὸ ἐπέστρεφε.²⁸ Σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία, ἀποτελοῦσε συνήθεια οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ποὺ ἀναλάμβαναν μακρινὰ ταξίδια νὰ φέρουν μαζί τους καὶ τὴ σφραγίδα τῆς μονῆς τους.²⁹ Τέλος, οἱ Ἁγιοταφίτες μοναχοὶ φαίνεται ὅτι μοίραζαν ἀφειδῶς συγχωροχάρτια, προφανῶς ἔναντι ἀντιτίμου, τὰ ὅποια ζητοῦσαν κατὰ καιροῦς νὰ τοὺς ἀποσταλοῦν ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων.³⁰

Σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, κυρίως αὐτὲς ποὺ ἀφοροῦσαν τὰ Πατριαρχεῖα ἢ κάποια μεγάλα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἡ ζητεία διεξαγόταν παράλληλα μέσω κουτιῶν ποὺ οἱ περιοδεύοντες μοναχοὶ ἐγκαθιστοῦσαν ἢ περιέφεραν σὲ ἐκκλησίες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διαφόρων μητροπόλεων, καὶ τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν.³¹ Ἡ συνήθεια αὐτὴ δὲν ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικὰ ἐλληνικὸ φαινόμενο. Εἶναι γνωστὴ ἡ περίπτωση τῆς συλλογῆς χρημάτων ποὺ πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀγγλία μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Πάπα προκειμένου

ἐγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336–1900), Ἀθῆνα 1967, σ. 90. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Καيسάριος Δαπόντες (1714–1784)», *Θεολογία* 13 (1935) 234–235. Εὐθύμιος Θ. Σουλογιάννης, «Καيسάριος Δαπόντες (1714–1784). Ἡ ζωὴ, ἡ μόρφωση καὶ οἱ γνωριμίες του», *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 453. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, Κωνσταντινουπόλεως* 1911, σ. 119–123. Φλορίν Μαρινέσκου, *Ρουμανικὰ ἐγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Ἐρημοταύμου, τ. Α', Ἀθῆνα 1997, σ. 8–11 καὶ σποραδικὰ. Ἀντώνης Πάρδος, Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Πατριαρχείου, Ἐπιτομὲς ἐγγράφων, 1039–1801, Ἀθωνικὰ Σύμμεκτα 5, Ἀθῆνα 1998, σ. 159, 165–166, 176–177. Ἀντώνης Γιαννακόπουλος, Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Σταυρονικήτα, Ἐπιτομὲς ἐγγράφων, 1533–1800, Ἀθωνικὰ Σύμμεκτα 8, Ἀθῆνα 2001, σ. 162–165. Βασίλης Ἱ. Ἀναστασιάδης, Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Χιλανδαρίου, Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων, Ἀθωνικὰ Σύμμεκτα 9, Ἀθῆνα 2002, σ. 206, 334–335. Τὸ Χρονικὸ τῆς σκλαβωμένης Ἀθήνας στὰ χρόνια τῆς τυραννίας τοῦ Χατζήμλη γραμμμένο στὰ 1841 ἀπὸ τὸν ἀγωνιστὴ Πανηγὴ Σκουζέ παλῶ καὶ νῦν χειρόγραφο ἐπιμελημένο καὶ ἀποκαταστημένο ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα. Μὲ βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ Δ. Γ. Σκουζέ, Ἀθῆνα 1948, σ. 85–92.*

28. Βασίλης Ἱ. Ἀναστασιάδης, δ.π., σ. 96, 97, 99, 103, 112, 216.

29. Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, κώδικας 2124, φ. 98β. Βλ. καὶ πρὸ κάτω σ. 279.

30. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων δημοσιευόμενα περιοδικῶς, Τουρκοκρατία, τ. Β', Ἀθῆνα 1890, σ. 317, 322, 329.*

31. Πηνελόπη Στάθη, δ.π., σ. 131. Ἀρχιμ. Καλλίνικος Δελικάνης, *Περίγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν τοῖς κώδεξιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σφισμένων ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων, Κωνσταντινουπόλη 1902, σ. 1. Τοῦ ἴδιου, Τὰ ἐν τοῖς κώδεξιν τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ σφισμένα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἐγγραφα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ οἰκουμένου τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, Κωνσταντινουπόλη 1904, σ. 362, 448, 485, 486, 489, 517. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 1453–1913, σ. 220, 221, 313. Ἀντώνης Γιαννακόπουλος, δ.π., σ. 67, 79. Βασίλης Ἱ. Ἀναστασιάδης, δ.π., σ. 148–150.**

νά συγκεντρωθεί βοήθεια για την απειλούμενη και πολιορκούμενη από τους Όθωμανούς Κωνσταντινούπολη ανάμεσα στα 1399 και το 1401 επί αυτοκράτορος Μανουήλ Παλαιολόγου. Και τότε τα χρήματα του έράνου συγκεντρώνονταν μέσα σε κιβώτια σε εκκλησίες της Αγγλίας.³²

Στις διάφορες πόλεις της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας και στις Παρίστριες Ήγεμονίες τα κουτιά του Παναγίου Τάφου ήταν ίσως τα πλέον διαδεδομένα. Το 1712 είχε συσταθεί κουτί έλεημοσύνης που περιελάμβανε στους ναούς της Κωνσταντινούπολης και «εις καιρόν ανάγκης εις τα εύλογημένα χριστιανικά ρουφέτια». Κουτιά για συλλογή έλεων ήταν εγκατεστημένα σε τριανταπέντε εκκλησίες της Πόλης και των περιχώρων της, ενώ άλλα είχαν οι ακόλουθες συντεχνίες της Κωνσταντινούπολης: των γουναράδων, των μεταξάδων, των τζοχατζήδων, των μπογιατζήδων, των ταουκτζήδων, των άμπατζήδων, των τακιατζήδων, των χρυσοχών, των ντουλγέρηδων, των τερλικτζήδων, των μαλοχαρακτών και των καπήλων.³³ Οι συντεχνίες και άλλων πόλεων, επίσης, είχαν τα έσναφικά κουτιά για συλλογή βοήθειας υπέρ των πτωχών και άναξιοπαθόντων της πόλης τους ή για τον Άγιο Τάφο. Από το 1653, μάλιστα, με γράμμα του Πατριάρχη Ίωαννικίου Β' είχε όριστεί «Νά δίδη ο καθένας Χριστιανός πάντων των ρουφετίων εν άσπρον την κάθε έβδομάδα εις τα κουτία».³⁴ Άρκετς πληροφορίες διαθέτουμε επίσης και για την τοποθέτηση κουτιών στην Άδριανούπολη, Μοσχόπολη, Μελένικο αλλά και για την Αθήνα, στην οποία υπήρχε Άγιοταφικό μετόχι, οι μοναχοί του οποίου περιέρχονταν επίσης τη Βοιωτία και μέρος της Φθιώτιδας.³⁵

Κουτιά για συλλογή έλεημοσυών περιφέρονταν και για τις μονές του Αγίου Όρους, στα τέλη του 17ου αιώνα επί πατριαρχίας του Καλλινίκου Β'.³⁶ Μάλιστα φαίνεται ότι έπειδη οι έπίτροποι των ναών διέθεταν τα έλέη αυτά για άλλους σκοπούς, ο Πατριάρχης Ίερεμίας Γ' απέλυσε γράμμα το 1717 με το οποίο απαγόρευε στους έπίτροπους να διαθέτουν τα χρήματα αυτά όπως ήθελαν.³⁷

32. Donald M. Nicol, «A Byzantine emperor in England. Manuel II's visit to London in 1400-1401», *Byzantium: its ecclesiastical history and relations with the western world*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1972, σ. 208, 217.

33. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Έκκλησίαι βυζαντιναι εξακριβούμεναι (κυρίως ή θεοτόκος των Κύρου). Συμπλήρωμα του βυζαντινού έορτολογίου*, Κωνσταντινούπολη 1900, σ. 25-28.

34. Μιχαήλ Καλινδέρης, *Αί Συντεχνίαι και ή Έκκλησία επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1973, σ. 101-102.

35. Στο ίδιο, σ. 102, 110-111. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1891, σ. 172, τ. Β', Αθήνα 1890, σ. 292, 300, 316, 329, 347.

36. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, σ. 486.

37. Στο ίδιο, σ. 514.

Τὸ σύστημα συλλογῆς βοήθειας γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σύντομα ἐπεκτάθηκε καὶ γιὰ ἄλλους σκοποὺς: ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχολείων καὶ ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, γιὰ τὰ νοσοκομεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ κουτιὰ τῶν νοσοκομείων μάλιστα κατέληξαν σχεδὸν νὰ ἐξοστρακίσουν τὰ κουτιὰ ὄλων τῶν ἄλλων ἐπαιτούντων.

Ἡ ἐνίσχυση τῶν σχολείων μέσω τῶν κουτιῶν ἢ τῶν δίσκων ποὺ περιφέρονταν στοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως φαίνεται ὅτι ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ βοήθεια γιὰ τὴ Σχολὴ τῆς Πάτμου, καὶ συνεχίστηκε ἀργότερα γιὰ νὰ χρηματοδοτηθεῖ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Σχολῆς μετὰ τὴν πυρκαγιὰ ποὺ τὴν κατέστρεψε. Στὰ μέσα τοῦ ἴδιου αἰῶνα περιάγονταν ἐπίσης κουτιὰ γιὰ τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴ καὶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ γιὰ μιὰ ἑκατονταετία περίπου γιὰ τὴν ἱερατικὴ σχολὴ τῆς Καισάρειας ποὺ στεγαζόταν στὴ μονὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.³⁸ Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἀθωνιάδα εἶχε πραγματοποιηθεῖ καὶ ζητεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ εἰδικoὺς ἐξάρχους ποὺ εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὸν Κύριλλο Ε' ἐκτὸς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πατριαρχικὰ γράμματα. Ἐνα ἀπὸ τὰ γράμματα αὐτὰ τοῦ ἔτους 1756 πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς τῆς Ὀλυμπιώτισσας σῶζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς.³⁹ Τὸ 1819, ὁ Γρηγόριος Ε' σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας καὶ τοῦ μεγάλου διερμηνέα Ἰωάννου Καλλιμάχη συνέστησαν στὴν Κωνσταντινουπόλιν «κιβώτιον ἐλέους» ποὺ θὰ συγκέντρωνε τίς ἐλεημοσύνες γιὰ τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, ἐνῶ ὅ,τι θὰ περισσεύεε θὰ χρησίμευε γιὰ τὴν πρόοδο τῆς μάθησις καὶ ἄλλων κοινωφελῶν ἔργων.⁴⁰

Ἡ ὅλη διαδικασία τῆς περιφορᾶς τῶν κουτιῶν καὶ τῶν δίσκων γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα, τὸν Ἅγιο Τάφο, μοναστήρια, σχολεῖα, νοσοκομεῖα, πτωχοὺς, αἰχμαλώτους κ.λπ. στοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα κατάντησε νὰ ἀποτελεῖ μεγάλο βάρος γιὰ τὸ ἐκκλησίασμα καὶ πηγὴ διχονοιῶν μεταξὺ αὐτῶν ποὺ συνέλεγαν τὰ ἐλέη, οἱ ὅποιοι συχνὰ διαπληκτίζονταν κατὰ τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας γιὰ τὴ σειρὰ ποὺ θὰ τὰ περιέφεραν.⁴¹ Ἐπίσης, ἡ συλλογὴ ἐλεῶν μὲ τὰ κουτιὰ ποὺ τοποθετοῦνταν ἢ περιφέρονταν στὶς ἐκκλησίαις ἀρκετὰ συχνὰ προσέκρουε στὴν ἀντίδραση τῶν τοπικῶν ἱεραρχῶν, ἢ ἀκόμη καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν, σύμφωνα μὲ πληροφoρία τοῦ πρωτοσυγγέλλου Ἰακώβου ποὺ ἦταν τὸ 1777 ἐπικεφαλῆς τῶν Ἀγιοταφιτῶν οἱ ὅποιοι διενεργοῦσαν ζητεία στὴν

38. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 219-220.

39. Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *δ.π.*, σ. 108, 531-532.

40. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 599.

41. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 223.

Ἀθήνα.⁴² Ἡ ἀντίδραση προερχόταν εἴτε ἀπὸ τὸν φόβο ὅτι ἡ ζητεία ἐπιβάρυνε τὸ ποίμνιο τῶν μητροπόλεων καὶ ἐνδεχομένως περιορίζε τὴ δυνατότητα τῶν τοπικῶν ἀρχιερέων νὰ συγκεντρώσουν χρήματα ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τους, εἴτε ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης ἢ οἱ προεστοὶ βρισκόνταν σὲ κακὲς σχέσεις μὲ τοὺς «ταξιδιάρηδες» μοναχοὺς. Φαίνεται ὅτι ἐξίσου κοινὲς ἦταν οἱ περιπτώσεις ποὺ ἡ ἄδεια γιὰ ἐγκατάσταση κουτιῶν, ὅπως καὶ ἡ ἄδεια γιὰ τὴ ζητεία, ἦταν συνάρτηση τῆς καταβολῆς κάποιου χρηματικοῦ ποσοῦ ἢ ἄλλων ἀνταλλαγμάτων στὸν ἀρχιερέα.

Ὁ συνηθέστερος τρόπος ζητείας πάντως ἦταν τὸ «ταξίδιον». Ἄν καὶ οἱ ἀποδημίες γιὰ ζητεία τῶν ἰδίων τῶν Πατριαρχῶν ἢ ἄλλων ἱεραρχῶν, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ πιὸ κάτω ἀναλυτικότερα, δὲν ἦταν κάτι τὸ ἀσυνήθιστο, ὡστόσο, πολὺ συχνὰ οἱ ζητεῖες τῆς Ἐκκλησίας γίνονταν μὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο, ἔξαρχο, ποὺ μετέφερε προσωπικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου, τοῦ μητροπολίτη ἢ τοῦ ἡγουμένου μιᾶς μονῆς. Τὰ «ταξίδια» αὐτὰ συχνὰ ἐπεκτείνονταν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀκόμη καὶ σὲ πολὺ μακρινοὺς τόπους καὶ ἡ ἐπὶ κλήση γιὰ βοήθεια ἀπευθυνόταν τόσο σὲ ἀπλοὺς χριστιανοὺς ὅσο καὶ μονάρχες καὶ ἱεράρχες κάθε δόγματος καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ ὀρθοδόξους.

Ἐνῶ οἱ ἐπαιτοῦντες μοναχοὶ ἦταν ἐξαιρετικὰ πολυάριθμοι καὶ συνακόλουθα οἱ σχετικὲς πληροφορίες γι' αὐτοὺς ἀφθονότερες, οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὶς ζητεῖες τῶν γυναικείων μοναστηριῶν εἶναι περιορισμένες,⁴³ ἀφοῦ γιὰ τὶς μοναχὲς ἦταν πολὺ δυσκολότερο νὰ πραγματοποιήσουν παρόμοιες περιοδεῖες λόγω τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ποικίλων κινδύνων ποὺ ἐπικρατοῦσαν.

Εἶναι εὐνόητο πὼς οἱ ἐξερχόμενοι γιὰ ζητεία ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας προτιμοῦσαν νὰ ταξιδεύουν πρὸς περιοχὲς καὶ κράτη ὀρθόδοξα, κυρίως στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες καὶ τὴ Ρωσία. Οἱ δωρεὲς μεγιστάνων, ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῶν Τσάρων τῆς Ρωσίας πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα ἢ τὰ μεγάλα μοναστήρια ἦταν πολλὲς φορὲς μεγάλες καὶ ὁλόκληρα μοναστήρια, μετόχια, κτήματα καθὼς καὶ γενναῖες ἐπιχορηγήσεις ποὺ ἐπικυρώνονταν μὲ χρυσόβουλλα περιέρχονταν σὲ αὐτά. Ἔτσι, τὸ κίνητρο ἦταν ἰσχυρὸ καὶ ὅλοι σχεδὸν αἰτοῦσαν βοήθεια μὲ ἐπιστολὲς ἢ ταξίδευαν πρὸς τὶς χώρες αὐτές. Οἱ περιοδεῖες ἐπαναλαμβάνονταν σὲ τακτικὰ σχεδὸν διαστήματα προκειμένου τὰ μοναστήρια καὶ τὰ Πατριαρχεῖα νὰ ζητήσουν «τὴν συνήθη ἐλεημοσύνην» ἢ νὰ εἰσπράξουν τὰ εἰσοδήματα ποὺ τοὺς εἶχαν παραχωρηθεῖ.⁴⁴

42. Στὸ ἴδιο, σ. 314–315. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *δ.π., τ. Β', σ. 292, 316.*

43. Βλ. πιὸ κάτω, σ. 275–277.

44. Ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρουμε: Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 324–326. Σπυρίδων Λάμπρος, «Ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος Ἀλεξανδρείας ἀπὸ Σαμουὴλ τοῦ

Παράλληλα, πολλές ήταν οι περιπτώσεις «ταξιδιών» προς τις βενετοκρατούμενες περιοχές⁴⁵ αλλά και προς τη δυτική και βόρεια Ευρώπη. Η Κέρκυρα μās παρέχει κάποια ενδεικτικά στοιχεία του αριθμού των ξένων «ταξιδιωτών» στο βενετοκρατούμενο αυτό νησί στα μέσα του 18ου αιώνα. Σε όκτώ περίπου χρόνια, από τον Δεκέμβριο του 1738 μέχρι και τον Ιούνιο του 1746, ο Μ. Πρωτοπαπās Ιωάννης Βούλγαρης εξέδωσε όγδόντα όκτώ έγκυκλιες έπιστολές για άτομα που θα περιόδευαν στην Κέρκυρα για ζήτηία. Κάποιοι από τους έπαιτούντες προέρχονταν από τα άλλα Ιόνια Νησιά, αλλά υπήρχαν επίσης «ταξιδιώτες» από την Αλβανία, την Ήπειρο, το Άγιο Όρος, την Ξάνθη, τη Θεσσαλονίκη, τη Θεσσαλία, τη Ναύπακτο, την Αθήνα, τη Σκόπελο, την Τήνο, την Αμοργό, την Πελοπόννησο, την Κρήτη, την Κύπρο, την Αντιόχεια, το Όρος Σινά, την Άγκυρα. Πολλοί ήταν άναξιοπαθούντες ιδιώτες και όχι εκπρόσωποι ναών, μονών κλπ. Σε δύο περιπτώσεις ή ζήτηία θα γινόταν για δεύτερη φορά μετά την παρέλευση μερικών χρόνων από την πρώτη.⁴⁶ Όστόσο, ο αριθμός των ανθρώπων που περιόδευαν στην Κέρκυρα για ζήτηία πρέπει να ήταν μεγαλύτερος, καθώς

Καπασούλη μέχρι του Ματθαίου κατ' άνέκδοτα έγγραφα». Δελτίον Ιστορικης και Έθνολογικης Έταιρείας της Ελλάδος 3 (1890-1891) 561, 568-574. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, «Σαμουήλ Καπασούλης Πάπας και Πατριάρχης Άλεξανδρείας (1661-1723)», [Ανατύπωσης εκ του Έκκλησιαστικού Φάρου Η' (1911) 241 και Θ' (1912) 330], Άλεξανδρεία 1912, σ. 2-3, 4-5, 7-9, 17, 35-37, 50. Φώτιος Άρ. Δημητρακόπουλος, Άρσένιος Έλασσόνος (1550-1626). Βίος και έργο. Συμβολή στη μελέτη των μεταβυζαντινών λογίων της Ανατολής, Αθήνα 1984, σ. 55, 89, 96, 100-101, 107. Έλένη Άγγελομάτη-Τσουγκάρακη, δ.π., Τρικαλινά 17 (1997) 95-212. Όλγα Άλεξανδροπούλου, «Η ελληνική μονή Αγίου Νικολάου στη Μόσχα. Στοιχεία από την ιστορία των έλληνορωσικών σχέσεων στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα», Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά 6 (2000) 111-154. Κρ. Χρυσοχοΐδης - Π. Γουναρίδης, Κατάλογοι Άρχείων. Α' Τερά Μονή Καρακάλλου. Β' Τερά Μονή Σίμωνος Πέτρος, Αθωνικά Σύμμεικτα 1, Αθήνα 1985, σ. 23. Αντώνης Γιαννακόπουλος, Άρχείο της Ι. Μ. Σταυρονικήτα, σ. 90, 148-150. Βασίλης Ι. Αναστασιάδης, Άρχείο της Ι. Μ. Χιλανδαρίου, σ. 140-141. Φλορίν Μαρινέσκου, Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Άρχείο Τεράς Μονής Ξηροποτάμου, τ. Α', σ. 2-23 και σποραδικά. Του ίδιου, Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Άρχείο Πρωτάτου, Αθήνα 2001, σ. 2-27 και σποραδικά. Ευθύμιος Θ. Σουλογιάννης, δ.π., Θησαυρίσματα 34 (2004) 453. Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης, δ.π., σ. 192, 195-198, 214.

45. Μανουήλ Ιω. Γεδεών, δ.π., σ. 316. Α.Χ. Τσίτσας, «Έπίσκοποι έμπερίστατοι στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», Κερκυραϊκά Χρονικά 20 (1976) 69, 79. Δυστυχώς, δέν μπορέσαμε να βρούμε παραδείγματα άσκησης ζητειών στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, πλην του προαναφερθέντος συστατικού γράμματος του Κυρίλλου Λουκάρεως πρέπει όμως να γίνονταν και εκεί, αν και περιστασιακά τα μέτρα για την άσκησή τους μπορεί να ήταν αυστηρότερα.

46. Άρχείο Νομού Κερκύρας (στο έξής ANK), Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφάκ. 8, φ. 14α, 20β, ύποφάκ. 10, φ. 1r-26v. Πρβλ. Νικόλαος Τ. Βούλγαρης, «Ιωάννου Βουλγάρεως Μεγάλου Πρωτοπαπά Κερκύρας. «Γράμματα προτρεπτικά εις συνδρομήν ύπερ των Όρθόδοξων Χριστιανών, προσφευγόντων εις Κέρκυραν εκ της δούλης Ελλάδος, 1738-1746», Παρισσός ΙΓ' (Ιούνιος 1890) 301-318, όπου τα περισσότερα κείμενα δημοσιεύονται άποσπασματικά.

πολλοί «ταξιδιώτες» είτε δὲν φρόντιζαν, είτε ἀπέφευγαν νὰ παρουσιαστοῦν καὶ νὰ ζητήσουν τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Πρωτοπαπάδες.⁴⁷

Οἱ περισσότερες πληροφορίες γιὰ ὀργανωμένες ζητεῖες ἀφοροῦν κυρίως τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰ μεγάλα μοναστήρια. Γιὰ τὶς ζητεῖες τῶν μικρότερων μοναστηριῶν, ποὺ ἦταν ἐξίσου συχνές, ἀπαντοῦν μεμονωμένα συστατικὰ γράμματα, «ἀπανταχοῦσες» ἢ ἄλλες πληροφορίες, ἐνῶ σπάνια διαθέτουμε συνεχεῖς σειρὲς ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν τὴ διαχρονικὴ παρακολούθηση τῶν ζητειῶν τῶν μοναχῶν τους.

Πιὸ εὐκόλα εἶναι νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὶς ζητεῖες τῶν Πατριαρχείων. Τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως πραγματοποίησε ἀρκετὲς ζητεῖες κατὰ τὸν 16ο αἰῶνα, ὁρισμένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες πραγματοποίησαν οἱ ἴδιοι οἱ Πατριάρχες. Γνωστὲς εἶναι οἱ ζητεῖες ἐπὶ τῶν πατριαρχιῶν Παχωμίου Α' (1503–1504), Θεολήπτου Α' (1514–1520), Ἰωάσαφ Β' (1555–1565) καὶ Μητροφάνη Γ' (1565–1572).⁴⁸ Μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ὑπῆρξε ἡ ἀποδημία τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ στὴ Ρωσία τὸ 1588–1589, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπέστρεψε μὲ πλουσιότατα δώρα.⁴⁹ Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 17ου καὶ γιὰ ἕναν περίπου αἰῶνα θεωρεῖται ὅτι οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχες δὲν πραγματοποίησαν «ταξίδια» ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.⁵⁰ Ὡστόσο, μὲ ἐγκυκλίους ζητοῦσαν συχνὰ τὴ συνδρομὴ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας σὲ ἔκτακτες ἀνάγκες τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὐτὸ συνέβη π.χ. τὸ 1720, ὅταν ὁ Ἱερεμίας Γ' ζήτησε μὲ σχετικὸ γράμμα του νὰ ἐξασφαλίσει βοήθεια γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ μετὰ τὴν καταστροφὴ του ἀπὸ πυρκαγιά.⁵¹

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθήσαν γνωρίζουμε ὅτι τὸ 1743 ὁ Πατριάρχης Παΐσιος ἔστειλε ὡς ἑξαρχο τὸν μητροπολίτη Λήμνου Παρθένιο σὲ ἑξὶ ἐπαρχίες γιὰ συλλογὴ συνδρομῶν ὑπὲρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.⁵² Λίγα χρόνια ἀργότερα, ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίκληση ποὺ ἔκανε στοὺς χριστιανοὺς τὸ 1748 γιὰ τὴν προσφορὰ βοήθειας πρὸς τὴ Μονὴ τῆς Πάτμου ποὺ χρειάζοταν ἐπισκευή, τὸ 1749 μὲ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ ζήτησε καὶ αὐτὸς τὴ συνδρομὴ τοῦ ποιμνίου του γιὰ τὸ πενόμενο πατριαρχικὸ

47. Πρὸς πλ. κατὰ σ. 281–282.

48. Μανουήλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 375, 378, 391.

49. Στὸ ἴδιο, σ. 408. Κ.Ν. Σάββας, *Βιογραφικὸν σχεδιάσμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' (1572–1594)*, Ἀθήνα 1870, σ. πγ'–πθ', 57, 63–64, 67, 68, 72–73, 76–81. Φώτιος Ἀρ. Δημητρακόπουλος, *δ.π.*, σ. 55, 89, 96, 100–101, 107.

50. Μανουήλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 316.

51. Μανουήλ Ἰω. Γεδεών, *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ*, Κωνσταντινούπολη 1884, σ. 87, 152–154. Τοῦ ἴδιου, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 512.

52. Μανουήλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 530.

ταμείο.⁵³ Στὸ πατριαρχικὸ γράμμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ζητεῖες ποὺ θὰ γίνονταν στὶς ἐπαρχίες, προβλεπόταν νὰ διεξαχθεῖ ἔρανος στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλης «ἐν τῇ βασιλευούσῃ ταύτῃ τῶν πόλεων, καὶ τῷ Γαλατᾷ, καὶ τοῖς πέριξ χωρίοις ὅλου τοῦ Καταστένου».⁵⁴ Στὴν ἐν λόγω ἐπιστολὴ ὁ Πατριάρχης, ἀφοῦ ἐξηγοῦσε τὴ δεινὴ θέσιν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε ὑποπέσει «εἰς βαρύτατον φορτίον χρεῶν, διὰ τὰς προλαβούσας ἀκαταστασίας καὶ ἀνωμαλίας», ἀνακοίνωνε τὴν κοινὴ ἀπόφασιν τῆς Συνόδου γιὰ τὴ διεξαγωγὴ ἐράνου. Προκειμένου μάλιστα νὰ παρακινήσει τὸ ποίμνιό του νὰ συνεισφέρει στὸν ἔρανο αὐτό, προσέθετε τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα καὶ μᾶς φανερώνουν τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ ἐράνου καὶ τὰ κίνητρα ποὺ παρέχονταν στοὺς χριστιανοὺς γιὰ νὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ δώσουν τὸν ὀβολό τους:

ἐκρίναμεν εὐλογον νὰ ἐκτελέσωμεν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῶ τσσαρνανταλείτουργον, διὰ τὴν ἄφρσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ νὰ μνημονεύσωμεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν τε τῶν ἐλεούντων καὶ τῶν γονέων καὶ τῶν προπατόρων αὐτῶν παρρησία ἐν τῇ τελουμένη καθ' ἐκάστην ἱερᾷ καὶ θεῇ λειτουργίᾳ, καὶ τρίτον νὰ περιέλθωμεν εἰς τὰς ἐνορίας καὶ τὰ ὁσπήτια καὶ τὰ εὐλογημένα ρουφέτια, ἐκτελοῦντες ἁγιασμόν.

Στὶς ἐπαρχίες στάλθηκε τὸ 1750 ὡς ἑξαρχος γιὰ νὰ συγκεντρώσει βοήθεια γιὰ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὁ πρῶν Πεκίου Ἰωαννίκιος Καρατζᾶς, τὴν περίοδο ἐκείνῃ πρόεδρος Χαλκηδόνος. Ὁ Ἰωαννίκιος περιόδευσε στὴ Μολδοβλαχία, τὴ Θράκη, τὴ Θεσσαλία, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησο φθάνοντας μέχρι τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Κεφαλονιά καὶ φαίνεται ὅτι συγκέντρωσε συνολικὰ ἀρκετὴ ἐλεημοσύνη. Ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας μόνο εἶχε λάβει τέσσερα πουργιὰ καὶ χρυσοῦφानτα ὑφάσματα γιὰ ἄμφια. Ἡ ζητεία αὐτὴ ὅμως τελικὰ δὲν ἀπέδωσε καρποὺς γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο, διότι, ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶχε δαπανήσει σχεδὸν τὰ πάντα καὶ ζητοῦσε μάλιστα νὰ τοῦ δοθοῦν 25 πουργιὰ ποὺ ὑποτίθεται ὅτι εἶχε ξοδέψει κατὰ τὴν περιοδεία του.⁵⁵

53. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, ὁ.π., σ. 536. Ὁ ἴδιος Πατριάρχης εἶχε ἐκδώσει ἐπίσης ἓνα συνοδικὸ ἐγκύκλιο γράμμα στὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ 1749 μὲ τὸ ὁποῖο συνιστοῦσε τὸν Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων Παρθένιο, ποὺ περιόδευε γιὰ ζητεία, καὶ ἓνα συστατικὸ ἐλεημοσύνης γιὰ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Βροντᾶ Σάμου Σεραφεῖμ. Βλ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Ε' ὁ Καρακάλος», [α: 29 Σεπτ. 1748-Ἰουν. 1751· β: 7 Σεπτ. 1752-15 Ἰαν. 1757], *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 29 (1959) 374, 383, 384, 386.

54. Μ.Δ. Χ[αμουδόπουλος], «Μνημείων γραπτῶν περισυναγωγὴ», *Ἀλήθεια* 1 (1880) 118-119.

55. Ἀθανάσιος Κομνηνός Ὑψηλάντης, *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η'*,

Τὰ Πατριαρχεία Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἀντιθέτως, προέβαιναν σὲ συνεχεῖς ζητεῖες πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔδρα τους ἐπειδὴ τὸ ποίμνιό τους εἶχε συρρικνωθεῖ πολὺ καὶ συνεπῶς τὰ τακτικά τους ἔσοδα εἶχαν ἀντιστοίχως δραματικά μειωθεῖ. Ἐπομένως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνήθη προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, αὐτὰ εἶχαν ἐκ τῶν πραγμάτων πολὺ μικρότερα εἰσοδήματα ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οὐδεμία δυνατότητα νὰ βασιστοῦν στοὺς πιστοὺς τους γιὰ περαιτέρω βοήθεια. Ἔτσι, οἱ Πατριάρχες τοὺς ἀναγκάζονταν νὰ ἐπιδίδονται σὲ ζητεῖες συχνότατα καὶ οἱ ἴδιοι προσωπικά. Ὅπως σχολιάζει ὁ Μανουὴλ Γεδεών,⁵⁶ «Οἱ Πατριάρχαι τῶν Ἱεροσολύμων ἀνήγαγον τὸ 'ζητιανεύειν' εἰς ἐπιστήμην». Στὴν πραγματικότητα τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας.

Ἐνδεικτικὴ ὡς πρὸς τὶς συνεχεῖς ζητεῖες ποὺ διεξήγαγε τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Καπασούλη ποὺ καλύπτει τὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὦντας ἀκόμη ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Παρθενίου, ὁ Σαμουὴλ εἶχε ἀποσταλεῖ σὲ ζητεῖα τὸ 1682. Τὸ ταξίδι του ἐκτάθηκε ἀπὸ τὴν Μπογδανία ἕως τὴ Μόσχα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπέστρεψε ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον στὴν Κωνσταντινούπολη. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα πραγματοποίησε ἄλλη ζητεῖα μεταξύ τῶν ἐτῶν 1699 καὶ 1702, αὐτὴ τὴ φορά ὡς μητροπολίτης Λιβύης, προκειμένου νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ μεγάλο χρέος ποὺ εἶχε συνάψει γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσις χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Τότε, πῆγε ἀπὸ τὴν Τρίπολη τῆς Λιβύης ἀρχικὰ στὴ Βενετία καὶ μετὰ ἀπὸ εὐρεία περιοθεῖα κατέληξε καὶ πάλι στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ Σαμουὴλ ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας πλέον ἦταν ἀτελείωτα καὶ ἔτσι τὸ 1712 ἔστειλε στὴ βασίλισσα τῆς Βρετανίας Ἄννα Στιούαρτ ἐπιστολὴ μὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο τὸν Ἀρσένιο μητροπολίτη Θηβαίδος αἰτώντας χρηματικὴ βοήθεια γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῆς δεινῆς θέσης τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ βασίλισσα ἔστειλε τότε 500 λίρες,⁵⁷ οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἔλυσαν τὰ προβλήματα. Τὸ 1714 ὁ Πατριάρχης ἀναγκάστηκε νὰ δραπετεύσῃ σχεδὸν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο προκειμένου νὰ συγκεντρώσῃ κάποια χρήματα γιὰ τὴν ἱκανοποίησις τῶν δανειστῶν τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ οἰκτρὴ κατάστασις περιγράφεται ἐναργέστατα σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου:

Θ', καὶ Γ' ἴτοι τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789). (Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ.). Ἐκδόοντος Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναιίτου, Κωνσταντινούπολη 1870, σ. 365, 368.

56. Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, σ. 313.

57. Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ.π., Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 3 (1890-1891) 562-566. Χρυσόστομος Ἀ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 27-28, 36.

Μὴ δυνάμενοι νὰ σταθοῦμεν ἔτι εἰς τὰ ἡμέτερα, ἐπειδὴ καὶ οἱ δανεισταὶ (οἱ ὅποιοι εἶναι δυνάσται καὶ τύραννοι) ἤρξαντο μὲ μεγάλην ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν νὰ μᾶς φυλακίζωσι ζητοῦντες τὰ ἄσπρα των καὶ μὲ πολλὴν καταφρόνησιν νὰ μᾶς τυρανοῦσιν, ὡσὰν ὅπου τὰ χρέη ὑπερπλέονασαν, διὰ τῶν κατ' ἔτος διαφόρων προσθηκῶν, ἐθέμεθα καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ εἰς ἐνέχυρον καὶ τοὺς ἐκεῖ πτωχοὺς χριστιανοὺς ἐγγυητὰς καὶ μόλις εὕρομεν πίστιν καὶ ἄδειαν νὰ εὕγωμεν εἰς τὰ ἔξω καὶ ὅπως δυνηθῶμεν νὰ προμηθεύσωμεν ποσότητα τινὰ χρημάτων ἱκανῶν νὰ στείλωμεν νὰ θεραπευθῶσι μικρὸν καὶ νὰ εὕγωσιν ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση εἰς τὴν ὁποίαν κατήντησαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν θέλει εἶσθαι τρόπος νὰ λάβουν τὰ ἄσπρα των.

Ὁ Σαμουήλ, ἀφοῦ ἔφθασε στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ ἀπὸ περιπέτειες, ταξίδεψε στὴ Βλαχία, καὶ στὴ συνέχεια ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι πῆγε στὸ Ἰάσιο στὴ Μολδαβία, ὅπου ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος μὲ χρυσόβουλλο ἀφιέρωσε στὸ Πατριαρχεῖο τὸ μοναστήρι τοῦ Χάγκου μὲ τὰ κτήματά του· ἐπέστρεψε στὴν Πόλη τὸ 1717 ἀπὸ ὅπου ἀργότερα πῆγε στὴ Χίο. Τὸν Μάιο τοῦ 1717 ἔγραψε στὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας Μ. Πέτρο ὑπενθυμίζοντάς του τὶς παλαιότερες δωρεές του πρὸς τὸν θρόνο Ἀλεξανδρείας καὶ ζητώντας ἐκ νέου τὴ βοήθειά του.⁵⁸ Ἀνάλογα προβλήματα μὲ αὐτὰ τοῦ Σαμουήλ ἀντιμετώπισαν καὶ οἱ ζητεῖς ποὺ πραγματοποιοῦσαν τόσο οἱ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὅσο καὶ οἱ ἐπόμενοι Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας.⁵⁹

Τὴν πιὸ συστηματικὴ πάντως περίπτωσις ἀσκήσεως ζητειῶν παρουσιάζει τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικότερα. Αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα κοινὰ προβλήματα μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, εἶχε ἐπιπλέον νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς συνεχεῖς προστριβές μὲ τοὺς Καθολικοὺς, καὶ ἐνίοτε μὲ τοὺς Ἀρμενίους, γιὰ τὰ Προσκυνήματα τῶν Ἀγίων Τόπων. Γιὰ τὴν ἐξουδετέρωσις τῆς δράσεως τῶν ἄλλων δογμάτων ἀπαιτοῦνταν μεγάλα χρηματικὰ ποσά. Σὲ μιὰ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου τὸ 1690 ἀναγράφονται ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ Πατριαρχεῖο διαχρονικὰ μὲ τὰ Προσκυνήματα, τὰ τεράστια ποσὰ ποὺ κατέβαλλε κάθε φορὰ στὴν Πύλη γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ συντήρησή τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴ συντήρησις τοῦ κλήρου του. Τὰ ποσὰ αὐτὰ συγκεντρώνονταν κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνη τῶν πιστῶν, ἢ ὁποῖα ἐπίσης χρηματοδοτοῦσε τὴν ἀγορὰ λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἀμφίων καὶ τὸ φιланθρωπικὸ καὶ ἐκδοτικὸ ἔργο τοῦ Πατριαρχείου. Γράφει ὁ Δοσίθεος:

58. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 34, 37, 80.

59. Στὸ ἴδιον, σ. 16–18. Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ.π., *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 3 (1890–1891) 561, 574–578.

ὄχι μόνον οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ ὀρφανοὶ καὶ πτωχοὶ καὶ χῆρες κυβερνῶνται ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἀλλὰ καὶ φυλακωμένοι ἐλευθερώνονται καὶ δοῦλοι ἀπολυτροῦνται καὶ γυμνοὶ καὶ κουρσευμένοι περιποιῶνται. Στάμπαις φτιάνονται, βιβλία τυπώνονται καὶ ἄλλα μεγάλα καὶ θαυμαστά γίνονται [...] ⁶⁰

Ἡ πρώτη γνωστή μας ἀπόπειρα ταξιδιοῦ ζητείας χρονολογεῖται τὸ 1467. Τότε, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ ἔδωσε στοὺς Μαμελούκους ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκευὴ τοῦ Πατριαρχείου καὶ 6.500 χρυσὰ βενετικὰ νομίσματα προκειμένου νὰ ἐπιτύχει μὲ δυσκολία τὴ σωτηρία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὁ τροῦλος τοῦ ὁποῖου εἶχε ὑποστῇ σοβαρὲς ζημιὲς καὶ κινδύνευε νὰ μετατραπῇ σὲ τζαμί. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ τεράστιου οἰκονομικοῦ προβλήματος τοῦ Πατριαρχείου ἀποφάσισε νὰ στείλει στὴ Ρωσία γιὰ συλλογὴ ἐλεῶν τὸν ἀδελφό του ἀρχιμανδρίτη Ἰωσήφ, μετέπειτα μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, εἶναι ἄγνωστο, ὅμως, ἂν αὐτὸ τὸ ταξίδι πραγματοποιήθηκε τελικὰ. Κατὰ μία ἄλλη ἐκδοχὴ ἀποφάσισε νὰ μεταβεῖ στὴ Ρωσία ὁ ἴδιος ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ πέθανε στὸ Καφρά (Θεοδοσία).⁶¹ Τὸ 1468, ὁ κόμης τῆς Βουργουνδίας Φίλιππος ὁ Ἀγαθὸς ἔστειλε στὸν ἐπόμενο Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἀβράμιο βοήθεια γιὰ νὰ ἐπιδιορθωθοῦν τὰ Προσκυνήματα.⁶² Οἱ ἐπόμενοι Πατριάρχες Ἱεροσολύμων ἄρχισαν νὰ συστηματοποιοῦν τὶς ζητείες, ἰδίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ (1537–1579), ὁπότε προέκυψε μὲ ὀξύτητα τὸ ζήτημα τῆς διεκδίκησης τῶν Προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ Γερμανὸς δύο φορὲς ἔστειλε μοναχοὺς στὴ Ρωσία γιὰ ζητεία, ἀρχικὰ τὸ 1548 καὶ κατόπιν τὸ 1569, χωρὶς ὅμως πολλὰ ὀφέλη. Παράλληλα, ἐξασφάλισε, ὅπως εἶδαμε, καὶ τὴν ἄδεια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιὰ τὶς περιοδεῖες ζητείας ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.⁶³

Ὁ διάδοχός του Πατριάρχης Σωφρόνιος Δ' (1579–1608) ἔστειλε ἀρχικὰ δύο μοναχοὺς γιὰ ζητεία, ἀργότερα ὅμως ἀναγκάστηκε νὰ ταξιδέψῃ καὶ ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἐξεύρεση χρημάτων. Στὴ συνέχεια τῆς πατριαρχίας του μετέβη τὸ 1593 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Μολδοβλαχία καὶ

60. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. Β', σ. 298–305.

61. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 487. Χρήστος Π. Λασκαρίδης, *Ἀρσένιος ὁ Γραικὸς καὶ ἡ Μόσχα τοῦ 17ου αἰῶνα, Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ κόσμος τῶν Σλάβων* 1, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 41, ὑπόσημ. 17.

62. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 490.

63. Στὸ ἴδιο, σ. 512, 513, 522, 524, 525. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων. Δηγημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος*, Βιβλία ΙΑ καὶ ΙΒ, Ἐκδόσεις Ρηγοπούλου, ἄ.τ. 1983, σ. 51–52.

ἐξασφάλισε ἀπὸ τῆ Βλαχίας τὴ μονὴ τῆς Γρούιας, τὴν πρώτη μεγάλη δωρεὰ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο του. Οἱ ἀνάγκες τοῦ θρόνου του ὅμως ἦταν ἀνεξάντλητες, ἔτσι, τὸ 1599 ἀπηύθυνε πρὸς ὅλους τοὺς ὀρθόδοξους ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ, τὴν ὁποία συνέταξε ὁ γνωστὸς λόγιος Μάξιμος Μαργουίνιος,⁶⁴ ζητώντας τὴ βοήθειά τους. Τέλος, ἔστειλε γιὰ ζητεία στὴ Ρωσία τὸν ἀρχιμανδρίτη Θεοφάνη, τὸν μετέπειτα Πατριάρχη, μὲ δύο μοναχοὺς ποὺ ἔφτασαν στὴ Μόσχα τὸ 1603. Ὁ Θεοφάνης ἐπέστρεψε τὸ 1605 κομίζοντας μόνον μικρὴ βοήθεια.⁶⁵

Ἀνάλογη ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοφάνη Γ' (1608–1644 ἢ 1607–1647). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν ταξίδι του στὴ Μόσχα, πρὶν ἀνέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ταξίδεψε καὶ πάλι ἐκεῖ τὸ 1617 καὶ παρέμεινε δύο χρόνια. Ἀργότερα, ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους του γιὰ ζητεία σὲ διάφορες περιοχὲς καὶ ἐκ νέου στὴ Ρωσία τὸν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο καὶ τὸν Γρηγόριο, ἡγούμενο τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα. Οἱ τελευταῖοι, λόγῳ τοπικῶν γεγονότων, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιστρέψουν μέσω τῆς Βόρειας Θάλασσας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἔχοντας συστατικὰ γράμματα τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Ἀγγλίας καὶ μεταφέροντας πολλὰ δῶρα καὶ 500 ρούβλια ἀπὸ τὴ ζητεία τους. Τὰ ταξίδια τοῦ ἴδιου τοῦ Πατριάρχου συνεχίστηκαν καθὼς καὶ οἱ ἐπιστολὲς μὲ τίς ὁποῖες ζητοῦσε συνδρομὴ κυρίως ἀπὸ τὴ Ρωσία. Τὸ 1630 ἐξασφάλισε ἀπὸ τὸν βοεβόδα τῆς Βλαχίας Ἰωάννη Λέοντα τὴν ἀφιέρωση τοῦ χωριοῦ Πογιάννη καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Βασίλειο βοεβόδα τῆς Μολδαβίας, ποὺ τὸν ἐπισκέφθηκε αὐτοπροσώπως στὸ Ἰάσιο, 5.000 χρυσὰ φλουριά καθὼς καὶ δωρεὲς μονῶν καὶ κτημάτων ἀπὸ ἄλλους ἡγεμόνες. Τὸ 1638 ὁ Θεοφάνης βρισκόταν καὶ πάλι σὲ ζητεία, αὐτὴ τὴ φορὰ στὴν Προύσα. Τέλος, ἔστειλε στὴ Μόσχα μοναχοὺς γιὰ ζητεία τὸ 1634–1635, μὲ πενιχρὰ ὅμως ἀποτελέσματα, καὶ ἐκ νέου τὸ 1643.⁶⁶

Πολὺ μεγάλη δραστηριότητα στὶς ζητεῖες μὲ ἐπανειλημμένα ταξίδια ἐπέδειξε ὁ Πατριάρχης Παῖσιος (1645–1661). Ταξίδεψε στὴ Ρωσία, τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Μολδοβλαχία τουλάχιστον δύο φορές, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν Ἰβηρία, στὸν Πόντο καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὅπου ἀσθένησε καὶ τελικὰ πέθανε στὸ Καστελόριζο.⁶⁷ Ὁ

64. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεολληνικῆς Φιλολογίας, Μέρος πρῶτον περιλαμβάνον ἐπιστολὰς λογίων ἀνδρῶν τῆς ις' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδος», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 17: (1882–1883), Κωνσταντινούπολη 1886, 70–71.

65. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *δ.π.*, σ. 54–55. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 530, 531, 533–534.

66. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 540, 543, 544, 548–549, 565–566, 568, 571. Χρήστος Λασκαρίδης, *δ.π.*, σ. 41 καὶ ἐξῆς.

67. Λεπτομερὴς περιγραφή τους δίνεται ἀπὸ τὸν μετέπειτα Πατριάρχη Δοσίθεο, ὁ ὁποῖος ὡς διάκονός του τὸν συνόδευε στὶς περιοδεῖες του. Βλ. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *δ.π.*, σ. 69–70, 104–105, 117–119, 126–140.

διάδοχος του Πατριάρχης Νεκτάριος (1661–1669) τὸ 1663 περιόδευσε στὴ Μολδαβία καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο στὴ Βλαχία καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς περιοχές.⁶⁸

Τεράστια ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου (1669–1707) γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἐλεῶν. Ὁ Δοσιθέος, ποὺ ἐλάχιστα παρέμεινε στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας του, ἐζήτησε κυρίως στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες μετακινούμενος κατὰ διαστήματα προσωπικὰ γιὰ ζητεῖς, ἀποστέλλοντας, ὅμως, παράλληλα καὶ ἄλλους στὴ Ρωσία, ὅπως π.χ. τὸν ἀνιψιό του Χρύσανθο, ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ διάδοχος του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἡ δράση καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ λογίου αὐτοῦ Πατριάρχου ἐξασφάλιζε ἔτσι τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ Πατριαρχείου του.⁶⁹

Οἱ οἰκονομικὲς ἀνάγκες, ὥστόσο, ἦταν ἀτελείωτες καὶ ἡ συλλογὴ ἐλεῶν παρέμενε ἡ μόνη λύση. Ἔτσι, καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρύσανθος Νοταρὰς ἀναγκάστηκε νὰ ἀναλάβει τρεῖς σχεδὸν ἀλλεπάλληλες περιοδεῖες, πλὴν τῆς προγενέστερης, στὴ Ρωσία. Ἀπὸ τὸ ὁδοιπορικὸ του, ποὺ ἔχει διασωθεῖ καὶ ἐκδοθεῖ, μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε μὲ λεπτομέρειες τὰ ταξίδια του μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1720 καὶ 1726. Μὲ ἀφετηρία τὴν Κωνσταντινούπολη ταξίδεψε στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴ Συρία καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ κατόπιν πίσω στὴν Πόλη καὶ τέλος ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς Σμύρνη καὶ Χίο. Ἐξάλλου, φρόντισε νὰ ἐκδοθοῦν ἐγκύκλια γράμματα καὶ «ἀπανταχοῦσες» ἀπὸ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες ποὺ θὰ διευκόλυναν τὶς ζητεῖς τῶν Ἀγιοταφитῶν μοναχῶν ἢ ἐπιτιμητικὰ γράμματα ὅταν παρεμποδιζόταν ἡ δραστηριότητά τους.⁷⁰

Οἱ Πατριάρχες ποὺ τὸν διαδέχθηκαν δὲν εἶχαν, ἐπίσης, ἄλλες ἐπιλογὲς ἀπὸ τὴ συνέχιση τῶν ταξιδιῶν ζητείας. Ἔτσι, ὁ Πατριάρχης Μελέτιος (1731–1737) ἔστειλε τὸ 1732, ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν θρόνο, τὸν ἱερομόναχο Φιλόθεο ἀρχικὰ στὴ Μακεδονία καὶ κατόπιν στὴν Κύπρο, ἐνῶ ὁ διάδοχος του Παρθένιος (1737–1766) ἔστειλε μοναχοὺς γιὰ ζητεία στὴ Ρωσία. Ἐγκυκλίους γιὰ ζητεῖς τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐξέδωσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κύριλλο Ε' τὸ 1749 ποὺ προαναφέρθηκε, καὶ ὁ Παῖσιος Β' δύο χρόνια νωρίτερα, τὸ 1747. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς ζητεῖς συγκεντρώθηκαν μεγάλα ποσά.⁷¹ Ἀκολουθῶς ὁ Πατριάρχης Ἐφραίμ Β' (1766–1771) ἐξῆλθε προσωπικὰ σὲ ζητεία στὴ Μολδοβλαχία, ἀλλὰ ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέφει στὴν Κωνσταντινούπολη ὅταν

68. Στὸ ἴδιο, σ. 143 καὶ ἐξῆς.

69. Δοσιθέος, ὅ.π., σ. 149 καὶ ἐξῆς. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ὅ.π., σ. 591–664. Ioan V. Dura, *Ὁ Δοσιθέος Ἱεροσολύμων καὶ ἡ προσφορά αὐτοῦ εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν*, Ἀθήνα 1977, σ. 21, 24.

70. Πηνελόπη Στάθου, ὅ.π., *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 1 (1984) 127–280. Πρβλ. καὶ πρὶν κάτω σ. 280.

71. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ὅ.π., σ. 690, 694.

ξέσπασε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ αἴτηση γιὰ βοήθεια στὴ Ρωσία ἀπέδωσε μετὰ ἀπὸ μερικὰ χρόνια.⁷² Ἕνας ἐντυπωσιακὸς γιὰ τὴ μεγάλη ἀποδοτικότητα καὶ τὴν ταχύτητα διεξαγωγῆς τοῦ ἔρανος, γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ Παναγίου Τάφου μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ ἀπὸ πυρκαγιά, διεξήχθη στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα ἐπὶ Πατριάρχῃ Ἀνθίμου (1788–1808).⁷³ Ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, παράλληλα μὲ τὶς πατριαρχικὲς ζητεῖες, Ἀγιοταφίτες μοναχοὶ περιόδευαν ἀκατάπαυστα ἐντὸς καί, συχνά, ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ ζητεῖες δὲν ἦταν ἄγνωστες οὔτε καὶ στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, μολονότι δὲν φαίνεται νὰ διεξάγονταν τόσο συχνά. Γνωρίζουμε π.χ. ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' τὸ 1583 ἀποτάθηκε στὸν Τσάρο Ἰβάν Δ' τὸν Τρομερὸ ζητώντας τὴ βοήθειά του καὶ ἔλαβε ἀπὸ αὐτὸν 200 ρούβλια καὶ διάφορα δῶρα. Στὰ τέλη τοῦ 1585 ξεκίνησε καὶ ὁ ἴδιος γιὰ τὴ Ρωσία καί, ἀφοῦ διέτρεξε διάφορες περιοχὲς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μέσω Λβόφ ἔφθασε τὸ 1586 στὴ Μόσχα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔλαβε καὶ πάλι βοήθεια καὶ πλούσια δῶρα ἀπὸ τὸν Τσάρο γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς ἐπέστρεψε στὴν ἔδρα του.⁷⁴

Ὁ Μακάριος Γ' (1647–1672), ἐπίσης, στὸ διάστημα τῆς πατριαρχίας του πραγματοποίησε δύο μακρὰ ταξίδια στὴ Ρωσία. Στὴν πρώτη ἀποδημία του, ἀπὸ τὸ 1652 μέχρι τὸ 1660, ἀπὸ Δαμασκὸ μέσω Κωνσταντινούπολης, Μολδαβίας καὶ Οὐκρανίας πῆγε στὴ Μόσχα, ὅπου παρέμεινε δύο χρόνια. Τὸ δεῦτερο ταξίδι του, μὲ τὸν Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Παῖσιο (1657–1678), ἔγινε καὶ πάλι μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Τσάρου στὴ Μόσχα. Τὸ ὁδοιπορικὸ τῶν δύο Πατριαρχῶν πρὸς τὴ Μόσχα αὐτὴ τὴ φορὰ πραγματοποιήθηκε μέσω Ἰβηρίας, Κασπίας Θάλασσας, Ἀστραχάν, διάπλου τοῦ Βόλγα καὶ Συμπίρσκ. Ἐπέστρεψαν τὸ 1669 μέσω Γεωργίας.⁷⁵

Ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος, ἑκατὸ περίπου χρόνια ἀργότερα, περιῆλθε διάφορα μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γιὰ συλλογὴ χρηματικῶν βοηθημάτων. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴ Χίο ποὺ τὴν εἶχε ἐπισκεφθεῖ δύο φορές, διατήρησε ἀλληλογραφία μὲ σημαίνοντα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα τὸν εἶχαν βοηθήσει, προφανῶς ἐλπίζοντας καὶ σὲ νέα βοήθεια ἀπὸ τὸ νησί ποὺ ἄκμαζε ὕλικά καὶ πνευματικά.⁷⁶

72. Στὸ ἴδιο, σ. 709–711.

73. Στὸ ἴδιο, σ. 718.

74. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951, σ. 993–999.

75. Στὸ ἴδιο, σ. 1015–1021, 1023–1026. Χρήστος Π. Λαοκαρίδης, ὁ.π., σ. 358.

76. Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος, «Ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σιλβέστρου (1752–1753)», *Ἑλληνικά* 8 (1935) 241–245.

Τὰ Πατριαρχεία, καὶ ὄχι μόνον αὐτά, ἀναλάμβαναν καὶ ἄλλες ἐκτεταμένες ἀποδημίες γιὰ τὴ συναγωγή ἐλεῶν καὶ πρὸς μὴ ὀρθόδοξες χώρες χωρὶς τὰ διαφορετικὰ δόγματα τῶν ἡγεμόνων ἢ τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ ἀποτελοῦν ἀνασταλτικὸ ἐμπόδιο. Τὰ ταξίδια ζητείας στὴ Βρετανία ἦταν γενικὰ ἀρκετὰ συνηθισμένα τόσο γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα ὅσο καὶ γιὰ ἰδιώτες. Καὶ ἄλλες ὁμως ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία χώρες τῆς Εὐρώπης δέχονταν ἀπεσταλμένους τῶν Πατριαρχείων. Τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων π.χ. εἶχε διεξαγάγει ζητεία στὴν Πορτογαλία τὸν 16ο αἰῶνα καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Ἰωάννης εἶχε προσφέρει στοὺς μοναχοὺς ἐπιτρόπους τοῦ Πατριάρχου, ποὺ εἶχαν φτάσει στὴν «ἄκρη τοῦ κόσμου», «κροαζάδη τῶν ἀριθμῶν χιλιάδες 5' καὶ ἡμισι». ⁷⁷ Ὁ μητροπολίτης Πελαγονίας καὶ Περγαμῆς εἶχε, ἐπίσης, φτάσει γιὰ ζητεία μέχρι τὴν Ἰσπανία (1587–1588), ὅπου μάλιστα, ἐξαιτίας τῶν συκοφαντιῶν κάποιου Ἑλλήνα, συνελήφθη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση τῆς Μαδρίτης καὶ κατάφερε νὰ ἀπελευθερωθεῖ μετὰ ἀπὸ πολλὰς ταλαιπωρίες. ⁷⁸

Δὲν ἦταν ἄγνωστες καὶ οἱ ἐκκλήσεις γιὰ βοήθεια πρὸς τὸν Πάπα τῆς Ρώμης. Γνωρίζουμε π.χ. ὅτι πρὸς τὸν Πάπα Γρηγόριο ΙΓ' ἔστειλε ἐπιστολὴ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Γερμανὸς καὶ διάφοροι ἄλλοι ἱεράρχες, ἡγούμενοι, κ.ἄ. ζητώντας βοήθεια ἢ εὐχαριστώντας γι' αὐτὴν ποὺ εἶχαν ἤδη λάβει. ⁷⁹ Ἐπίσης, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Γαβριὴλ στὸ πλαίσιο τῆς ζητείας του, στὴν ὁποία θὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πὺρ κάτω, ἐπισκέφθηκε τὸ 1587 στὴ Ρώμη τὸν διάδοχο τοῦ Γρηγορίου ΙΓ', τὸν Πάπα Σίξτο Ε' (1585–1590) καὶ ἔγινε μὲ εὐμένεια δεκτός. ⁸⁰

Τὰ «ταξίδια» αὐτά, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, συχνὰ διαρκοῦσαν πολλὰ χρόνια καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπουσίαζαν πολὺ μεγάλα διαστήματα ἀπὸ τὰ μοναστήρια. Προφανῶς αὐτὸ θέλησε νὰ θεραπεύσει τὸ 1774 τὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Σαμουὴλ Χατζερῆ πρὸς τοὺς Ἀγιορείτες μοναχοὺς. Μὲ αὐτὸ οἱ μοναχοὶ ἐντέλλονταν νὰ ἐπιστρέφουν στὶς μονές τους καὶ νὰ ἀποδίδουν λογαριασμὸ μετὰ τὴ συμπλήρωση τεσσάρων ἐτῶν περιουδείας. ⁸¹

77. Χ.Γ. Παρινέλης, «Ἐπιστολαὶ Ἑλλήνων πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον ΙΓ' (1572–1585) καὶ τὸν καρδινάλιον Σιρλέτον († 1585)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 17 (1967) 57.

78. Βλ. Ἰωάννης Δ. Ψαράς, *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Γαβριὴλ καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὶς εὐρωπαϊκὰς χώρες. Βιογραφικὸ σχέδιον (1527–1593)*, μεταπτ. διπλωματικὴ ἐργασία, Α.Π.Θ. 1976, σ. 4.

79. Χ.Γ. Παρινέλης, ὁ.π., *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 17 (1967) σποραδικά.

80. Ἰωάννης Δ. Ψαράς, ὁ.π., σ. 23, 27.

81. Ἀλέξανδρος Λαυρεώτης, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ γράμματα ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Ἱερᾶς Μ. Λαύρας», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ΚΓ' (1903) 514–515. Βλ. καὶ Φωκίων Π. Κοτσαγεώργης, ὁ.π., σ. 197, ὑπόσημ. 24.

Από όσα προαναφέρθηκαν δόθηκε μιὰ γενική εικόνα τῶν διαδρομῶν ποὺ ἀκολουθοῦσαν οἱ «ταξιδιώτες» σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Ἐνδεικτικὰ προστίθενται ἀκόμη κάποιες χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις προκειμένου νὰ ἔχουμε μιὰ σαφέστερη γνώση τοῦ ἐκτεταμένου χώρου ποὺμποροῦσε νὰ καλύψει μιὰ ζητεία καὶ τῶν ἐτῶν ποὺμποροῦσε νὰ διαρκέσει.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Γαβριὴλ ταξίδεψε ἀρχικὰ τὸ 1585 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Ρωσία, μὲ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Θεολήπτου, καὶ παρέμεινε ἐκεῖ λιγότερο ἀπὸ ἓνα χρόνο. Κατόπιν ἐπισκέφθηκε τὸν βασιλιὰ τῆς Πολωνίας Στεφάνο Α' Μπάτορυ (1575–1586) ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλαβε συστατικὴ ἐπιστολὴ γιὰ τὸν Πάπα Σίξτο Ε'. Ὅσοτερας πέρασε στὴν Πράγα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Τύμπινγκεν ὅπου ἐπισκέφθηκε τὸν Μαρτῖνο Κρούσιο. Μετὰ μέσω Οὐλμ, Βιέννης καὶ Ἰνσμπρουκ ἔφτασε στὴ Ρώμη τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1587. Ὁ Γαβριὴλ κατηγορήθηκε γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Λατινικὴ Ἐκκλησία καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐπέστρεψε ποτὲ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1589 βρισκόταν στὴ Βενετία ἀπὸ ὅπου καὶ ἀναχώρησε γιὰ τὴ Βιέννη. Κατὰ μιὰ πληροφορία πέθανε μερικὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1593, σὲ μιὰ γερμανικὴ πόλη.⁸²

Ἄλλη γνωστὴ μακροχρόνια ζητεία, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συλλογὴ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ, πραγματοποίησε ὁ Καισάριος Δαπόντες, ὁ γνωστὸς λόγιος τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ μοναχὸς τῆς μονῆς Ξηροποτάμου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ ζητεία ἔγινε γιὰ νὰ συλλεγοῦν χρήματα προκειμένου νὰ ἀνακαινιστεῖ τὸ ἐρειπωμένο μοναστήρι. Ὁ Δαπόντες ἔφερε μαζί του στὸ «ταξίδι» τὸ τεμάχιο τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ποὺ εἶχε ἡ μονή. Ὁ ἴδιος ἔχει περιγράψει τὴ ζητεία, ποὺ κράτησε ὀκτὼ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1757 ἕως τὸ 1765, καὶ ἐπεκτάθηκε στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Χίο, τὴ Σάμο, τὰ Ψαρά, τὴν Εὐβοία.⁸³ Μὲ τὰ χρήματα ποὺ συγκεντρώθηκαν ἔγινε δυνατὴ ἡ ἐκ βάθρων ἀνακαίνιση τῆς μονῆς Ξηροποτάμου⁸⁴ καὶ ὁ Καισάριος Δαπόντες ἀνακηρύχθηκε δεῦτερος κτήτοράς της. Τὸ γεγονὸς ἀναφέρεται καὶ σὲ ἔμμετρη ἐπιγραφὴ, ποὺ πιθανότατα εἶχε συνθέσει ὁ ἴδιος, στὸ ὑπέρθυρο τῶν βασιλικῶν πυλῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς.⁸⁵

82. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουαίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, Ἀθήνα 1922, σ. 21–24. Ἰωάννης Δ. Ψαρὰς, *δ.π.*, σποραδικά.

83. Καισάριος Δαπόντες, *Κήπος χαρίτων*, τούτέστι βιβλίον περιέχον τὴν περίοδον τοῦ τιμίου Ξύλου τοῦ ὡσποιοῦ Σταυροῦ, τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ βασιλικῇ μονῇ τοῦ Ξηροποτάμου, τῇ οὓσῃ ἐν τῷ ἀγωνιῳ μῶρει τοῦ Ἀθῶνος, καὶ ἄλλα διάφορα [...], Ἀθήνα 1880. Δ.Μ. Πολυβιός, «Ἡ Ζητεία τοῦ Καισαρίου Δαπόντε γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου», *Κληρονομία* 24 (1992) 183–203. Τοῦ ἴδιου, «Ὁ Καισάριος Δαπόντες καὶ οἱ ἀπεικονίσεις νεομαρτύρων στὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου», *Ἑλληνικά* 46 (1996) 115–125.

84. Δ.Μ. Πολυβιός, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου. Σχεδιασμός καὶ κατασκευὴ στὴ ναοδομία τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1999.

85. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Παρίσι 1904, σ.

Ἡ περίπτωση τῆς ζητείας τοῦ Καισάριου Δαπόντε εἶναι χαρακτηριστική τῶν ζητειῶν ποὺ διενεργοῦσαν τὰ μοναστήρια καὶ ποὺ ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένες καθὼς καὶ τοῦ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ ποὺ μπορούσαν νὰ συγκεντρώσουν στὰ «ταξίδια» τοὺς οἱ μοναχοί. Εἶναι ἐπίσης πολὺ καλὰ τεκμηριωμένη ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὸ σωζόμενο λεπτομερὲς αὐτόγραφο κατάστιχο τῶν ἐσόδων τῆς.⁸⁶ Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὁ Δαπόντες παρέδωσε σὲ μετρητὰ στὸ μοναστήρι μετὰ τὴν ἐπιστροφή του 3.120 γρόσια, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε ἀποστείλει κατὰ καιροὺς ἄλλα 22.820 γρόσια. Ἐὰν σ' αὐτὰ συμπεριληφθοῦν οἱ δαπάνες μετακινήσεων καὶ διαβίωσης τῶν «ταξιδιωτῶν», ἡ ἀξία διαφόρων ἀντικειμένων ποὺ τοὺς εἶχαν δοθεῖ κ.λπ. τὸ συνολικὸ ποσὸ ἀπὸ τὴ ζητεία θὰ πλησίαζε τὰ 100 πουνγιά, δηλαδὴ 50.000 γρόσια.⁸⁷ Τὰ χρήματα αὐτὰ καὶ σὲ αὐτὴν ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις συλλέγονταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τοὺς ἀγιασμοὺς καὶ ἄλλες ἱεροπραξίες ποὺ ἐκτελοῦσαν οἱ μοναχοί. Οἱ προσφορὲς αὐξάνονταν κατὰ πολὺ ὅταν ἡ ζητεία συνέπιπτε μὲ ἐπιδημία πανώλης, ὅποτε ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἦ τὰ ἅγια λείψανα ποὺ μετέφεραν ἀποτελοῦσαν γιὰ τοὺς κατοίκους τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ. Οἱ σχετικὲς περιγραφὲς τοῦ Δαπόντε στὸν *Κῆπο Χαρίτων* εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικὲς.⁸⁸

Ἦδη ἔγινε πῶς πάνω λόγος γιὰ ζητεῖες πολλῶν μοναστηριῶν. Ἡ περαιτέρω διερεύνηση τῶν ζητειῶν τῶν πολυάριθμων μοναστηριῶν γιὰ τὰ ὁποῖα διαθέτουμε κάποια στοιχεῖα θὰ ὑπερέβαινε τὰ μέτρα τῆς παρούσας ἐργασίας. Θὰ ἀρκεστοῦμε ἐπομένως στὴν ἐξέταση μόνον ὁρισμένων ἐπιπλέον περιπτώσεων ποὺ μπορούν νὰ προσθέσουν κάποια γενικότερα ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα. Θὰ ἀναφερθοῦμε στίς ζητεῖες γυναικείων μοναστηριῶν, καθὼς ἐπίσης μονῶν καὶ ναῶν τῶν Ἰόνιων Νησιῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Πρέπει, ὥστόσο, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι πληρέστερη καὶ σαφέστερη εἰκόνα τῶν ζητειῶν τῶν μοναστηριῶν θὰ ἀποκοτούσαμε μὲ τὴν ἔκδοση τῶν σωζόμενων κατάστιχων ποὺ τηροῦσαν οἱ «ἐκ τῶν καλουμένων ζητιάνων» μοναχοί. Θὰ εἶχαμε ἔτσι τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε μὲ λεπτομέρειες τίς διαδρομὲς, τίς εἰσπράξεις τοὺς, τίς ἱερουργίες ποὺ ἐκτελοῦσαν κ.λπ.⁸⁹

182. Βλ. καὶ Κ. Καλλιανός, «Καισαρίου Δαπόντε: ἐπιγράμματα διάφορα», *Πρωτόκον* 27 (1991) 20. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Καισάριος Δαπόντες (1714–1784)», *Θεολογία* 13 (1935) 233–235. Φλορίν Μαρινέσκου, *Τὰ Ρουμανικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους*. Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου, σ. 6, 9–10, 23, 271. Εὐθύμιος Θ. Σουλγιάννης, «Καισάριος Δαπόντες (1714–1784). Ἡ ζωὴ ἡ μόρφωση καὶ οἱ γνωριμίες του», *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 452–453.

86. Π. Γουναρίδης, *Αρχεῖο Ἱ. Μ. Ξηροποτάμου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων*, Ἀθωνικὰ Σύμμεκτα 3, κώδ. 8, Ἀθῆνα 1993, σ. 1–251.

87. Εὐδ. Ξηροποταμηνός, «Καισάριος Δαπόντες», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 6 (1922) 533–534. Δ. Μ. Πολυβιός, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, σ. 46.

88. Βλ. ἐνδεικτικὰ στὸ ἴδιο, σ. 192, 201, 202, 209–211, 220, 224, 252–253, 274.

89. Βλ. π.χ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν

Συγκριτικά με τα ανδρικά, ελάχιστα γυναικεία μοναστήρια φαίνεται ότι πραγματοποιούσαν ζητείες, αυτό τουλάχιστον συνάγεται από τα στοιχεία που μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε. Για ένα μόνο από αυτά υπάρχει μια σχετικά συνεχής σειρά πληροφοριών ως προς τις ζητείες του. Πρόκειται για τη μονή της Αγίας Φιλοθέης (αφιερωμένη στον Άγιο Ανδρέα) στην Αθήνα. Καταρχήν, η ίδια η ιδρύτρια της ή Φιλοθέη Μπενιζέλου βρέθηκε στην ανάγκη με έπιστολή της, στις 22 Φεβρουαρίου του 1583, να ζητήσει τη βοήθεια της Γερουσίας των Βενετών για να αντιμετωπίσει ένα χρέος της μονής που ανερχόταν σε 60.000 άσπρα· το αίτημά της ικανοποιήθηκε από τους Βενετούς και το 1584 ο ιερομόναχος Σεραφείμ Πάγκαλος εισέπραξε για λογαριασμό της 200 τσεκίνια.⁹⁰

Οι πιεστικές ανάγκες της μονής ανάγκασαν τον επόμενο αιώνα τις μοναχές να εξέλθουν οι ίδιες σε περιοδεία ζητείας. Μια «άπανταχούσα», πιθανότατα των αρχών του 17ου αιώνα (ίσως του 1601) άδηλου μητροπολίτη Αθηνών, συνιστούσε στους άπανταχού «φιλοπτώχους και ἐλεήμονας χριστιανούς» την προηγούμενη Λεοντία που θα περιόδευε για τη συλλογή βοήθειας προς το μοναστήρι της.⁹¹ Η «άπανταχούσα» αυτή δεν σχετίζεται με ένα πιθανότατα μεταγενέστερο «ταξίδιον» στη Ζάκυνθο, όπου συναντάμε την ίδια μοναχή Λεοντία ως ηγούμενη τον Νοέμβριο του 1615. Στη ζητεία συνοδευόταν από μία άλλη μοναχή ονόματι Μαγδαληνή. Στη Ζάκυνθο η Λεοντία ασθένησε και έκανε τη σύντροφό της πληρεξούσια για να συγκεντρώσει και να μεταφέρει στο μοναστήρι τους στην Αθήνα, ότι είχαν αποκομίσει από τη ζητεία τους σε χρήματα και ρουχιισμό. Το ποσό που είχαν συλλέξει δεν ήταν καθόλου εύκαταφρόνητο, ανερχόταν σε 2.000 ρεάλια.⁹²

ἀποκειμένων εις τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλόγων Νίκου Α. Βέη, τ. Α'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως, προλ., προσθ. Α. Βρανούση – Δ.Ζ. Σοφριανοῦ, β' ἔκδοσις, Ἀθήνα 1998, σ. 132 (κώδικας 100), σ. 348 (κώδικας 337). Ἐπίσης Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων ἐν τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλόγων Νίκου Α. Βέη, τ. Β'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Βαρλαάμ, Ἀθήνα 1984, σ. 363 (κώδικας 256). Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου Θωλάσης, τ. Α', Ἐρμούπολις 1913, σ. 65. Εὐτυχία Δ. Λιάττα, Ἡ Σέρφος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (17ος-19ος αἰ.), Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν δομῶν καὶ τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος, Ἀθήνα 1987, σ. 23. Βλ. καὶ ὑποσημείωσις 76.

90. Κ.Δ. Μέρτζιος, «Ἡ Ὁσία Φιλοθέη. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα», Ἑλληνικά II* (1954) 122-128. Φιλοθέη Μπενιζέλου ἢ Αἰθινά, ἐπιμ. Καλλιόπη (Κέλλυ) Α. Μπουρδάρου, κείμενα Μαρία Χρόνη-Βακαλοπούλου καὶ Ναυσικά Πανσελήνου, Ἐκδοτικὸς Ὀργανισμὸς Πάπυρος, [Ἀθήνα 2006], σ. 36-42, 166-167.

91. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων δημοσιευόμενα περιοδικῶς. Τουρκοκρατία, τ. Α' σ. 174-176. Ἰωάννης Γεννάδιος, «Ὁ οἶκος τῶν Μπενιζέλων καὶ ἡ Ὁσία Φιλοθέη, 1420-1920. Ἀπόσπασμα ἀνεκδότου συγγραφῆς», ἀνατύπ. περιοδ. Ἑλληνομαιὶς (Ἀθήνα, Μάρ.-Σεπτ. 1929) 41, 55-56.

92. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας 1500-1912, Ἀθήνα 1936, σ. 177-179.

Ἀπὸ ἐπιστολὴ τῆς ἡγουμένης Λεοντίας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάννη (πιθανὸν καὶ αὐτὴ περὶ τὸ 1601) ἐμφαίνεται ὅτι εἶχαν προηγηθεῖ καὶ ἄλλες ζητεῖες στὶς ὁποῖες δὲν εἶχαν συμμετάσχει οἱ μοναχές. Στὸν Ἰωάννη εἶχαν σταλεῖ ὡς ἐπίτροποι τῆς μονῆς τῆς κάποιος Ἡλίας καὶ ἓνας ἀνώνυμος πνευματικός, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἀπεβίωσαν. Ὁ ἡγεμόνας εἶχε ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἀλλὰ, καθὼς τὸ παλάτι τοῦ καταστράφηκε ἀπὸ πυρκαγιά, ἡ ὑπόσχεσή του δὲν φαινόταν εὐκολο νὰ ἐκπληρωθεῖ. Πάντως, ἡ ἡγουμένη ἔστειλε στὴ Μολδοβλαχία τὸν ἱερομόναχο Νεκτάριο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχικὰ πείσει τὸν ἡγεμόνα νὰ παράσχει τὴ βοήθειά του, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ ἐξασφάλιζε καὶ πάλι τὴ συνδρομὴ του.⁹³

Μιὰ ἄλλη «ἀπανταχοῦσα» τοῦ 1670, αὐτὴ τὴ φορὰ τῆς ἡγουμένης Χριστοδούλης καὶ ὄλων τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ προηγουμένη καὶ δύο ἀδελφές θὰ περιόδεuan γιὰ νὰ συλλέξουν ἐλεημοσύνη. Τέλος, ἓνα συστατικὸ γράμμα τῆς ἡγουμένης Ἐλισάβετ, σωζόμενο μερικῶς, ἢ μὴ δημοσιευμένο ὁλόκληρο, ἐκδόθηκε στὶς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1699 στὸ Ναύπλιο, τὴν περίοδο τῆς δεύτερης Βενετοκρατίας τῆς Πελοποννήσου, ὅταν πολλοὶ Ἀθηναῖοι εἶχαν μετοικήσει ἐκεῖ. Δὲν γνωρίζουμε ποὺ πρόσωπο ἢ πρόσωπα συνιστᾶ, ἀλλὰ ἡ συλλογὴ ἐλεῶν γινόταν γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς ποὺ κινδύνευε νὰ ἐρειπωθεῖ. Ἡ ἡγουμένη Ἐλισάβετ ἐξέδωσε, ἐπίσης, «ἀπανταχοῦσα» στὶς 9 Νοεμβρίου τοῦ 1701, στὴν ὁποία, ἀφοῦ περιγράφει τὶς καταστροφές ποὺ εἶχε ὑποστεί τὸ μοναστήρι κατὰ τὸν προηγηθέντα πόλεμο, ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐλεημοσύνη γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς θὰ συνέλεγαν ἡ μοναχὴ Μαγδαληνὴ «μὲ κάποιον γέροντα τοῦ μοναστηρίου ἡμῶν ὀνόματι Χαργὶ Γεωργίου».⁹⁴ Προφανῶς, τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, κατὰ περίπτωσι, ἄλλοτε ἔστελναν δύο ἢ τρεῖς μοναχές σὲ ζητεῖα, ἄλλοτε ἡ μοναχὴ συνοδευόταν ἀπὸ κάποιον γέροντα, πιθανὸν κληρικὸ, καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις τὶς ζητεῖες τὶς ἔκαναν ἄνδρες ἐπίτροποι τῆς μονῆς.

Μία ἀπὸ τὶς λίγες περιπτώσεις γυναικεῖας ζητεῖας ποὺ γνωρίζουμε ἀναφέρεται σὲ «ἀπανταχοῦσα» τῆς 9ης Μαρτίου τοῦ 1683 τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Παΐσιου. Εἶχε ἐκδοθεῖ γιὰ τὴ ζητεῖα ποὺ θὰ πραγματοποιοῦσε ἡ μοναχὴ Καλλιτρόπη ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Ἀναλήψεως τῆς Κεφαλονιάς γιὰ νὰ συγκεντρώσει βοήθεια γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς.⁹⁵

93. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., τ. Α', σ. 176–177. Ἰωάννης Γεννάδιος, δ.π., σ. 40, 53–54. Βλ. καὶ Φιλοθέη Μπενιζέλου ἡ Ἀθηναία, σ. 84–85, 168–169.

94. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., τ. Α', σ. 138–139, 178. Ἰωάννης Γεννάδιος, δ.π., σ. 42, 58–59.

95. Κωνσταντῖνος Μέρτζιος, «Ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνημίων», ἀνάτυπ. περιοδ. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία (1960) 53–54.

Μια άλλη «άπανταχούσα» τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Κέρκυρας Ἰωάννη Βούλγαρη, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στίς 17 Σεπτεμβρίου τοῦ 1743 ὑπὲρ κάποιας μοναχῆς Διονυσίας ποὺ μόναζε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, πιθανότατα ἀφοροῦσε ναὸ τῆς Κέρκυρας καὶ ἐπομένως δὲν προϋπέθετε τὴν ἀποδημία τῆς μοναχῆς μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς.⁹⁶ Γιὰ ἄλλα γυναικεῖα μοναστήρια δὲν μᾶς εἶναι γνωστὲς ζητεῖες. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι δὲν γίνονταν, ἀλλὰ πῶς διασώθηκαν λιγοστὰ στοιχεῖα καθὼς ἦταν πολὺ πιὸ σπάνιες.

Οἱ μονεῖς τῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν φαίνεται ὅτι κατέφευγαν πιὸ σπάνια σὲ ζητεῖες ἐκτὸς τῆς ἐπικράτειας στὴν ὁποία ἀνῆκαν, ἢ τουλάχιστον δὲν εἶναι γνωστὲς πολλὲς σχετικὲς ἀναφορές. «Ταξιδιώτες» ποὺ συγκέντρωναν ἐλέη γιὰ μονεῖς ἢ ναοὺς τῶν Ἑπτανήσων ἀπαντῶνται πάντως στὴν Κέρκυρα. Βλέπουμε π.χ. ἀπὸ «ἀπανταχοῦσες» ποὺ ἐξέδωσε ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς Ἰωάννης Βούλγαρης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1738 καὶ 1746 ὅτι στὴν Κέρκυρα περιόδευαν τὰ χρόνια ἐκεῖνα γιὰ ζητεῖα δύο τρεῖς μοναχοὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, ἓνας δύο ἀπὸ τὴ Λευκάδα καὶ ἓνας ἀπὸ τὰ Κύθηρα, καθὼς καὶ Κερκυραῖοι ποὺ ἤθελαν νὰ συλλέξουν βοήθεια γιὰ ἐκκλησίες ἢ μοναστήρια τοῦ νησιοῦ τους.⁹⁷

Οἱ ζητεῖες στὰ Ἑπτάνησα συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς Βενετοκρατίας, ὅπως βλέπουμε ἀπὸ ἐγκύκλιο πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ΣΤ' ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1818. Μὲ αὐτὸ συνιστοῦσε τὴν προσφορὰ ἐλεημοσύνης στὸν ἱερομόναχο Χρύσανθο καὶ τὴ συνοδεία του, ποὺ ταξίδευαν μὲ λείψανα γιὰ νὰ συγκεντρώσουν χρήματα γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, τῆς Σπηλαιώτισσας στὸ ὄρος Σκοπὸς τῆς Ζακύνθου, ἡ ὁποία «κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς ἠφανίσθη παρὰ τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς καὶ ἐξουσιαστὰς τῶν Ἑπτὰ Ἰονικῶν Νήσων [...]».⁹⁸

Στίς ζητεῖες τῶν ἀθωνικῶν μονῶν ἔγιναν ἤδη ἀρκετὲς ἀναφορές. Πολλὲς ἀκόμη ἀπαντοῦν σὲ δημοσιευμένα ἐγγραφα ἢ σὲ ἄλλες πηγές. Εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ εἴκοσι μονεῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔχοντας πρόβλημα πῶς νὰ διαχειριστοῦν τὴν περιουσία ποὺ συγκέντρωναν κυρίως στὴ Μολδοβλαχία φρόντισαν (πρὶν ἀπὸ τὸ 1760) γιὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ διορισμὸ ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν μετοχῶν τους. Οἱ ἐπίτροποι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πεπειραμένοι καὶ δοκιμασμένοι «ταξιδευτές», ὅπως ἦταν ὁ προηγούμενος τῆς Μεγίστης

96. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκελος 10, φ. 18ν-19ρ.

97. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκ. 10, φ. 11ρ-ν, 17ν, 18ν-19ρ, 20ν, 21ν, 21ν-22ρ, 23ν, 26ν. Νικόλαος Βούλγαρης, ὁ.π., *Παριασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 304, 305, 312, 314, 315, 316.

98. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, σ. 119-121.

Λαύρας Σίλβεστρος. Συχνά υπήρχαν και επίτροποι που ήταν λαϊκοί, συνήθως πραγματευτές, οι οποίοι προφανώς φρόντιζαν για τα συμφέροντα του Αγίου Όρους σε διάφορα μέρη όσο δεν βρίσκονταν εκεί απεσταλμένοι μοναχοί ή όσο εκείνοι βρίσκονταν σε περιοδεία. Φαίνεται ότι ανάμεσα στα καθήκοντα των επιτρόπων αυτών ήταν και η περιφορά του κουτιού της ελεημοσύνης, ή συλλογή των χρημάτων από αυτό και η παράδοση της βοήθειας στον εκάστοτε απεσταλμένο των τεσσάρων επιστατών του Αγίου Όρους.⁹⁹ Στην Κωνσταντινούπολη ή σε άλλες μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθεμία από τις μεγάλες μονές του Αγίου Όρους διατηρούσε επιτρόπους, λαϊκούς και κληρικούς, που φρόντιζαν για τα γενικότερα συμφέροντά τους εκεί και φυσικά και για τις ζητείες, όπως βλέπουμε από τα αθωνικά έγγραφα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύσταση ενός επιτρόπου, ο οποίος προειδοποιούσε τους μοναχούς να μην συγκεντρώνουν νομίσματα που ήταν είτε φαλκιδευμένα, είτε υποτιμημένα, τα οποία και θα τους επιστρέφονταν γιατί δεν μπορούσαν να πληρωθούν με αυτά τα χρήματα.¹⁰⁰ Από τα έγγραφα του Αγίου Όρους, επίσης, διακρίνεται σαφώς το ενδιαφέρον ορισμένων τουλάχιστον μοναχών να προτιμηθούν εκείνοι αντί άλλων για το ταξίδι της ζητείας.¹⁰¹ Ο λόγος της προθυμίας τους θα γίνει φανερός πιο κάτω.

Η αποδοχή και η υποδοχή των επαιτούντων μοναχών στους τόπους που ταξίδευαν ήταν συνήθως καλή, ωστόσο, δεν έλειπαν και τα προβλήματα. Υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι αρχιερείς μιας επαρχίας προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τους μοναχούς και να επωφεληθούν οι ίδιοι οικονομικά από τη διεξαγόμενη ζητεία. Για τον λόγο αυτό αρνούνταν να τους δώσουν την απαραίτητη άδεια αν εκείνοι δεν τους κατέβαλλαν κάποιο ποσό, ή προσπαθούσαν με διάφορα προσχήματα να τους αποσπάσουν χρήματα. Γνωρίζουμε π.χ. ότι είχαν υπάρξει καταγγελίες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο κατά του μητροπολίτη Λαρίσης Μελετίου (1750–1768) ότι είχε εξαναγκάσει κάποιον Σιναΐτη μοναχό, πιθανόν ονόματι Διονύσιο, να του πληρώσει 131 πιάστρα, αν και ήταν απαλλαγμένος από την καταβολή φορολογίας από τις οθωμανικές αρχές. Ο Μελέτιος είχε επίσης φερθεί με μεγάλη άπρέπεια στον περιερχόμενο για ζητεία Πατριάρχη Τεροσολύμων Παρθένιο.¹⁰²

99. Βασίλης Γ. Αναστασιάδης, *Αρχείο της Γ. Μ. Χιλανδαρίου*, σ. 65–68.

100. Αντώνης Πάρδος, *Αρχείο της Γ. Μ. Παντοκράτορος*, σ. 190–194.

101. Στο ίδιο, σ. 356–357. Βασίλης Γ. Αναστασιάδης, *δ.π.*, σ. 334–335, 356–357.

102. Παναγιώτης Φ. Χριστόπουλος, *Το βιβλίο «Η Αλήθεια Κριτής» και η τυχοδιωκτική δράση του συγγραφέα του Leandro Lombardi στον ελληνικό χώρο. Συμβολή στην εκκλησιαστική και πολιτική ιστορία των μέσων του 19 αιώνα*, διδακτ. διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών 1984, σ. 117, 133, 153.

Ανάλογες είναι οι κατηγορίες που έγραψε για άρχιερείς ο Άγιοταφίτης πρωτοσύγκελλος Νεόφυτος στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων το 1792. Ο Νεόφυτος μόλις είχε φτάσει στην Αθήνα και επισκεπτόταν τους άρχιερείς ζητώντας τους την απαραίτητη άδεια για τη ζητεία. Ο άγιος Αθηνών, αφού πρώτα έλαβε το πεσκέσι που του πήγε και 250 γρόσια, εξέδωσε την άδεια. Ο Θηβών, έλαβε κι εκείνος το πεσκέσι του και ζήτησε 300 γρόσια επιπλέον, ύστερα όμως από παζάρια άρκέστηκε στα 220, τα 100 ως προκαταβολή και τα υπόλοιπα αργότερα. Ο ίδιος πριν ένα χρόνο είχε λάβει από τον προηγούμενο πρωτοσύγκελλο μόνο 100 γρόσια, αλλά στο μεταξύ ανέβασε το τίμημα. Ο Εύρίπου έδωσε προσωρινά την άδεια χωρίς να λάβει κάποια χρήματα, επειδή ο Νεόφυτος μόλις είχε έρθει, περίμενε όμως ότι θα του έδινε αργότερα 300 γρόσια. Ο Νεόφυτος σχολιάζοντας τη συμπεριφορά των ιεραρχών γράφει στον Πατριάρχη: «Επειδή και όσα συνάξομεν από τας έπαρχίας των, αυτοί οι ίδιοι πάλιν μās τα παίρνουν, καθώς ίξεύρετε τὰ συνήθη των άρχιερέων».¹⁰³ Ο Νεόφυτος έγραψε εκ νέου το 1795 ότι ο μητροπολίτης Αθηνών τον πίεζε να του δώσει ως δάνειο 1.000 γρόσια και 30 ξέστες λάδι.¹⁰⁴ Η έξαγορά δηλαδή της άδειας ζητείας, για την οποία οι Διαφωτιστές κατηγορούσαν τον κληρο, όπως θα δούμε και πιο κάτω, ήταν πραγματικά διαδεδομένο φαινόμενο.

Ενίοτε ή επισκοπική δίωξη, ή και τιμωρία, κατά κάποιου ταξιδιώτη μοναχού μπορεί να είχε άφετηρία την καταγγελία όρισμένων ανθρώπων, που ένδεχομένως θα χρησίμευε ως πρόφαση για τον τοπικό άρχιερέα να στραφεί εναντίον του. Μιά τέτοια περίπτωση ύπονοείται σε ένα συστατικό γράμμα που έγραψε ο Εύγένιος Βούλγαρης προς τον άρχιεπίσκοπο Καρλοβίτζης Παύλο, πριν από το 1745, για λογαριασμό του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης για τον προηγούμενο της μονής Βατοπεδίου Ιωάσαφ που διεξήγαγε ζητεία στην περιοχή του.¹⁰⁵ Ο Ιωάσαφ είχε φαίνεται κατηγορηθεί ότι κατακράτησε μέρος των συγκεντρωμένων έλεων για τον έαυτό του και ότι είχε μαζί του τη σφραγίδα της μονής. Στο συστατικό γράμμα εξαίρεται ή προσωπικότητα του Ιωάσαφ που είχε επί χρόνια κάνει πολλές ζητείες για το μοναστήρι του. Αποδίδονται οι κατηγορίες στην κακότητα των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα δηλώνεται πως ήταν σύνηθες οι «ταξιδιώτες» να κρατούν ένα μέρος των εισφορών που συγκεντρωναν για τὰ προσωπικά τους έξοδα και τη συνέχιση του «ταξιδιού» τους. Τέλος, δηλώνεται πως ήταν κοινή συνήθεια οι πατέρες των μονών να έγχειρίζουν τη σφραγίδα της μονής σε όσους αναλάμβαναν μακρινά ταξίδια.

103. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλους, δ.π., τ. Β', σ. 325-326.

104. Στο ίδιο, τ. Β', σ. 328.

105. Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, κώδικας 2124, φ. 98.

Πέραν τῶν ἐκβιαστικῶν ἀπαιτήσεων τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, οἱ ζητεῖες τῶν μοναχῶν ὑπόκειντο ἐπίσης συχνότατα σὲ ἀπαιτήσεις, ἐκβιασμοὺς καὶ ἀρπαγὲς ἀπὸ διάφορους Ὀθωμανοὺς ἀξιωματοῦχους, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ διαταγμάτων ποὺ παρεῖχαν φορολογικὲς ἀπαλλαγές, ὅπως ἔγινε ἤδη σαφὲς ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Βεβαίως ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι τρόποι γιὰ νὰ ἀποσπάσουν περιουσιακὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἐπαιτούντες. Π.χ. στὴν Ἀθήνα ὁ γνωστὸς Χατζὴ Ἀλὴ Χασεκῆς εἶχε καταφέρει νὰ ἀγοράσει πολὺ φτηνά, εἴτε μὲ ἐκβιαστικὸ τρόπο, εἴτε μὲ ὑποπτη συμφωνία μὲ τὸν ἐπικεφαλῆς τοῦ «ταξιδίου» πρωτοσύγκελλο, ἓνα παλαιὸ μετόχι καὶ ἓνα ἐλαιοτριβεῖο, τὰ ὅποια κατόπιν οἱ Ἀγιοταφίτες προσπαθοῦσαν νὰ ἀνακτήσουν.¹⁰⁶

Μερικὲς φορὲς οἱ δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ μοναχοὶ στὶς ζητεῖες τοὺς ὀφείλονταν στὶς κακὲς προσωπικὲς σχέσεις τοὺς μὲ τοὺς μητροπολίτες, τοὺς προεστοὺς ἢ ἀκόμη καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν ἐνὸς τόπου. Καὶ πάλι οἱ πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσουμε ἀρκετὰ καλὰ τέτοιες ἐνδεικτικὲς περιπτώσεις. Τὸ 1710, γιὰ παράδειγμα, ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν, ὁ γνωστὸς λόγιος καὶ συγγραφέας, φαίνεται ὅτι εἶχε ἔλθει σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Ἀγιοταφίτες ποὺ βρῖσκονταν γιὰ ζητεῖα στὴν Ἀθήνα καὶ ἐκεῖνοι τὸν κατηγοροῦσαν στὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρῦσανθο Νοταρὰ καὶ στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀθανάσιο γιὰ παρακώλυση τῆς ζητείας. Κατόπιν αὐτοῦ, οἱ δύο Πατριάρχες ἔγραψαν στὸν Μελέτιο ζητώντας του νὰ μὴν τοὺς παρεμποδίζει στὸ ἔργο τους. Στὴν ἀπάντησή του ὁ μητροπολίτης ἀρνῆθηκε τὴν κατηγορία καὶ ἀπαρίθμησε τὰ ἀτοπήματα τῶν Ἀγιοταφιτῶν ποὺ ἀγνοοῦσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ δὲν ἐπιδείκνυναν τὴ δέουσα συμπεριφορά. Ἰσχυρίζόταν ὅτι αὐτὸς ἀπλῶς τοὺς ἐπέπληξε, ἐπειδὴ

χωρὶς νὰ μοῦ δείξουν γράμμα συστατικόν, πῶς εἶναι ἱερεῖς νομίμως χειροτονηθέντες, λειτουργοῦσι, ἐξομολογοῦσι, ποιοῦσιν ἁγιασμούς, καὶ εἴ τι ἄλλο ἐθέλουσι πράττειν, ἂνευ ἐρωτήσεως τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως καὶ τὸ πλεῖστον, διὰ νὰ δείξωσι τὸ μεγαλεῖον τους καὶ τὸ αὐτοκέφαλον, ἱεροφοροῦσι παρόντος μου, χωρὶς νὰ πάrouσι καιρὸν καὶ νὰ ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα κατὰ τὸ σύνθηδες παραπλησίως τοῖς λοιποῖς ἱερεῦσι.¹⁰⁷

Ἡ μακρὰ παραμονὴ τῶν ἐπαιτούντων σὲ μιὰ περιοχὴ, ιδίως ὅσων διατηροῦσαν μετόχια ἐκεῖ, ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς Ἀγιοταφίτες, τοὺς Σιναιῖτες ἢ τοὺς Ἀγιορεῖτες, συχνὰ δημιουργοῦσε εἴτε δεσμούς, εἴτε προστριβὲς μὲ τοὺς ἱεράρχες καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, οἱ ὅποιοι πολλὰς φορὲς ἐπενέβαιναν ἐνεργῶς

106. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., τ. Β', σ. 304, 311, 313, 317, 329.

107. Στὸ ἴδιο, τ. Β', σ. 283-284, 334-336, 343-345.

ακόμη και στίς προστριβές που ένιότε ανέκυπταν μεταξύ των μοναχών. Όταν ό επικεφαλής της συνοδείας τούς ήταν άγαπητός, τότε είχε τη συμπαράσταση των ντόπιων που τον ένίσχυαν στη ζητεία, διαφορετικά στρέφονταν έναντίον του και την παρεμπόδιζαν με κάποιον τρόπο. Σειρά επιστολών του 18ου αιώνα σχετικά με τούς Άγιοταφίτες πρωτοσύγκελλους που διενεργούσαν ζητεία και διαχειρίζονταν τά μετόχια της Άθήνας άποκαλύπτει τον βαθμό ανάμειξης του τοπικού στοιχείου στα θέματα της ζητείας. Μεγάλος αριθμός κατοίκων της πόλης π.χ. προσυπέγραψε επιστολή προς τον Πατριάρχη Ίεροσολύμων ύποστηρίζοντας τον νέο πρωτοσύγκελλο Άγάπιο και κατηγορώντας τον παλαιό, τον Ίάκωβο, από τον όποιο ήθελαν νά άπαλλαγούν. Οί κάτοικοι δήλωναν καθαρά ότι θα βοηθούσαν στη ζητεία μονάχα αν παρέμενε ό Άγάπιος και άναχωρούσε ό προκάτοχός του. Άντιθέτως, ό μητροπολίτης Άθηνών έγραφε με τη σειρά του επιστολές προς τον Πατριάρχη ύποστηρίζοντας τον Ίάκωβο και δηλώνοντας ότι δέν θα προωθούσε τη ζητεία στην έπαρχία του αν ό προστατευόμενός του άνακαλούνταν από την Άθήνα.¹⁰⁸

Φαίνεται ότι ήταν κοινό φαινόμενο οί πολυάριθμοι έπαίτες νά μñν τηρούν τίς άπαιτούμενες προϋποθέσεις για τή διεξαγωγή ζητείας, όπως ήταν ή έγκρισή της από τον τοπικό ιεράρχη, ή κατοχή έγκυρων συστατικών γραμμάτων, ή ή επίδειξη της δέουσας και κόσμιας συμπεριφοράς. Μία προσπάθεια έλέγχου των ποικίλων ιερωμένων, αλλά και άλλων ατόμων που περιέρχονταν για ζητεία σέ μία έκκλησιαστική έπαρχία μās γίνεται γνωστή από την Κέρκυρα. Στίς 18 Ίανουαρίου 1694 με πρόσταγμα του Μ. Πρωτοπαπά Άναστασίου Αύλωνίτη έντέλλονταν οί Πρωτοπαπάδες της ύπαίθρου, οί ιερείς και οί λαϊκοί νά μñ δίνουν έλεημοσύνη σέ διάφορους ιερείς, εάν αυτοί δέν ήταν έφοδιασμένοι με δικό του έγκύκλιο γράμμα. Ό Μ. Πρωτοπαπάς αίτιολογεί τή διαταγή του εκθέτοντας τά άτοπήματα που διαπράττονταν από τούς ανθρώπους αυτούς: με πρόφαση τή συλλογή έλεων για τήν άποπληρωμή των χρεών κάποιων μονών ή τήν άνακαίνιση εκκλησιών, οί μοναχοί συγκέντρωναν χρήματα προς ίδιον όφελος. Μάλιστα, όταν τούς έδιναν οί πιστοί χρήματα, αυτοί τά επέστρεφαν ζητώντας διπλάσια και τριπλάσια. Όσα μάζευαν, τά δαπανούσαν σέ άκόλαστες πράξεις, παίζοντας χαρτιά, μεθώντας, κάνοντας σαρκικές άμαρτίες, τρώγοντας και πίνοντας. Έπιπλέον, αντί νά κατοικούν στα μοναστήρια, όπως όφειλαν, αυτοί έμεναν σέ οίκογένειες χριστιανών.¹⁰⁹ Το πρόσταγμα, που χρησιμοποιεί βαρύτατες εκφράσεις κατά των «εις όνομα ιερωμένων» που διενεργούσαν τίς ζητείες, παραδόθηκε στους άρμόδιους για νά κηρυχθεί και στα χωριά της ύπαίθρου.

108. Στο ίδιο, τ. Β', σ. 293-294, 299-300, 303-307, 308, 310-312, 318-320, 323.

109. Α.Ν.Κ., Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 14, ύπογράφ. 3, φ. 171, 173, 186.

Ανάλογο περίπου ήταν και το πρόσταγμα της 24ης Μαΐου το 1744 του Μ. Πρωτοπαπᾶ Ἰωάννη Βούλγαρη πού ἐκδόθηκε

ἐπειδὴ διάφοροι ἱερωμένοι, καὶ Μοναχοὶ περιπατοῦν ὁλοῦθεν προφασιζόμενοι πτωχείαν χωρὶς νὰ ἔχουν ἀπὸ τούτην τὴν ἄξιαν ἔγγραφον ἄδειαν, ἢ καὶ ἀπὸ πολλοὺς χρόνους πεπαλαιωμένην. Διὰ τοῦτο διορίζομεν, ὅτι τινὰς ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς Νήσου νὰ μὴν δέχεται κανένα ἀπὸ τοὺς ρηθέντας ἱερομένους, ἢ μοναχοὺς ὅπου νὰ μὴν ἔχη τὴν ἐδικήν μας ἔγγραφον ἄδειαν, ἢ νεωστὶ παρ' ἡμῶν δεδομένην. Ταῦτα θέλουν ἐνεργηθοῦν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱερεῖς ἀδιαφόρως εἰς ποινὴν ἀργίας.¹¹⁰

Ἐνίστε οἱ μοναχοί, εἴτε ἐπειδὴ ἐμπλέκονταν σὲ ἄλλες δραστηριότητες, εἴτε γιὰ ἄλλους ἄγνωστους σ' ἐμᾶς λόγους, ἀποφάσιζαν νὰ ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὴ συνοδεία πού διεξῆγε τὴ ζητεία γιὰ νὰ τὴ συνεχίσουν ἀτομικὰ ἄλλοτε ἐξακολουθώντας νὰ παρουσιάζονται ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ μοναστηριοῦ τους, ἄλλοτε ὡς ἄπλοί, πλέον, ἐπαῖτες. Ἐχοντας πάντως τὴν ιδιότητα τοῦ κληρικοῦ μπορούσαν νὰ ἐπιβιώσουν εὐκόλα τελώντας διάφορες ἱεροπραξίες. Δύο παραδείγματα ἀρκοῦν γιὰ νὰ παρουσιάσουν ἐνδεικτικὰ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὸν Ἀγιοταφίτη μοναχὸ Ἀγαθάγγελο, ὁ ὁποῖος τὸ 1795 «εὐρισκόμενος εἰς Λεβαδεῖαν χάριν τῆς συνήθους ἐλεημοσύνης, ἀπεσκήρτησε». Παρὰ τὶς συστάσεις τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ζητείας πρωτοσύγκελλου Νεοφύτου, αὐτὸς συνέχισε τὶς περιοδεῖες του στὴ Θήβα καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ταλαντίου ἐξακολουθώντας νὰ συλλέγει ἐλεημοσύνες δῆθεν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου, χωρὶς ὅμως νὰ τὶς παραδίδει στὴν ἀγιοταφίτικὴ συνοδεία, προσποιούμενος ὅτι αὐτὸς πλέον ἀνῆκε στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴν ἐπαρχία τῶν Θηβῶν.¹¹¹

Τὸ δεύτερο παράδειγμα μᾶς παρουσιάζει μιὰ ἀσυνήθιστη περίπτωσι γιὰ τὴν ὁποία κλήθηκε νὰ ἀποφασίσει ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς Χριστόδουλος Βούλγαρης στίς 13 Φεβρουαρίου τοῦ 1690.¹¹² Ὁ ἱερομόναχος Ἰωάσαφ, ἐκκλησιάρχης τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πού ἐκτελοῦσε ζητεία μαζί μὲ τὸν ὑποτακτικό του ἱερομόναχο Δανιήλ, προσέφυγε στὸν Μ. Πρωτοπαπᾶ ἐπειδὴ, ὅταν ἔφτασαν στὴν Κεφαλониά, ὁ Δανιήλ, ἀποφάσισε νὰ μάθει μουσικὴ καὶ παρέμεινε ἐκεῖ ἐπὶ τριάντα περίπου μῆνες ξοδεύοντας χρήματα τοῦ μοναστηριοῦ σὲ δάσκαλο τῆς μουσικῆς καὶ «ἔγινεν ἀποστάτης τοῦ μοναστηρίου [...] διὰ

110. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκ. 8, φ. 14α. Παρόμοιου περιεχομένου ἐντολὴ δίνεται καὶ λίγο ἀργότερα, φ. 20β. Βλ. καὶ Α.Χ. Τσίτσας, «Ἰωάννης Βούλγαρης, τρῳφίμος καὶ Σπουδαῖος τοῦ Φλαγγινιανοῦ, Μέγας Πρωτοπαπᾶς Κέρκυρας», *Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρίας Κερκύρας* 15 (1978) 108, 109–110.

111. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλους, *δ.π.*, τ. Β', σ. 329–330.

112. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 6, ὑποφάκ. 5, φ. 15r–16v.

κοσμικής φαντασίας και μάθησιν τῆς μουσικῆς τέχνης». Ὁ Ἰωάσαφ προσέφυγε ἀρχικά στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ὁ ὁποῖος ἀποκράσισε πῶς ὁ μουσικόφιλος μοναχὸς μποροῦσε νὰ συνεχίσει τὰ μαθήματα μουσικῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ τοιμήσει νὰ διεξαγάγει ζητεία ὡς ἐκπρόσωπος τῆς μονῆς του. Κατόπιν αὐτοῦ, ὁ Δανιὴλ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ πῆγε στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ἐπαιτεία γιὰ λογαριασμὸ τοῦ «ἔχοντας μερικαῖς ἀπανταχοῦσαις διαφόρων ἀρχιερέων καὶ προέδρων εἰς ζημεῖαν τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐμὲ τοῦ αὐτοῦ προεστῶτος», ὅπως ἰσχυριζόταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ζητείας Ἰωάσαφ. Ζητοῦσε ἐπομένως νὰ προσταχθεῖ ὁ πρῶν ὑποτακτικὸς του νὰ τοῦ ἐπιστρέψει

τὴν ἔξοδον τῶν κανισκίων ὅπου τοῦ ἔδωσα καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὅπου εἰς τὸ διάστημα χρόνων τριῶν ἐσύναξε [...] ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς, Κεφαλληνίαν, Ἀγίαν Μαύραν, Ξερόμερο καὶ ἀπὸ τὸ Σκόπελον καὶ ἄλλους τόπους, καὶ ἐπιστρέφει ταῖς ἀπανταχοῦσαις ὅπου εἰς βοήθειαν τῆς συνοδίας ἔλαβε [...], καὶ ἐνεργώντας οὕτως νὰ τραβισθῇ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν νὰ ζῇ μετὰ τὸ ἐπιτραχίλιόν του καὶ νὰ μὴν ξεπλανᾷ τοὺς χριστιανοὺς [...].

Ὁ κατηγορούμενος, ἀφοῦ παραδέχτηκε ἐν μέρει τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἰωάσαφ, ἔκανε ἓνα λεπτομερὲς ἀπολογισμὸ τῶν δώρων καὶ τῶν χρημάτων ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ, μετὰ τὸν ὁποῖο διαφωνοῦσε ὅμως ὁ συνταξιδιώτης του, καὶ ὑποστήριξε ὅτι τοῦ εἶχε ἤδη ἐπιστρέψει τὰ χρήματα καὶ τὴν «ἀπανταχοῦσα». Ὁ Μ. Πρωτοπαπάς, εὐρισκόμενος ἐνώπιον τῶν ἀλληλοσυγκρουόμενων ἱστοριῶν, διέταξε ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν νὰ ὀρκιστεῖ ὁ Δανιὴλ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν του.

Οἱ ποικίλες ὑποθέσεις στὶς ὁποῖες ἐμπλέκονταν οἱ πολυάριθμοι μοναχοὶ ποὺ περιέρχονταν πόλεις καὶ χωριά, ἢ συχνὰ ἄτοπη συμπεριφορὰ τους, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν γενικότερων ἀντιλήψεων καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ἔκανε τοὺς ἐκπροσώπους του νὰ θεωροῦν τὶς ζητεῖες ἀπὸ κάθε ἄποψη σκανδαλώδεις.

Στὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἀφιερώνονται δύο περίπου σελίδες σκληρότατης κριτικῆς στὸ φαινόμενο τῆς ζητείας. Ὁ συγγραφέας τῆς θεωρεῖ ὅτι οἱ ἐπαιτούντες μοναχοὶ ἐκμεταλλεύονταν μετὰ τὸν χειρότερο τρόπο τὴν εὐπιστία καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τοῦ κόσμου, ἰδίως τῶν γυναικῶν:

Αὐτοὶ [οἱ μοναχοὶ] εἶναι ἀναρίθμητοι, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται πόλις ἢ χωρίον, ὅπου νὰ μὴν φυλάττῃ ἢ ἓνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λαοκλέπτας, οἱ ὁποῖοι παρησιάζονται εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγοράζουν παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ κλεψίματος, καὶ ἔπειτα, μετὰ ἄκραν αὐθάδειαν ἀρχινοοῦσιν ἀπὸ ὁσπίτιον εἰς ὁσπίτιον,

νά ζητοῦσι ἐλεημοσύνην, καὶ ἐκδύουσιν ἐξόχως τὰς γυναῖκας [...] Αὐτοὶ ἔχουσιν ἐν κιβωτίδιον γεμάτων ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα καὶ κρανία ἀκέραια, τὰ ὅποια ἀσπιδιώνουσι, καὶ ἔπειτα ὀνοματίζουν, ἄλλα μὲν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἄλλα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, δὲν ἀφήνουν ἅγιον, χωρὶς νὰ ἔχουν μέρος ἀπὸ τὰ κόκκαλά του. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοκκαλοπωλητὰς ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθους, ὁποῦ ὀνομάζουν Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ ὅπολον εὐρίσκεται ἡ πηγὴ αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ ἀργότερα στὰ μετόχια τους «μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νὰ λάβωσιν αὐτοὶ κρυφίως τὰ μισὰ καὶ τὰ λοιπὰ νὰ τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των».

Ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς *Ἑλληνικῆς Νομαρχίας* ἐξηγεῖ πῶς «αἱ οὕτως καλούμεναι πανταχοῦσαι, εἶναι κάποιοι παρακαλεστικοὶ ἐπιστολαὶ τῶν μοναστηρίων, ὁποῦ τὰς στέλνουν πρὸς τοὺς χριστιανούς, καὶ εἶναι γεγραμμένα με διάφορα χρώματα καὶ με μεγάλα στοιχεῖα». Προσθέτει ἀκόμη πῶς ὁ ἴδιος εἶχε δεῖ «ἕως τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους», ποὺ θεωρεῖτο ὅτι προστάτευε ἀπὸ τὴν πανώλη, ὅπως καὶ ὁ Ἅγιος Βησσαρίων. Ἀπὸ προσωπικὴ μαρτυρία ἐνὸς μοναχοῦ «ταξιδευτῆ», ἐπίσης, εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ἐκεῖνος μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια εἶχε συγκεντρώσει 150.000 γρόσια, ἀπὸ τὰ ὅποια εἶχε δώσει στὸ μοναστήρι του τὰ δύο τρίτα καὶ εἶχε κρατήσει τὰ ὑπόλοιπα ποὺ τὰ τόκιζε σὲ διάφορους ἐμπόρους.¹¹³

Μιὰ ἄλλη μαρτυρία ποῦ, χωρὶς νὰ ἔχει ἀντικληρικὰ κίνητρα, ἐπιβεβαιώνει σὲ μεγάλο βαθμὸ τίς πιὸ πάνω αἰτιάσεις προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο ποὺ ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τῇ δραστηριότητι ἐνὸς Σιναΐτη μοναχοῦ. Ὁ Παναγιῆς Σκουζές, μικρὸ παιδί τότε καὶ φυγὰς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, βρέθηκε παραγινὸς κάποιου Σιναΐτη καὶ τὸν βοήθησε στὶς δραστηριότητές του. Ὁ μοναχὸς περιερχόταν με λείψανα ἁγίων κάνοντας ἁγιασμούς καὶ ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἀπελπισία καὶ τὴν εὐπιστία τῶν χωρικῶν τῆς Εὐβοίας ποὺ ἦταν τρομαγμένοι ἀπὸ τὸ ξέσπασμα ἐπιδημίας πανώλης, τὸ 1791. Ὁ Σιναΐτης διοικοῦσε μιὰ ὀργανωμένη ἐπιχείρηση ποὺ τὴν προσάρμοζε στὶς ἐκάστοτε περιστάσεις προκειμένου νὰ ἀποσπάσει περισσότερα χρήματα ἢ ἄλλα ἀγαθὰ, ἐξασφαλίζοντας με πλάγια μέσα ποικίλα ὀφέλη, διεξάγοντας ἐμπόριο με τὰ πρόβατα ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους κ.λπ. Τέλος, ἀναφέρεται ὅτι ὁ μοναχὸς αὐτὸς ἀφαίρεσε ἀπὸ προσωρινὰ ἐγκαταλειμμένο λόγω τῆς πανώλης μοναστήρι τὰ ἀσημένια καντήλια του καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα.¹¹⁴

113. *Ἑλληνικὴ Νομαρχία Ἦτοι Λόγος Περὶ ΕΛΕΤΘΕΡΙΑΣ* [...] Συντεθεὶς τε καὶ Τύποις ἐκδοθεὶς ἰδίῳι ἀναλώμασι πρὸς ὠφελειαν τῶν Ἑλλήνων ΠΑΡΑ ΑΝΟΝΙΜΟΤ (sic) τοῦ Ἑλλήνος, [Ἰταλία 1806], Κάλβος, Ἀθήνα 1968, σ. 116-117.

114. *Τὸ Χρονικὸ τῆς σκλαβωμένης Ἀθήνας*, σ. 86-92.

Ἀδιαμρισιβήτητα οἱ ζητεῖες ἦταν ἐξαιρετικά προσοδοφόρες γιὰ τοὺς μοναχοὺς σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο. Σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις ἡ χρησιμοποίησις γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς τῶν ἐλεῶν ποὺ συγκεντρώνονταν ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο. Τὰ ὅσα προαναφέρθηκαν σχετικὰ μὲ τὴν προθυμία τους γιὰ τὴν ἀνάληψιν μακρινῶν καὶ ἐπίπονων ταξιδιῶν, γιὰ τὶς μεταξὺ τους ἔριδες προκειμένου νὰ παραμείνουν ἐπικεφαλῆς σὲ μιὰ ζητεία, γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὴ συνοδεία τοῦ μοναστηριοῦ ὥστε νὰ ἐπαιτήσουν μόνοι τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰ πολλῶν ἀπὸ αὐτοὺς, δείχνουν πὼς τὸ προσωπικὸ συμφέρον ἀποτελοῦσε γιὰ πολλοὺς ἓνα ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ τὴν ἐξοδὸ τους σὲ ζητεία καὶ ἦταν τὸ αἶτιο τῶν παρουσιαζόμενων ἀτασθαλιῶν καὶ τῆς ἀπαράδεκτης γιὰ κληρικοὺς συμπεριφορᾶς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀργανωμένες ζητεῖες τῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται ὅτι καὶ οἱ Κοινότητες, ὅταν βρισκόνταν σὲ ἀπορία καὶ μεγάλο χρέος, κατέφευγαν στὴ λύσιν αὐτῇ. Γνωρίζουμε δύο παραδείγματα ἀπὸ τὸν νησιωτικὸ χῶρο, πιθανότατα ὁμῶς ὑπάρχουν περισσότερα ποὺ δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ. Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι πὼς καὶ στίς δύο περιπτώσεις μιὰ καθολικὴ Κοινότητα ἢ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐκεῖνες ποὺ πρωτοστάτησαν στὴ ζητεία. Ἡ πρώτη περίπτωσις ἀφορᾷ στοὺς καθολικοὺς κατοικοὺς τῆς Σαντορίνης. Τὸ 1742, οἱ κάτοικοι ἀπελπισμένοι ἀπὸ τὴ βαρὴ φορολογία καὶ ἀδυνατώντας παράλληλα νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ καθεδρικοῦ τους ναοῦ, πολὺ περισσότερο δὲ νὰ βροῦν τὰ χρήματα γιὰ τὶς ἀπαιτούμενες ἐργασίες, ἀποφάσισαν τὴ διενέργειαν ζητείας, τὴν ὁποία θὰ ἀσχοῦσε ὁ οἰκονόμος τῆς καθολικῆς ἐπισκοπῆς κανονικὸς Λουκάς Μπαρμπαρίγος, ποὺ θὰ περιερχόταν τὶς καθολικὲς μητροπόλεις ἀνὰ τὸν κόσμον γιὰ τὴ συλλογὴ χρημάτων.¹¹⁵ Ἡ δευτέρη περίπτωσις ἀφορᾷ στὴν Κοινότητα τῆς Σύρου ποὺ βρέθηκε καταχρεωμένη μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο ἐσωτερικῶν ταραχῶν. Κατόπιν αὐτοῦ, μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ ἐπισκόπου τῶν καθολικῶν Ἰ. Τζιουστινιάνι, ἡ Κοινότητα ὀργάνωσε ἓνα ταξίδι ζητείας τὸ 1779 γιὰ τὴν ἀνακούφισιν τοῦ ὑπέρογκου χρέους τῆς.¹¹⁶

Οἱ ζητεῖες μεμονωμένων ἀτόμων, λαϊκῶν ἢ κληρικῶν, ποὺ δὲν ταξίδευαν μὲ καθορισμένη ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἢ δὲν σχετίζονταν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τους νὰ κτίσουν ἢ νὰ ἐπισκευάσουν ἓνα ναὸ ἢ μιὰ μονή, ἀλλὰ γίνονταν γιὰ προσωπικοὺς λόγους ἀκολουθοῦσαν λίγο ἕως πολὺ τὸ ἴδιο πρότυπον καὶ ἀπαιτοῦσαν τὰ ἴδια ἔγγραφα γιὰ τὴν ἀσκησὴ τους. Οἱ ἱστορίες ποὺ ἐπικαλοῦνταν οἱ ἐπαιτοῦντες ἦταν συνηθέστατα τραγικῆς, ἂν καὶ δὲν γνωρίζουμε ἂν ἀλή-

115. Μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Σαντορίνη (1573–1819). Ἐκθεσις ἱστορικῶν ἐγγράφων. Σύνταξις καταλόγου καὶ ἐπιμέλεια Ἀγαμέμνων Τσελίκας. Ἀθήνα 1985, σ. 48.

116. Ἀνδρέας Θ. Δρακάκης, *Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίαν*, τ. Α', Ἑρμούπολη 1948, σ. 70–71.

θευαν ή όχι σέ κάθε περίπτωση. Ο συνηθέστερος λόγος πού επικαλούνταν γιά τή ζητεία ήταν ή αποπληρωμή λύτρων ή χρέους πού είχε συναφθεί γιά τήν απελευθέρωση συγγενών τους, τού έαυτού τους, ή και άλλων χριστιανών πού κρατούνταν φυλακισμένοι ή δοῦλοι είτε από τους Όθωμανούς είτε από κουρσάρους και πειρατές. Αυτό συνέβαινε έφόσον παρέμενε κάποιο μέλος τής οικογένειας ως όμηρος ή ως ένεχυρο, όποτε έπιτρεπόταν ή αναχώρηση ενός άλλου γιά τή συλλογή τών λύτρων. Δέν ήταν άγνωστες έτσι περιπτώσεις κατά τις όποιες ό έπαιτών είχε ένεχυριάσει τό παιδί του ή τήν οικογένειά του λόγω χρέους ή αίχμαλωσίας και ζητιάνευε γιά νά ξεχρεώσει και νά έλευθερώσει τούς δικούς του.¹¹⁷ Συνήθεις ήταν έπίσης οί ζητείες γιά τήν αποπληρωμή χρέους πού είχαν συνάψει μē συγγενείς χριστιανοί γιά τήν πληρωμή λύτρων ή τήν απελευθέρωση αίχμαλώτων, φυλακισμένων και άναξιοπαθόντων με τούς όποιους δέν είχαν κάποια συγγένεια,¹¹⁸ όπως είδαμε νά συμβαίνει με τόν Σαμουήλ Καπασούλη. Κοινές ήταν και οί ζητείες λόγω έσχατης πενίας και άπορίας.¹¹⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι οί περισσότερες ζητείες πού έμπίπτουν σ' αυτές τις κατηγορίες παρουσιάζονται ως έπί τό πλείστον κατά τόν 16ο και τις άρχές τού 17ου αιώνα, ή σέ διάφορες άλλες έποχές κυρίως μετά από μεγάλες πολεμικές συγκρούσεις και πειρατικές έπιδρομές.

Όπως συνέβαινε και με τις ζητείες τής Έκκλησίας, κάποτε ή ιδιωτική ζητεία γινόταν με έπιστολή πού απήνθυναν οί άναξιοπαθόντες, ή οί συγγενείς τους, ζητώντας τήν προσφορά βοήθειας από συγγενείς, φίλους, τήν Έκκλησία ή κάποια χριστιανική κοινότητα. Οί περισσότερες από τέτοιες γνωστές ύποθέσεις άφορούν σέ άτομα ή οικογένειες πού αίχμαλωτίστηκαν μετά από πολεμικά γεγονότα, όπως ήταν ή πτώση τού Ναυπλίου τό 1715.¹²⁰

Χαρακτηριστικό δείγμα τής συχνότητας τών ιδιωτικών αυτών ζητειών και τών λόγων τής διεξαγωγής τους μάς παρέχουν οί ύποθέσεις πού σταχυολογούνται από τις έγκύκλιες έπιστολές τών Μ. Πρωτοπαπάδων τής Κέρκυρας. Από τό

117. Α.Ν.Κ., Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφακ. 10, φ. 8ν-9ρ, 15ρ, 18ν, 26ρ. Νικόλαος Βούλγαρης, δ.π., *Παριασός ΙΓ'* (Ιούνιος 1890) 309, 312, 313, 317. Δημήτριος Πάλλας, *Κατάλογος χειρογράφων τού Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών. Μέρος τρίτον μετά γενικών εύρετηρίων*, σ. 96 (άρ. 42). Εύτυχία Δ. Λιάτα, «Μαρτυρίες γιά τήν πτώση τ' Αναπλιού στούς Τούρκους (9 Ιούλη 1715)», *Μνήμων* 5 (1975) 140. Έλένη Άγγελολμάτη-Τσουγκαράκη, «Οί οικογένειες Λικινίου και Περδικάρη. Μελέτη βιογραφική και γενεαλογική», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 5 (1996) 330-333.

118. Περικλής Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περί Έλλήνων έκ τών Μαρτίνου Κρουσιού Σουηκικών Χρονικών*, σ. 9, 13, 14, 17, 25, 29, 30, 31.

119. Περικλής Γ. Ζερλέντης, δ.π., σ. 9, 14. Άνδρέας Τηλλυρίδης, «Άνέκδοτος άλληλογραφία έκ τών έν Άγγλία έπιδημοσάντων Έλλήνων τινών τού 17ου αιώνα», *Θεολογία* 45 (1974) 665-667.

120. Εύτυχία Δ. Λιάτα, δ.π., *Μνήμων* 5 (1975) 112-115, 128, 130-133, 136, 138-144.

σύνολο τῶν 88 πρωτοπαπαδικῶν ἐπιστολῶν οἱ 52 ἀφοροῦν ζητεῖς ποικίλης αἰτιολογίας πού σχετίζονται μὲ τὶς προαναφερθεῖσες περιπτώσεις. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο κατηγορίες τέτοιων ζητειῶν πού ἀπαντῶνται στὴν πηγὴ αὐτή: α') οἱ ἱστορίες ζητείας ἀνθρώπων πού ἀπὸ μουσουλμάνοι ἢ ἐβραῖοι ἐγίναν χριστιανοί, ἢ χριστιανῶν πού, ἀφοῦ εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει, ἐπέστρεψαν μετὰ στὴν ὀρθοδοξία καὶ κατόπιν ζητιάνευαν γιὰ νὰ ζήσουν,¹²¹ καὶ β') ἐκεῖνες τῶν γυναικῶν πού ταξίδευαν εἴτε μόνες εἴτε μὲ τὰ παιδιὰ τους ἢ τὸν ἄντρα τους ἐπαιτώντας.¹²²

Οἱ ζητεῖς τοῦ τύπου αὐτοῦ δὲν συναντῶνται τόσο συχνὰ στὶς πηγές ὅσο ἐκεῖνες τῶν μοναχῶν, αὐτὸ ὅμως ὀφείλεται μᾶλλον στὴν ἑλλειψη καταγραφῆς τους ἢ στὴ διατήρηση τῶν συστατικῶν γραμμάτων μὲ τὰ ὁποῖα ταξίδευαν καὶ ὄχι στὴ σπανιότητα τοῦ φαινομένου. Τουλάχιστον αὐτὸ δείχνει καὶ ἡ ποσοστιαία ἀναλογία μεταξύ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκυκλίων γραμμάτων τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Ἰωάννη Βούλγαρη. Ὅσα ἀφοροῦν σὲ ζητεῖς μοναχῶν γιὰ ναοὺς καὶ ἐκκλησίες ἀνέρχονται σὲ 36, ἐνῶ τὰ γράμματα πού ἐξεδόθησαν γιὰ ἰδιῶτες πού πραγματοποιοῦσαν ζητεία γιὰ προσωπικοὺς λόγους ἦταν, ὅπως εἶδαμε, 52.

Ἀπὸ τὰ σωζόμενα συστατικὰ γράμματα καὶ τὶς «ἀπανταχοῦσες» πληροφοροῦμαστε τὸ ὄνομα, τὴν προέλευση, καὶ κάποτε τὴν κοινωνικὴ τάξη, ἢ τὴν ιδιότητα τῶν ἐπαιτούντων. Αὐτὰ βεβαίως μπορεῖ νὰ ἦταν παραπλανητικὰ ἢ ψευδῆ, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε νὰ ὑποπτευθεῖ κανεὶς καὶ γιὰ τοὺς λόγους πού κάποιοι ἐπικαλοῦνταν γιὰ τὴ ζητεία. Ὡστόσο οἱ θλιβερές ἱστορίες τους μπορούσαν νὰ γίνουν εὐκολα πειστικὲς γιὰ τοὺς συγχρόνους τους καθὼς ἀποτελοῦσαν συνήθη φαινόμενα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς. Οἱ συγκυρίες συχνὰ ἔθιγαν ἀνθρώπους κάθε τάξης καὶ προέλευσης ἀδιακρίτως. Ὅποιοσδήποτε μπορούσε νὰ συλληφθεῖ αἰχμάλωτος, ὁ ἴδιος ἢ ἡ οἰκογένειά του, κατὰ τὴ διάρκεια πειρατικῶν ἐπιθέσεων, ἐπιδρομῶν, ἢ πολεμικῶν γεγονότων καὶ κατόπιν νὰ πουληθεῖ ὡς σκλάβος ἢ νὰ ζητηθοῦν λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του. Ἐξίσου εὐκολο ἦταν νὰ κατηγορηθεῖ γιὰ ποικίλα πραγματικὰ ἢ φανταστικὰ παραπτώματα καὶ νὰ ριχθεῖ στὴ φυλακὴ ἢ νὰ ἀπειληθεῖ ἡ ζωὴ του, νὰ δεῖ τὴν οἰκογένειά του νὰ κινδυνεύει ἀπὸ ἀνάλογες συνθῆκες καί, φυσικά, νὰ περιπέσει σὲ ἔσχατη ἀπορία στερούμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἔτσι, στὶς ζητεῖς συναντοῦμε ἱερεῖς, ἐμπόρους, τεχνίτες, λογίους, ὁλόκληρες οἰκογένειες, ἀπλὲς γυναῖκες μόνες

121. Νικόλαος Βούλγαρης, ὁ.π., *Παρνασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 308-309, 310, 313-314, 315, 316, 317, 318. Πρβλ. Α.Ν.Κ., *Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες*, Φ. 32, ὑποφ. 10, φ. 10r-v, 19r 22v-23r, 23v-24r, 25v-26r, 26v.

122. Νικόλαος Βούλγαρης, ὁ.π., *Παρνασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 308, 313, 314, 317. Πρβλ. Α.Ν.Κ., *Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες*, Φ. 32, ὑποφ. 10, φ. 8r-v, 11r, 12v-13r, 13v-14r, 16v, 18v-19r, 19r, 19v, 20v-21r, 25v-26r.

τους ή με τὰ παιδιά τους· ένίστε αναφέρονται καί γόνιοι μεγάλων οίκογενειών, άν και εκεί συχνότατα επρόκειτο για άπάτη.

Η άσκησις της ζητείας έμπεριείχε συχνά κινδύνους που για τους μεμονωμένους επαιτες ήταν ίσως περισσότεροι από ό,τι για τους μοναχούς. Η ζητεία τους μπορεί να επεκτεινόταν για χρόνια λόγω των πραγματικά αντίξοων περιστάσεων που συναντούσαν ή να καταντούσε ένα επικερδές επάγγελμα, το οποίο δεν είχαν λόγο να εγκαταλείβουν. Σε ελάχιστες όμως περιπτώσεις έχουμε πληροφορίες για την εξέλιξη μιας ζητείας του τύπου αυτού. Μια από αυτές είναι ή ιστορία του Νικόλαου Λικίνιου, γόνου της μεγάλης μονεμβασιώτικης οίκογένειας, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε μαζί με τον μικρό του γιο το 1715 κατά την κατάληψη της πατρίδας του από τους Τούρκους και μετά επί χρόνια ταξίδευε για τη συγκέντρωση χρημάτων για την εξαγορά τους. Η λεπτομερής αφήγηση των περιπετειών του από το 1715 μέχρι το 1722 περιέχεται σε μακρό συστατικό γράμμα του Πατριάρχη Άλεξανδρείας Σαμουήλ Καπασούλη.¹²³ Το 1739 ο Νικόλαος Λικίνιος επαιτούσε ακόμη εύρισκόμενος στην Κέρκυρα, όπως βλέπουμε από τη σχετική άδεια ζητείας του Μ. Πρωτοπαπά Ιωάννη Βούλγαρη.¹²⁴

Οι περιπλανήσεις των επαιτούντων Έλλήνων επεκτεινόταν και σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Σύντομα μάλιστα οι περιοδεύοντες για ζητείες αλλά ακόμη και για σπουδές Έλληνες απέκτησαν κακό όνομα και απογοήτευσαν πολλούς από τους κατά τὰ άλλα φιλέλληνες ξένους, άλλοτε δικαίως και άλλοτε άδίκως. Κάποιες από τις περιπτώσεις αυτές είναι αρκετά γνωστές, όπως του Μητροφάνη Κριτόπουλου και άλλων ταξιδιωτών στη Βρετανία και αρκετών επισκεπτών του Μαρτίνου Κρούσιου.¹²⁵ Μια γενικότερη άποψη που άπληχει τις άπόψεις των Δυτικών για τους περιοδεύοντες Έλληνες εκτίθεται σε έπιστολή του πρεσβευτή της Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη Sir Thomas Roe το

123. Κ. Άμαντος, «Η αιχμαλωσία του Νικόλαου Λικίνιου», *Έλληνικά* 1Α (1939) 151-156. Στο ίδιο άρθρο δημοσιεύεται από τον ίδιο σιναιτικό κώδικα 1650 και ένα υπόδειγμα συστατικού γράμματος «περί ζητείας αιχμαλώτων». Βλ. επίσης Έλένη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *δ.π., Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 5 (1996) 330-333.

124. Νικόλαος Βούλγαρης, *δ.π., Παρνασσός* II (Ιούνιος 1890) 304-305. Πρβλ. Α.Ν.Κ., *Σειρά* Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφακ. 10, φ. 2ν-3ν.

125. John Mason, *A History of the Holy Eastern Church*, τ. II, Λονδίνο 1847, σ. 413 και έξής. Μ. Ρενιέρης, *Μητροφάνης Κριτόπουλος και οι έν Άγγλία και Γερμανία φίλοι αυτού*, Άθήνα 1893, σ. 111-112. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 5, Παρίσι 1903, σ. 198-199. Άνδρέας Τηλλυρίδης, *δ.π., Θεολογία* 45 (1974) 659-660. Steven Runciman, «The Church of England and the Orthodox Churches in the seventeenth and eighteenth Centuries», στο E.G.W. Bill (έπιμ.), *Anglican Initiatives in Christian Unity. Lectures delivered in Lambeth Palace Library 1966*, Λονδίνο 1967, σ. 6-7. E.D. Tappe, «The Greek College at Oxford», *Oxoniensia*, xix (1954), σ. 105. Περικλής Γ. Ζερλέντης, *δ.π., σ. 7-8*. Johannes Kemke, *Patricius Junius*, Λυψία 1898, σ. 118-119.

1627, στην οποία, απηχώντας γενικότερες απόψεις, έγραφε «[...] all men being scandalised at the name of wandering Greeks».¹²⁶

Λιγότερο γνωστό, ίσως, είναι το πόσο πιεστικό παρουσιαζόταν, σε όρι-
σμένη τουλάχιστον χρονική περίοδο, το πρόβλημα της μαζικής προσπάθειας
έξασφάλισης διαβατηρίων για ταξίδια στην Εύρώπη από επίδοξους ταξιδιώτες
με κίνητρα συνήθως τη ζήτεια. Η περίπτωση του πρεσβευτή της Βρετανίας στην
Κωνσταντινούπολη Sir Thomas Roe είναι χαρακτηριστική, πολύ περισσότερο
γιατί σχολιάζει και τη στάση του Πατριαρχείου γύρω από το θέμα αυτό. Τα
πατριαρχικά συστατικά γράμματα, κατά τη γνώμη του πρεσβευτή, δίνονταν
μᾶλλον εύκολα. Αντιθέτως, για την έκδοση διαβατηρίων προς τη Βρετανία ο
ἴδιος έφερνε δυσκολίες με αποτέλεσμα να του ασκούνται μεγάλες πιέσεις για
την παραχώρησή τους. Πιο συγκεκριμένα, το 1624 ο Sir Thomas Roe έγραφε:

Of wandering Greeks there is so great a store, that I am forced daily to deny my
passports; yet at the third instance and pressure of the patriarch, I have given one,
and but one in all, to a Jew become Christian.

Τελικά φαίνεται ότι κι αυτό το διαβατήριο κακῶς είχε έκδοθει, έπειδή το
πρόσωπο στο οποίο δόθηκε δημιούργησε πολλά προβλήματα όταν πήγε στην
Άγγλία. Έτσι, ο πρεσβευτής, αισθανόμενος ότι τα ὅσα είχαν μεσολαβήσει
άντανακλούσαν ἄσχημα στον τρόπο που έκτελοῦσε τὰ καθήκοντά του, βρέθηκε
ἀναγκασμένος να δηλώσει πῶς το διαβατήριο που είχε δώσει ἦταν ἐξαιρετικά
ψυχρό, και είχε έκδοθει κατὰ παράκληση του Πατριάρχη, ενώ ο ἴδιος είχε
ἀρνηθεῖ να ἐνδώσει σὲ ἑκατοντάδες ἄλλες αἰτήσεις. Σὲ ἀντίθεση με τὴν στάση
του, παρατηρεῖ, οἱ Πατριάρχες παραχωροῦσαν ἄρα πολύ εύκολα ἄδειες
ζήτησης προκειμένου να ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς πιεστικοὺς ἀπατεῶνες.¹²⁷

Ἡ παρατήρηση του πρεσβευτή πρέπει να ἦταν σωστή διότι γνωρίζουμε ότι
κάποιοι Πατριάρχες είχαν πραγματικά ἐκδῶσει ἄρκετὰ συστατικά γράμματα.
Εἶναι π.χ. μεγάλος ὁ ἀριθμὸς συστατικῶν γραμμάτων, γνήσιων ἢ πλαστῶν,
που ἀναφέρεται ότι είχε δώσει ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ὁ Τρανὸς καὶ ἄλλοι
Πατριάρχες αὐτῆς τῆς περιόδου.¹²⁸

Ἦδη στοὺς σύγχρονους ἀποδέκτες τῶν συστατικῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν είχαν
δημιουργηθεῖ εὐλογες ὑποψίες γιὰ τὴ γνησιότητα ὀρισμένων τουλάχιστον ἀπὸ
αὐτές. Ὁ Μαρτίνος Κρούσιος π.χ. ἀναφέρει: «πολλοὶ ἐκάστοτε δεῦρο ἐπε-

126. Johannes Kemke, ὁ.π., σ. 118.

127. Στὸ ἴδιο, σ. 118-119.

128. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, ὁ.π., σποραδικά.

δήμησαν Ἕλληνες, λύτρα ζητοῦντες, καὶ ἐβοηθήσαμεν κατὰ δύναμιν· ἀλλὰ νῦν ἀπρόθυμοι εἰσὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν, πεπλασμένοις αὐτῶν ἐνίων συστατικοῖς γράμμασιν ἐντυχόντες». ¹²⁹ Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἀναφέρεται ὅτι ἀρκετοὶ ταξιδιώτες ἐπεδείκνυναν συστατικὰ γράμματα στὴ λατινικὴ γλῶσσα ἀπὸ διαφόρους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, ἀκόμη καὶ πάπες· τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ', τοῦ αὐτοκράτορα Ροδόλφου Β' (1576–1612), τοῦ ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κολωνίας Ἑρνέστου, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας, τοῦ δόγη τῆς Βενετίας Πασκουάλε Σικόνι (Pascuale Cicogna), τῆς Ἑλισάβετ, βασίλισσας τῆς Γαλλίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας. Ὁ Π. Ζερλέντης ὑπέδειξε ἤδη πὺς τὸ συστατικὸ γράμμα πρὸς τὸν προαναφερθέντα, πρέπει νὰ ἦταν πλαστό. Αὐτὸ συνέβαινε καὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ τὰ ἐπιδεικνυόμενα συστατικὰ γράμματα. ¹³⁰

Μία τέτοια περίπλοκη περίπτωση πλαστογραφημένου πατριαρχικοῦ συστατικοῦ γράμματος, μάλιστα, ἔχει προκαλέσει τὴ δημοσίευση μιᾶς σειρᾶς κειμένων ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ διευκρινίσουν τί ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ, ἀφοῦ, λόγω τῆς πλαστογραφίας, μεταξὺ τῶν ἄλλων, δημιουργήθηκε καὶ ἀμφισβήτηση ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ μητροπολίτη Παΐσιου Παλαιῶν Πατρῶν τὸν 18ο αἰῶνα. ¹³¹ Ὁ Παῖσιος Παλαιῶν Πατρῶν μὲ ἐντολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία Γ' εἶχε περιοδεύσει ἀρχικὰ τὸ 1722 στὴ Ζάκυνθο γιὰ συλλογὴ ἐλεῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ποὺ εἶχε καεῖ. Ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἢ κάποιος ἄλλος ἀποκαλούμενος Παῖσιος Παλαιῶν Πατρῶν, βρέθηκε νὰ ἐπαίτεϊ στὴ Δύση μὲ τὸ πλαστὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Παΐσιου Β' τοῦ Νικομηδείας τοῦ ἔτους 1731. Μὲ αὐτὸ ἐξασφάλισε συστατικὸ γράμμα τοῦ προέδρου τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης γιὰ τὴ συλλογὴ βοήθειας. Τελικὰ, φαίνεται ὅτι ἐκεῖνος ποὺ περιόδευε στὴν Εὐρώπη ἦταν ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀθανάσιος Δωρόσταμος, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Παΐσιου Παλαιῶν Πατρῶν καὶ ὄχι ὁ ἴδιος ὁ Παῖσιος.

Γνωρίζουμε, ἐπίσης, ἄλλη μιὰ ὑπόθεση πλαστογραφημένου ἐγγράφου ποὺ ἀνιχνεύτηκε ἤδη ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του. Κάποιος ἔμπορος ὀνόματι Κων-

129. Στὸ ἴδιο, σ. 7.

130. Στὸ ἴδιο, σ. 15, 26, 29, 34–35, 37.

131. Jacob Elssner, *Neueste Beschreibung derer griechischen Christen in Turkey aus glaubwürdiger, Erzählung Herrn Athanasius Dorostanus*, Βερολίνο 1737, J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* [...], τ. XXXVII, 1720–1735, στήλες 1055–1056, Παρίσι 1905. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Διάφορα ἑλληνικὰ γράμματα ἐκ τοῦ ἐν Πετροπόλει μουσείου* [...] τοῦ Nicolas Sikkacheff, Πετροῦπολις, 1907, σ. κβ'-κδ', 11–15, 15–17. Σωφρόνιος Εὐσταθιάδης, «Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παῖσιος», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος Γ'* (1909) 327–331. Περικλὴς Ζερλέντης, *Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης*, τ. Α', σ. 178. Τοῦ ἴδιου, «Παῖσιος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Ἀθανάσιος Δωρόσταμος Ἀρχιμανδρίτης», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 7 (1917) 480–488.

σταντής είχε πλαστογραφήσει ένα σουλτανικό άχτναμέ υπέρ τών μοναχών της μονῆς Σινᾶ, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὸ προνόμιο νὰ συλλέγουν καὶ νὰ εἰσάγουν ἀφορολόγητα τὰ προϊόντα τών ζητειῶν τους. Ὁ ἔμπορος αὐτὸς εἶχε χρησιμοποιήσει πλαστὴ ὑπογραφή καὶ σφραγίδα ἐνὸς δικαστῆ τῆς Αἰγύπτου τοῦ 15ου ἢ τοῦ 16ου αἰώνα, καὶ εἶχε πλαστογραφήσει ἐπίσης ἐδάφια καὶ προσθέσει ἐμπορικοὺς ὅρους ποὺ ἐξασφάλιζαν στὸν ἴδιο ἀφορολόγητες ἐμπορικὲς συναλλαγές. Οἱ μοναχοὶ ποὺ ἀντελήφθησαν τὴν πλαστογραφία ζήτησαν μὲ αἴτησή τους στὶς 13 Αὐγούστου τοῦ 1804 νὰ ἐκδοθεῖ σουλτανικὴ διαταγὴ ποὺ θὰ δῆλωνε τὴ μὴ γνησιότητα τοῦ ἐγγράφου.¹³²

Μιὰ ἀπάτη ποὺ φαίνεται πὼς διέπρατταν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς περιοδεύοντες ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃ ἐπαίτες ἦταν ὅτι παρουσιάζονταν ὡς ἀπόγονοι μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν. Ἔτσι, πολλοὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι κατάγονταν ἀπὸ βυζαντινὲς αὐτοκρατορικὲς οἰκογένειες ἢ ὅτι στὴν πατρίδα τους κατεῖχαν ὑψηλὲς διοικητικὲς θέσεις, ἰσχυρισμοὶ ποὺ ἦταν προφανέστατα ψευδεῖς.¹³³

Ἡ διαδικασία ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν οἱ περιοδεύοντες ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄδεια τῆς ζητείας ὅταν ἔφταναν σὲ μιὰ ξένη χώρα ἦταν ἡ ἀκόλουθη: ἔκαναν αἰτήσεις στοὺς ἡγεμόνες τών χωρῶν στὶς ὁποῖες ταξίδευαν ἐπιδεικνύοντας τὰ συστατικὰ γράμματα ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους. Ἐνίοτε χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὴ μεσολάβηση διαφόρων ἰσχυρῶν τοπικῶν παραγόντων ἢ καὶ ἄλλων ἡγεμόνων προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐκδοσὴ ἄδειας καὶ νέων συστάσεων, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ διεξαγάγουν τὴ ζητεία. Αὐτὸ συνέβη π.χ. στὴ Βρετανία τὸν 17ο αἰώνα μὲ τὸν μητροπολίτη Δυρραχίου Χαρίτωνα καὶ τοὺς ἀρχιμανδρίτες Γρηγόριο Καντακουζηνὸ καὶ Γρηγόριο Μακεδόνιο.¹³⁴ Γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Γαβριὴλ μέσω τῆς συστατικῆς ἐπιστολῆς τοῦ οἴκου-μενικοῦ Πατριάρχου Θεολήπτου, τὴν ὁποία συνυπέγραφε ἐκτὸς τών ἄλλων καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σίλβεστρος,¹³⁵ εἶχε ἐπιτύχει νὰ ἐξασφαλίσῃ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας Στεφάνου Α' Μπάτορου (1575–1586) ἀπὸ τὶς 24 Ἰουνίου τοῦ 1586 πρὸς τὸν πάπα Σίξτο Ε' (1585–1590).¹³⁶ Ἀς

132. Παῦλος Χιδίρογλου, ὁ.π., *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν (Κύπρου)* 10 (1979–1980) 341–342.

133. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, σ. 9, 14, 37.

134. Ἀνδρέας Τηλλυρίδης, ὁ.π., *Θεολογία* 45 (1974) 665, 666.

135. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, ὁ.π., σ. 22–23.

136. Augustinus Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Roma 1863, τ. 3, σ. 1. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὰ ταξίδια τοῦ Γαβριὴλ Ἀχριδῶν καὶ τὶς ἐπιστολές του πρὸς διάφορες προσωπικότητες τῆς Εὐρώπης βλ. στὴ

σημειωθεί, ότι και ο Γαβριήλ που περιόδευε για ζητεία, την 1η Αυγούστου του 1587 και προσπαθούσε να εξασφαλίσει συστατικές επιστολές, ενώ βρισκόταν στην Πράγα έδωσε και ο ίδιος συστατική επιστολή, σωζόμενη στα λατινικά, προς τον αυτοκράτορα Ροδόλφο Β' με την οποία συνιστούσε τον ήγούμενο της Μονής του Παντοκράτορος του Αγίου Όρους Φιλόθεο με τη συνοδεία του που ταξίδευαν και εκείνοι για ζητεία προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα για χρέη του μοναστηριού του προς Εβραίους και Τούρκους δανειστές.¹³⁷

Με τη χρήση λοιπόν των αρχικών συστατικών επιστολών οι έπαιτουντες συγκεντρώναν βαθμιαία ένα μεγάλο αριθμό νέων συστατικών γραμμάτων που τα επιδείκνυαν όπου πήγαιναν εξασφαλίζοντας έτσι όλοένα και πιο εύκολα νέα άδεια και συστατικά στην επόμενη χώρα που επισκέπτονταν. Είναι έντυπωσιακό το γεγονός ότι, παρά την καχυποψία ή την προκατάληψη, που είχε δημιουργηθεί στην Ευρώπη για τους περιοδεύοντες Έλληνες, αυτοί τελικά κατόρθωναν να εξασφαλίζουν την ακώλυτη διεξαγωγή της ζητείας που τους άνοιγε τις πόρτες ευγενών, άξιωματούχων, κληρικών και λογίων σε κάθε ξένη χώρα που επισκέπτονταν.

Ένδεικτική της κατηγορίας των συστατικών γραμμάτων που ταυτόχρονα επέτρεπαν τη ζητεία σε μια ξένη επικράτεια είναι και ένα της βασίλισσας της Βρετανίας Έλισάβετ Α' του 1597, που σώζεται σε ελληνική μετάφραση στην Bodleian Library της Όξφόρδης. Με το έγγραφο αυτό δινόταν άδεια στον Έμμανουήλ Αχιλλίο, ή στον εκπρόσωπό του, να περιέλθει ακωλύτως και ειρηνικά για ένα έτος τις κομητείες του κράτους, σε πόλεις, λιμάνια, κωμοπόλεις και χωριά, για συλλογή έλεημοσύνης και γινόταν σύσταση σε όλους τους υπηκόους να προσφέρουν «τόν καρπὸν τῆς ἀγάπης» και στους έντεταλμένους με τη φύλαξη των ναών και της τάξης να τὸν βοηθήσουν, διότι «καίπερ Ἕλληνας ὢν καὶ άλλοεθνής, ὅμως διὰ τὸ χριστιανὸν εἶναι, καὶ διότι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ καὶ ὁ πατήρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ ταῦτα διὰ τὸν Χριστὸν ἔπαθον». Ὁ Αχιλλίος ζητιάνευε για να εξασφαλίσει τὰ απαιτούμενα χρήματα για τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀδελφῶν του καὶ παιδιῶν τοῦ ἐκτελεσθέντος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Μητροφάνη.¹³⁸ Μία παρόμοια περίπτωση είχε παρουσιαστεί

μεταπτυχιακή εργασία τοῦ Ἰωάννη Δ. Ψαρᾶ, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Γαβριήλ καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες. Βιογραφικὸ σχέδιον (1527-1593), ὅπου δημοσιεύεται καὶ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριήλ πρὸς τὸ δόγη Πασκουάλε Σικόνια, σποραδικὰ καὶ σ. 13, 15, 27, 35-37.

137. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Publicate sub auspiciile Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei publice și ale Academiei Române*, τ. III. - μέρος II - 1576-1600 [...], Βουκουρέστι 1888, σ. 383, ἀρ. 462.

138. Michael Vickers, «An Elizabethan Contact with Greece», *Journal of Ecclesiastical History*

στην Αγγλία στις αρχές του 16ου αιώνα, όταν κάποιος Ιωάννης Σάργης, που είχε φτάσει εκεί με συστατική επιστολή του Πάπα Λέοντα Γ' έλαβε ανάλογη άδεια και συστατικό γράμμα για πραγματοποίηση ζητείας από τον πατέρα της Ελισάβετ Έρρίκο Η'.¹³⁹

Την εποχή της Ελισάβετ Α' πραγματοποιήθηκε μία ακόμη ζητεία στη Βρετανία όπως βλέπουμε από ανέκδοτη συστατική επιστολή του Πατριάρχη Ίερεμία Β' του Τρανού σωζόμενη και αυτή στη Bodleian Library της Οξφόρδης.¹⁴⁰

Η επιστολή, γραμμένη λατινικά, αποτελεί αντίγραφο και περιλαμβάνεται σε συλλογή εγγράφων της εποχής της Ελισάβετ Α'.¹⁴¹ Η πρωτότυπη επιστολή

XXIV (1973) 51-58. Απόστολος Αθ. Γλαβίνας, «Μητροπολίται τινές Θεσσαλονίκης κατά τον 15' αιώνα», *Επιστημονική Έπετηρίς Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 19 (1974) 327-329. Ούτε ο Μ. Vickers ούτε ο Α. Γλαβίνας ταυτίζουν τον Έμμανουήλ Αχιλλίο, αλλά καθώς τα χρονολογικά δεδομένα ταιριάζουν και το όνομα είναι ασυνήθιστο, πιθανότατα πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο με τον εκ Μυτιλήνης ομώνυμο φοιτητή του Κολλεγίου της Ρώμης κατά το 1580. Ο Αχιλλίος είναι γνωστός και από ένα κακής ποιότητας έπιγραμμά του προς τιμήν του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Μελετίου Πηγά που δημοσιεύτηκε στο σύγγραμμά του του τελευταίου *Τίτρ της Χριστιανών ευλαβείας προς Ίουδαίους άπολογία*. Γοσπονδία Μελετία Λεοντοπόλεως. *Έτυπώθη έν οικία αδελφών, έτη θεουγονίας αφ' η'.* Του ίδιου σώζονται επίσης δύο επιστολές προς τον Κύριλλο Λούκαρη, από 30 Ίανουαρίου του 1595, όποτε βρισκόταν στην Δούπη, πιθανότατα στη Δόνηστα της Βουλγαρίας, και από 12 Ίουλίου του 1596 στον Ζέμονα. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 5, σ. 176. Του ίδιου, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVIe et au XVIIe siècles*, Παρίσι 1885, τ. 2, σ. 88, άρ. 200. Έάν πραγματικά ταυτίζονται τα δύο πρόσωπα, το έγγραφο δημιουργεί προβληματισμούς για τα πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται σε αυτό και τη συγγενική σχέση του Αχιλλίου με τον μητροπολίτη Μητροφάνη. Ο μητροπολίτης Μητροφάνης και ο αδελφός του διδάσκαλος Ματθαίος ήταν από την Κρήτη και όχι από τη Μυτιλήνη όπως ο Αχιλλίος. βλ. Απόστολος Αθ. Γλαβίνας, δ.π., σ. 323, 324. Η συγγένεια με τον Αχιλλίο και ή ύπαρξη τέκνων του Μητροφάνη όπως και ή όλη σχετική ιστορία δεν επαληθεύονται από καμία άλλη πηγή πλην της επιστολής της Ελισάβετ. Είναι λοιπόν πολύ πιθανόν πως και σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για ύπόθεση ύποπτης Ζητείας που έγινε με ψευδή προσήματα.

139. Michael Vickers, δ.π., *Journal of Ecclesiastical History* XXIV (1973) 55-57.

140. Ms Rawlinson Letters 77, f. 78r-v. Εύχαριστώ θερμότατα τον αγαπητό φίλο καθηγητή Peter Mackridge που είχε την καλοσύνη να κάνει τον έλεγχο της επιστολής που είχα δει και άντιγράψει πριν πολλά χρόνια και να μου θυμίσει λεπτομέρειες που είχα λησμονήσει.

141. F. Madan, *Summary Catalogue of Western MSS in the Bodleian Library: Eighteenth Century Collection*, nos. 14672-16669, σ. 385 (no. 14960). Το χειρόγραφο γράφτηκε ή μάλλον άντιγράφηκε περί το 1600 («written [i.e. copied] about 1600» και περιέχει αντίγραφα λατινικών γραμμάτων της βασίλισσας Ελισάβετ Α' προς διαφόρους μεγιστάνες, ευγενείς και πόλεις της Εύρώπης, κατά την περίοδο 1592-1596. Καταγράφονται επίσης συστατικές επιστολές που δόθηκαν σε ξένους για τη μετακίνησή τους έντός του βασιλείου άνάμεσα στα χρόνια 1592-1595. Για το γράμμα του Πατριάρχη Ίερεμία γράφει: «at fol. 78 there is a copy of a Latin appeal from Jeremias archbishop of Constantinople and eight metropolitan bishops, for help in paying the ransom of 'Iacobus Cycladum insulis ortus,' a captive in the hands of the Turks, A.D. 1593».

πρέπει να ήταν γραμμένη στα ελληνικά, και δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε ποῦ και κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες μεταφράστηκε στα λατινικά. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ τύπου τῶν «ἀπανταχουσῶν», ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὴν προσφώνηση, καὶ δὲν φέρει χρονολογία ἀλλὰ μόνο τὴν ἔνδειξη μηνὸς καὶ ἰνδικτιῶνος, «*Mense Junio, Indictionis / sexto*». Ἐπειδὴ μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ ἔτη τῶν τριῶν πατριαρχιῶν τοῦ Ἱερεμίου Β', συνάγεται ὅτι ἡ ἕκτη ἰνδικτιῶν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται εἴτε μὲ τὸ ἔτος 1578, εἴτε μὲ τὸ ἔτος 1593, τὸ ὁποῖο ὑποδεικνύεται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ F. Madan. Τὸ γράμμα συνυπογράφεται ἀπὸ ὀκτὼ μητροπολίτες: τὸν Θεσσαλονίκης Γαβριήλ, τὸν Σωφρόνιο Ἐφέσου, τὸν Ἱερόθεο Νεγροπόντε (Εὐρίπου), τὸν Διονύσιο Ἡρακλείας, τὸν Χριστόφορο Μεσημβρίας, τὸν Σωφρόνιο Κορίνθου, τὸν Διονύσιο, πιθανότατα Τορνόβου (ἡ λατινικὴ ἀπόδοση τῆς μητροπόλεως εἶναι προβληματικὴ), τὸν Σωφρόνιο Κορίνθου καὶ τὸν Λαυρέντιο Θηβῶν. Τὸ ἔτος 1593 εἶναι συμβατὸ μὲ τὰ γνωστὰ ἔτη ἀρχιερατείας τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες μητροπολίτες, ἂν καὶ δὲν ταυτίζονται ὅλοι μὲ τοὺς περιλαμβανόμενους στοὺς ἐπισκοπικούς καταλόγους. Π.χ. δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτοὺς ὁ Ἱερόθεος Εὐρίπου· ἐπίσης ὁ Σωφρόνιος ὑπῆρξε μητροπολίτης Κορίνθου τὸ 1564/5, ἐνῶ γιὰ τὴ δεκαετία 1590–1600 δὲν γνωρίζουμε κανένα μητροπολίτη Κορίνθου. Τέλος, Διονύσιος Τορνόβου, πράγματι, ὤφισται τὸ 1593.

Τὸ συστατικὸ γράμμα/«ἀπανταχούσα» παρέχεται στὸν «*Jacovi Cyclad[or]um Insulis*», κάποιον Ἰάκωβο ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, ὁ ὁποῖος, ἐξαιτίας συκοφαντικῆς κατηγορίας ὅτι προσπάθησε νὰ ἐλευθερώσει αἰχμαλώτους τῶν Τούρκων, ρίχτηκε στὴ φυλακὴ γιὰ δεκατρεῖς μῆνες, ἀλλὰ μπόρεσε νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἐλευθερίαν του ἔναντι 40.000 χρυσῶν νομισμάτων («*quadraginta mille num[or]um*»). Κατόπιν αὐτοῦ, μὲ τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του ἔγιναν πλάνητες συγκεντρώνοντας ἐλεημοσύνη γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ χρέους. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας κλείνει τὴν ἐπιστολὴ συνιστώντας στοὺς χριστιανοὺς νὰ εὐσπλαγχνιστοῦν τὸν φέροντα καὶ νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἔτσι, ὁ Ἰάκωβος ἀπὸ τὶς Κυκλάδες βρέθηκε στὴν Ἀγγλία, ἀφοῦ προηγουμένως πέρασε ἄγνωστο ἀπὸ ποιὲς ἄλλες χώρες. Ἄγνωστον παραμένει ἐπίσης καὶ σὲ αὐτὴν, ὅπως καὶ στὶς περισσότερες τῶν γνωστῶν περιπτώσεων, κατὰ πόσο ἡ θλιβερὴ αὐτὴ ἱστορία ἦταν ἀληθινή.

Ἡ εὐρύτατη ἔκταση τοῦ φαινομένου τῆς ζητείας ἐπὶ αἰῶνες ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῶν χαλεπῶν καιρῶν καὶ τῶν ἀδήριτων ἀναγκῶν ποὺ κατέτρυχαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς χριστιανοὺς. Οἱ ζητεῖες εἴτε στὴν ὀργανωμένη μορφή τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μοναστήρια, εἴτε ὡς μιὰ ἀτομικὴ πράξη ἀναξιοπαθούντων, ἀπελπισμένων ἀνθρώπων, ὑπῆρξαν ἀπόρροια τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικράτησαν μετὰ τὴ διάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, κυρίως, ἀλλὰ ὄχι ἀποκλειστικά, στὶς περιοχὲς ὑπὸ ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Οἱ συγκυρίες ἀνάγκασαν τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰ μοναστήρια νὰ ζητιανέψουν γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν.

Ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνες ἡ ἐπαιτεία τοὺς παρεῖχε τὰ μέσα γιὰ τὴ συντήρησή τους καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση πραγματικῶν ἀναγκῶν τους. Παρὰ τὶς συχνὰς ἀπάτες, τὶς καταχρήσεις, ἢ τὴν ἐκμετάλλευσή τῆς εὐπιστίας καὶ τῶν φιλάνθρωπων αἰσθημάτων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ μεμονωμένα ἄτομα, χωρὶς ἀμφιβολία συντέλεσαν σημαντικὰ στὴ διατήρησή τῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν μονῶν.

Ἀνάλογη παρουσιάζεται καὶ ἡ κατάστασις ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀτομικὴ ζητεία. Ἀκολουθώντας μιὰ πρακτικὴ ποῦ τὴν εἶδαμε νὰ ἐφαρμόζεται ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, οἱ πένητες, οἱ διωκόμενοι, οἱ ὀφειλέτες, οἱ αἰχμάλωτοι, οἱ σκλάβοι, ἐφοδιασμένοι μὲ συστατικά γράμματα διένευαν τεράστιες ἀποστάσεις ἐλπίζοντας μὲ τὴν ἐλεημοσύνη νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἢ νὰ βροῦν λύση στὰ βάσανά τους. Ποιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πραγματικὰ θύματα τῆς ἐποχῆς τους καὶ τῶν συγκυριῶν καὶ ποιοὶ ἐκμεταλλεύονταν τὴ φιλάνθρωπιά τῶν συνανθρώπων τους οὔτε τότε ἦταν εὐκόλο, οὔτε σήμερα εἶναι ἐφικτὸ νὰ ἐξακριβωθεῖ. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἂν μεγάλο μέρος τῶν ἐπαιτούντων ψευδῶταν, παραμένει ἀδιαμφισβήτητο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τοὺς συγχρόνους τους οἱ ἱστορίες τους θεωροῦνταν συνηθέστατα ἀληθινές, ἐπεὶδὴ τὰ ὅσα ἐπικαλοῦνταν ἀντιπροσώπευαν γνωστὰς, καθημερινὰς ἱστορίες, δράματα ἀτομικά, οἰκογενειακά καὶ κοινωνικά ποὺ ἀποτελοῦσαν μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὅλοι ἀναγνώριζαν.

Οἱ ζητεῖες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν τὴ διάδοσις ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποδεδειγμένη ἀποδοτικότητά τους χωρὶς δύο προφανεῖς παράγοντες: ἀφενὸς μὲν τὴ βαθιὰ θρησκευτικὴ πίστις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸν βασικὸ ἄξονα τῆς ζωῆς τους, καὶ τὴ συνακόλουθὴ προσήλωσή τους στὴν Ἐκκλησία, ἀφετέρου δὲ τὴν ἀνιδιοτελὴ φιλαλληλία πρὸς τοὺς συνανθρώπους τους ποὺ τοὺς ἔκανε νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὰ δικά τους πολλαπλὰ καὶ πιεστικά προβλήματα. Ἡ φιλάνθρωπία καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ὡς χριστιανικὲς ἀρετές, τὴν ἀσκήσι τῶν ὁποίων συνιστοῦσαν οὕτως ἢ ἄλλως στίς «ἀπανταχοῦσες» τους οἱ ἀρχιερεῖς, ἔβρισκαν ἀνταπόκριση σὲ πλούσιους καὶ φτωχοὺς ποὺ προσέφεραν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ζητιάνων, συχνότατα καὶ ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους. Ἡ συχνὴ ἐκμετάλλευσή των ζητειῶν γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς ἀπὸ τοὺς ἐπιτήδειους ποὺ ἐπιδείκνυαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἰδιαίτερη ἱκανότητα καὶ ἐφευρετικότητα στὴν ἐκμετάλλευσή των εὐγενέστερων συναισθημάτων τῶν συνανθρώπων τους δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ φαινόμενο τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ πρόκειται, δυστυχῶς, γιὰ φαινόμενο διαχρονικὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο ἡ ἀνθρωπότητα δὲν ἔχει καταφέρει νὰ ἀπαλλαγεῖ.

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ · ΤΟΜΟΣ Α'

Τόμος χαριστήριο
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007